

Munich Personal RePEc Archive

Comparative Analysis of Agricultural Policy of Bulgaria and Vietnam

Bachev, Hrabrin and Ivanov, Bojidar and Radev, Teodor and
Dung, Nguen and Atanasova, Maria and Slavova, Yanka and
Toteva, Dessislava

Institute of Agricultural Economics, Sofia, Agrarian University,
Hanoi

2009

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/99434/>

MPRA Paper No. 99434, posted 05 Apr 2020 07:26 UTC

**СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АГРАРНАТА
ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ И ВИЕТНАМ**

**Храбрин Башев, Божидар Иванов, Теодор Радев, Нгуен
Мау Дунг, Мария Атанасова, Янка Славова, Десислава
Панталеева**

Книгата е резултат от научноизследователски проект за двустранно сътрудничество между България и Виетнам финансиран от Министерство на образованието и науката - Фонд „Научни изследвания” (Договор N БВ-7/07).

Рецензенти: Ст.н.с. д-р Румен Попов
Ст.н.с. д-р Огнян Буюклиев
Ст.н.с. д-р Иван Боевски

Title: Comparative Analysis of Agricultural Policy of Bulgaria and Vietnam

Authors: Hrabrin Bachev, Bojidar Ivanov, Teodor Radev, Maria Atanasova, Yanka Slavova and Desislava Panteleeva of Institute of Agricultural Economics, Sofia, Bulgaria, and Nguyen Mau Dung of Hanoi Agricultural University, Hanoi, Vietnam

Редактор: Божана Мулешкова

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод, Храбрин Башев, Нгуен Мау Дунг	1
ЧАСТ 1. СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКОСТОПАНСКОТО ПРОИЗВОДСТВО НА БЪЛГАРИЯ И ВИЕТНАМ	
1.1. Сравнителен анализ на състоянието и развитието на селското стопанство в България и Виетнам, <i>Теодор Радев, Храбрин Башев</i>	3
1.2. Анализ на развитието на селското стопанство на България, <i>Теодор Радев</i>	6
1.3. Анализ на развитието на селското стопанство на Виетнам, <i>Нгуен Мау Дунг, Теодор Радев</i>	17
ЧАСТ 2. АГРАРНА РЕФОРМА И ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНСТВА	
2.1. Сравнителен анализ на политиките в България и Виетнам, <i>Храбрин Башев</i>	27
2.2. Анализ на политиките на реформи в България, <i>Храбрин Башев</i>	36
2.3. Анализ на политиките на реформи във Виетнам, <i>Нгуен Мау Дунг, Храбрин Башев</i>	46
ЧАСТ 3. ПОЛИТИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ДЪРЖАВНА ПОДКРЕПА В ЗЕМЕДЕЛИЕТО	
3.1. Сравнителен анализ на политиките на държавна подкрепа в България и Виетнам, <i>Божидар Иванов</i>	55
3.2. Инструменти на държавна подкрепа на селското стопанство в България, <i>Божидар Иванов</i>	59
3.3. Инструменти на държавна подкрепа на селското стопанство във Виетнам, <i>Нгуен Мау Дунг, Божидар Иванов</i>	72

ЧАСТ 4. МЕЖДУНАРОДНА ТЪРГОВИЯ СЪС ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОКИ

4.1. Сравнителен анализ на външната търговия с аграрни стоки на България и Виетнам,	
<i>Десислава Панталеева</i>	87
4.2. Външнотърговски режим и търговия с аграрни стоки на България, Десислава Панталеева	88
4.3. Външнотърговски режим и търговия с аграрни стоки на Виетнам, Нгуен Мау Дунг, Теодор Радев	93

ЧАСТ 5. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО

5.1. Проблеми и възможности за повишаване на конкурентоспособността на Българското селско стопанство,	
<i>Мария Атанасова, Янка Славова</i>	99
5.2. Възможности за подобряване на конкурентоспособността на Виетнамското селско стопанство, Нгуен Мау Дунг,	
<i>Храбрин Башев</i>	113
Заклучение, Храбрин Башев	117
Литература	120

Увод

Развитието на българското и виевнамското селско стопанство се характеризира с много сходни черти. И в двете страни се провежда насилствена колективизация, прави се неуспешен опит за централно планово управление на отрасъла, икономиките и търговията се интегрират тясно с тези на Съветския съюз и държавите от Съвета за икономическа взаимопомощ. Всичко това не дава възможност да се използват благоприятните природно-климатически условия за развитие на селското стопанство на тези малки за Европа и Азия страни. Те навлизат в период на дълбока социално-икономическа и технологическа криза през осемдесетте години на миналият век .

В двете страни започват радикални реформи на преход към пазарна икономика – политика на трансформация и европейска интеграция в България след 1989 г. и политика на обновление (“doi moi”) във Виетнам след 1986 г. Предприема се повсеместна приватизация и либерализация на стопанската дейност, модернизиране на системата за обществено регулиране, подкрепа на отраслите и адаптиране на страните към новия световен икономически ред. В резултат на тези политики се осъществява безпрецедентна трансформация на селското стопанство на двете страни.

България преминава през мъчителен, но успешен преход на фундаментална трансформация, който завършва с пълна интеграция в Европейския съюз и адаптиране на общите (аграрна, регионална и т.н.) политики на съюза. Виетнам запазва еднопартийния модел, но преобразува икономика си, като я превръща в една от най-динамично развиващите в света и е сред най-големите износители на ориз, кафе, черен пипер, кашу, каучук и др.

„Българският” и „виетнамският” модел на преобразуване на селското стопанство имат и редица специфики свързани с обхвата на реформите, начина на тяхното провеждане, социално-икономическите резултати от изпълнението на политиките, проблемите и предизвикателствата пред двете страни на съвременния етап.

Двадесетгодишният опит на реформиране, дава възможност да се (пре)оценят аграрните политики, техните резултати и

перспективи, да се преосмислят предимствата и недостатъците на специфичните модели за модернизиране, да обменят положителен и/или отрицателен опит и да го споделят с други страни в преход.

В тази разработка за *първи път се прави опит за задълбочен сравнителен анализ на аграрните политики на България и Виетнам*. Първо се прави анализ на развитието на селскостопанското производство в двете страни. Анализират се политиките на поземлената реформа, реструктурирането на земеделските стопанства, държавната подкрепа, регулирането на селското стопанство, политиките свързани с търговския режим и международната търговия с аграрни продукти. Накрая се прави оценка на възможностите за подобряване на конкурентоспособността на селското стопанство на двете страни.

Авторският колектив изказва благодарност на Фонд „Научни изследвания” при Министерството на образованието, младежта и науката за финансовата подкрепа на този проект и на сътрудничеството между българските и виетнамските учени

Храбрин Башев
Институт по аграрна икономика
София

Нгуен Мау Дунг
Аграрен университет
Ханой

ЧАСТ 1. СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКОСТОПАНСКОТО ПРОИЗВОДСТВО НА БЪЛГАРИЯ И ВЬЕТНАМ

1.1. Сравнителен анализ на развитието на селското стопанство в България и Виетнам

И в България и във Виетнам съществуват благоприятни природо-климатични условия за развитие на селското стопанство и различните му подотрасли и производства. Земеделската земя съставлява голям част от общата територия на страните, а селското население значителен дял от общото население (табл. 1).

Таблица 1. Основни показатели за България и Виетнам, 2007 г.

Показатели	България	Виетнам
Обща територия, хил.кв.км	110,9	331,2
Дял на земеделска земя, %	51,00	41,00
Население, млн.	7,3	83,5
Дял на селското население, %	42,00	72,00
Общо заети, млн.	2,7	47,4
Дял на заетите в селското стопанство, %	20,00	65,00
БНП на човек от населението, USD	5162	1024
Брутна добавена стойност, млрд. лв.	46,4	119
Дял на селското стопанство в БДС, %	6,20	22,00
Дял на растениевъдство, %	51,00	74,00
Дял на животновъдство, %	41,00	24,00
Дял на отрасъла в общия износ, %	7,40	16,40
Основни продукти в производството	пшеница,	ориз, пресни зеленчуци, свинско месо
	ечемик,	
	царевица,	
	слънчоглед,	
Основни продукти в износа	винено	ориз, кафе, черен пипер, кашу, каучук
	грозде	
	зърнено-	
	житни,	
	маслодайни	

Източник: Национален статистически институт, General Statistics Office

И в двете страни, селското стопанство е важен сектор на националната икономика. То осигурява самопрехрана и доходи за съществена част от населението и е основен източник на заетост в селските райони. Растениевъдството е доминиращ подотрасъл, а

аграрните продукти заемат добри позиции в съвкупния износ на двете страни. Развитието на икономиката е свързано с постепенно намаляване дела на отрасъла в Брутната добавена стойност.

И в България и във Виетнам преобладават дребните земеделски стопанства, които са с ниска ефективност на използване на ресурсите. Това определя и непропорционално малкия им дял в общата селскостопанска продукция на отрасъла. Големите стопанства са малко на брой, но произвеждат значителна по обем продукция. И в двете страни съществува значителен потенциал за повишаване на ефективността на производството, което налага по нататъшно реструктуриране на производството и стопанствата.

Спецификите са обусловени преди всичко от географското положение на страните (умерен пояс в България и тропичен пояс във Виетнам) и различната осигуреност със земеделски земи на човек от селското население (2,7 ha в България и 0,2 ha във Виетнам) и на зает в отрасъла (10,5 ha в България и 0,4 ha във Виетнам). Не еднакви са и изходните позиции на отрасъла преди реформите – докато българското земеделие се характеризира със сравнително висока степен на интензификация, във Виетнам отрасъла е на етап на първоначална механизация.

В последните двадесет години се наблюдават различни тенденции в развитието на основните селскостопански производства в двете страни. Докато в България намалява използваната земеделска земя и броят на животните, то във Виетнам се наблюдават обратни процеси. В резултат на това почти всички растениевъдни и животновъдни продукти бележат спад в България, а във Виетнам селскостопанското производство бележи непрекъснат ръст. Така например, производството на пшенично зърно в България спада наполовина след започване на прехода, като в последните години достига три четвърти от нивото преди реформите. В същото време, производството на ориз във Виетнам се удвоява през последните две десетилетия, а това на кафе нараства 20 пъти. Основните фактори за тези противоположни тенденции са свързани с различната динамика на инвестиции в отрасъла, усъвършенстването на технологиите, развитието на търсенето и конкуренцията на вътрешния пазар, адаптивността на фермите, степента на обществена подкрепа и др.

В България, броят на заетите в селското стопанство намалява през последните години, като отчетените нива са по-ниски от тези преди реформите. Във Виетнам броят на заетите в земеделието се

увеличава, но с все по-нисък темп. Различията са резултат от протичащите демографски процеси на намаляване (България) и съответно на увеличаване (във Виетнам) на населението.

Растениевъдството дава по-голямата част от общата аграрна продукция и в двете страни, като в България съотношението в полза на растениевъдството се увеличава през последните години. Във Виетнам, делът на животновъдството нараства, но все още е значително по-нисък от този на растениевъдството.

Участието на страните в международната търговия с храни става все по-активно, което е свързано с бързото увеличаване както на износа, така и на вноса. В България се наблюдава значително по-висок темп на растеж на вноса в сравнение с износа, което довежда до отрицателен търговски баланс на аграрните продукти. Във Виетнам, позитивните тенденции в селското стопанство водят не само до поддържане на устойчив положителен търговски баланс, но и до увеличаване на неговия размер.

Селското стопанство на двете страни преминава през радикален преход от централно-планово управление и колективна организация към пазарно ориентирано частно стопанство. В България, аграрният и индустриалният сектор преживяват труден преходен период, който се съпровожда с влошаване на основните показатели. Поради относително високата изходна база, селското стопанство запазва в известна степен способността си да отговори на променените пазарни условия. Като цяло обаче, преходът е свързан с влошаване на жизненото равнище и потреблението на мнозинството от фермерите и населението.

Виетнамската икономика продължава успешно да се модернизира, като селското стопанство се развива по възходяща линия и с адаптивност към новите условия. Страната постига забележителни успехи в намаляване на селската бедност, повишаването на продоволствената сигурност и издигане на жизненото равнище на фермерите и населението. Въпреки това, ниските стартови позиции, от които започва своя напредък, в комбинация с демографския бум в страната, са причина за множеството не решени проблеми в отрасъла и селските райони.

Пред селското стопанство и в двете страни стоят широк кръг предизвикателства, въпреки че във Виетнам сектора е в експанзия, а в България съществуващите условия за растеж не се използват оптимално. Всичко това определя значението на ефективната

аграрна политика като важен фактор за справяне с проблемите и осигуряване на устойчиво развитие.

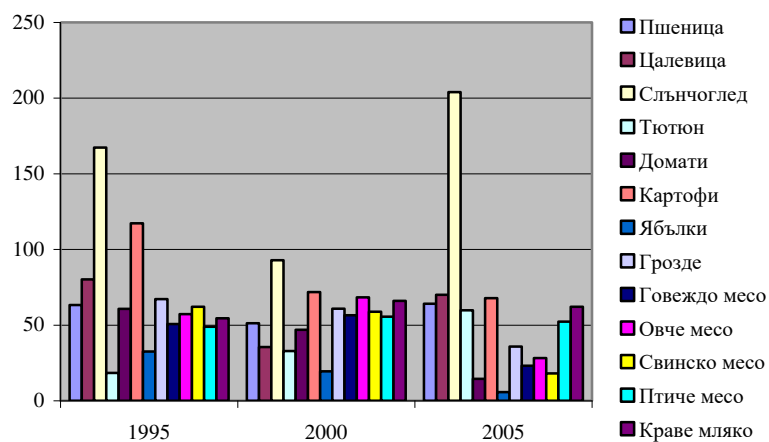
1.2. Анализ на развитието на селското стопанство на България

Българското земеделие е традиционен отрасъл и основен поминък за големи райони от страната. Неговото историческо развитие е белязано от значителни промени, продиктувани не само от технологичното му развитие, а също и от съществуващите политически условия. През последните двадесет години, страната ни се намира в условия на променена политическа среда, водеща и до изменения в икономическата среда. Безпрецедентния преход от централизирана към пазарна икономическа система, поставя нови изисквания пред стопанските субекти, като съобразяването с тях наложи провеждането на значими организационно-производствени реформи. В търсене на верния подход за справяне с новите предизвикателства, земеделският отрасъл изпитва множество трудности, някои от които продължават и до днес.

След 1989 г., в България се наблюдава значителен спад на производствата на всички основни растениевъдни и животновъдни продукти (фиг. 1). Изключение прави единствено слънчогледа, чието производство нараства повече от два пъти в сравнение с периода преди реформите. Спадът на производството, на някои традиционни за страната продукти, като домати, ябълки, грозде, говеждо, овче и свинско месо е от 3 до 17 пъти.

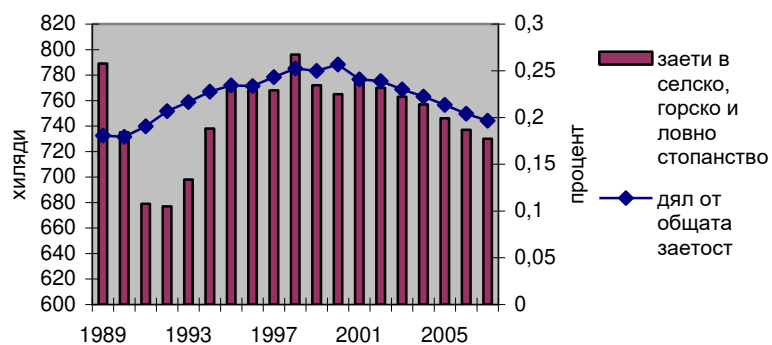
Важността на отрасъла, като източник на доход се определя от количеството на заетите в това производство. Макар през различните години да съществува известно вариране на този показател, като цяло за периода 1989-2008 г., може да се определи, че стойностите са високи и го поставят сред основните отрасли в това отношение (фиг. 2). Нещо повече, отчитайки нарастването на дела на заетите в земеделието в общия брой на заетите се налага да се наблюдава нарастване в годините с влошени макроикономически показатели, в т.ч. и по-висока норма на безработица. Очевидно земеделието има съществен принос за по-лесното справяне на хората с тежките икономически условия, осигурявайки им в известна степен сигурност по отношение на продоволственото им осигуряване и възможност за получаване на доход.

Фигура 1. Динамика на основните селскостопански производства България (1989=100)

Източник: Национален статистически институт

Фигура 2. Заети в селското, горското и ловното стопанство като абсолютна стойност и като дял от общата заетост в страната

Източник: Национален статистически институт

Високата заетост в отрасъла е израз на относително лесното влизане на нови участници, което е резултат от факта, че за организиране на земеделско производство не са необходими значителни инвестиции. От друга страна, ниската производителност, с която се характеризира българският аграрен сектор се детерминира в определена степен и от големия брой на заетите. Използването на ръчен труд води до висока себестойност на продукцията, поради което то е оправдано само в най-дребните земеделски стопанства. В годините на преход, използването на механизация, поради различни причини, често е заменяна от ръчен труд, водещо до снижаване на производствените резултати. Високата ангажираност на населението със земеделие определя и това, че провеждането на определена аграрна политика, оказва влияние не само върху производството, но и върху битието на голяма част от населението на страната.

В изменението на дела на заетите в отрасъла се открояват две ясни тенденции – *първата*, изразява нарастване на стойността на показателя и се отнася до 2000 г., а *втората* е на снижаване през следващите години до настоящия момент. Макар че тенденцията през последните години може да се разглежда като позитивно явление, делът на заетите в отрасъла през 2007 г. е 20% или с два процентни пункта по-висок, спрямо последната година преди започването на реформите в сектора. Същевременно, необходимо е да се държи сметка за това, този процес да е в унисон с инвестиционната активност в земеделието и по-специално обновяването на машинния парк и въвеждането на нови технологии. По този начин ще се реализира положителен ефект от използването на по-малко на брой заети, изразяващ се в по-висока производителност на труда и постигане на себестойност на продукцията в граници, повишаващи конкурентоспособността ѝ.

Големият брой заети в земеделието е логично следствие от силната разпокъсаност на производството. В резултат на възстановяването на собствеността върху земята се създават многобройни, дребни стопанства, които използват предимно собствен (семеен) труд. Малкият размер на тези стопанства, създава трудности за използване на механизирана техника и определя високия дял на ръчните работи в производството.

В първите години на реформата в земеделието се създават над 1,7 млн. стопанства със среден размер 1,5 ha, като различията по отношение на размера и социално-икономическата характеристика

са твърде големи. В българското земеделие се формира силно изразена дуалистична структура на производствените единици. Огромна част от стопанствата са с размер до 1 ha, а произвежданата продукция е предназначена както за самозадоволяване, така и за пазара. Тези многочислени на брой стопанства, притежават непропорционално малък дял от общата земеделска земя и продукция. Следователно, тяхното функциониране носи не толкова значим икономически принос за националното стопанство, а по-скоро изпълнява важни социални функции. Едрите стопанства (над 500 ha) са незначителни като процент от общия брой стопанства, но обработват над 37% от земята, дават над 50% от продукцията, използват изключително нает труд и технологичното им ниво може да се определи като сравнително добро. Именно тези стопанства формират производствено-икономическия облик на българското земеделие.

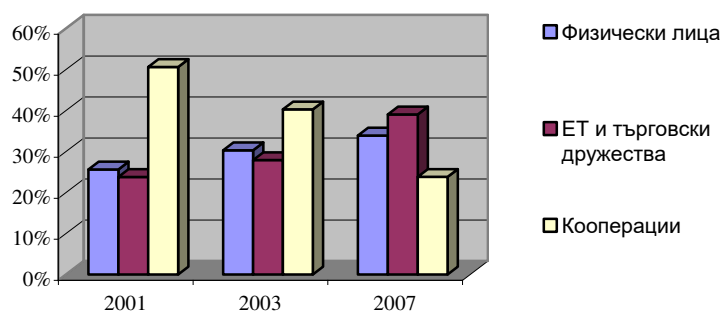
По отношение на организационната форма, стопанствата се обособяват като физически лица (земеделски производител), еднолични търговци и търговски дружества (лица регистрирани по търговския закон) и кооперации. Като се имат предвид характерните особености на всяка форма, като естествено състояние може да се определи доминирането на физическите лица, което е около 99% от всички стопанства. Близко една трета от обработваемата земя се намира в тези стопанства. През последните години се отчита тенденция към нарастване на значимостта на тази група стопанства (фиг. 3).

Останалите две групи са представени с малко на брой стопанства, но обработват съпоставими по размер площи. Важно е да се отбележи, че броят на кооперациите намалява над 2 пъти, като за 2007 г. техният брой е 1 162, докато през 2001 г. те са 2 900. Това довежда и до съответното намаляване на обработваемата земя, използвана в тази организационна форма. Липсата на значими изменения в средния размер на една кооперация са доказателство, че много от тях прекратяват своята дейност, което определя и ниската привлекателност на тази организационна форма за българските условия.

Агрофирмите се развиват успешно през последните години, което се изразява най-вече в увеличаването на средния размер на използваната от тях земя. Предимствата, които притежават търговските дружества, изразяващи се в по-големите възможности за привличане на капитал и осъществяване на инвестиционни

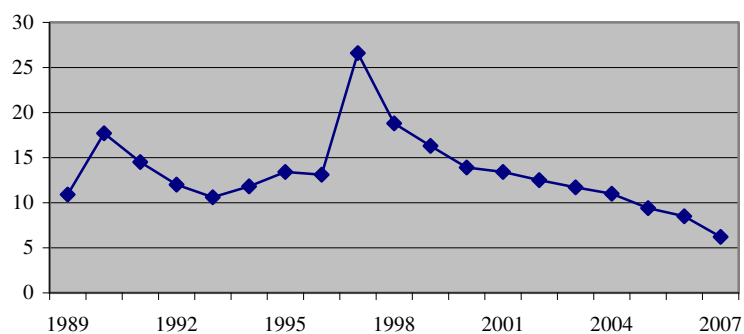
проекти, определят все по-широкото им навлизане в земеделието. Това дава основание, тази форма да се определи като основен носител на промяната в българското земеделие. Може да се очаква, че значението на бизнес фермите за сектора дори ще нараства през следващите години.

Фигура 3. Разпределение на използваната земеделска площ (ИЗП) по юридически статут на стопанствата

Източник: Национален статистически институт

Фигура 4. Дял на селското стопанство в националната икономика, %

Източник: Национален статистически институт

Селското стопанство е важен отрасъл на националната икономика, осигуряващ не само продоволствие за населението, но формира и значителна част от икономическите параметри на обществото. В тази връзка важни показатели са заетостта в сектора, дялът му в брутният вътрешен продукт, участието при осъществяване на инвестиционния процес и формирането на износа и вноса на страната.

Българската национална икономика е съвкупност от три сектора – промишленост, селско стопанство и услуги. През последните 20 години, настъпват значителни изменения във формирането на брутният продукт. Промените се дължат в голяма степен на селското стопанство, което е силно повлияно от провежданите политически и икономически реформи. В резултат на това, значимостта на сектора като източник на доходи намалява, което се отразява върху структурата на икономиката ни.

Въз основа на дела на селското стопанство в националната икономика, могат да се обособят два периода. През *първия* период 1990-1997 г. се наблюдават разнопосочни изменения, изразяващи се с големи вариации на показателя по стойност (фиг. 4). През този период се открояват два пика – 1990 и 1997 г., като и в двата случая големият относителен дял е резултат не само от ефекта на земеделското производство, но и от факта, че промишлеността изпитва най-големи затруднения през тези години. Земеделието е този сектор, който съхранява и дори е способен да увеличава своя принос за съвкупната икономика в условия на икономическа криза. В същото време, общите икономически проблеми създават трудности за провеждане на целенасочена инвестиционна политика в сектора, което се отразява негативно на по-късните етапи на неговото функциониране.

По-голяма част от периода 1998-2007 г. се определя като предприєдинителен за страната, по отношение на пълноправното членство в ЕС. През този период действат различни програми, целящи повишаване на нейния икономически и административен капацитет, което да доведе до сближаване със старите страни членки на съюза. За селското стопанство, с най-голямо значение е програма САПАРД, която действа от 2000 г. до 2006 г. В нейните рамки, на земеделските производители е предоставен безвъзмезден финансов ресурс в размер на 600 млн. лв.

Заедно с това, през периода постепенно се подобрява икономическата среда, което е предпоставка за развитието на

различните сектори. При тези условия, селското стопанство отбелязва непрекъснат спад на дела си в националната икономика, което изразява неговата ниска атрактивност като икономическа дейност. Стига се до там, че през 2007 г., само малко над 6% от добавената стойност в българската икономика се формира от сектора, което е приблизително два пъти по-малко в сравнение с периода преди реформите.

Тази тенденция е обезпокоителна, тъй като това може да доведе до структурни несъответствия с други сектори на икономиката. Селското стопанство е тясно свързано с хранително-вкусовата промишленост, както и с множество промишлени производства, които осигуряват суровини, машини и материали. Проблеми в едно от звената във веригата, могат да нарушат установените зависимости, което за създаде трудности за нормалното функциониране на икономическата система като цяло.

Снижаването на дела на селското стопанство е резултат и от това, че производството е ориентирано приоритетно към вътрешния пазар. Сравнителната ограниченост на потенциала на вътрешното потребление, продиктувано от намаляването на населението в нашата страна, определят износа като основен двигател за развитието на селското стопанство. Може да се очаква, че след разширяване на външните пазари, делът на селското стопанство ще се стабилизира около един по-висок, в сравнение със сегашните нива процент. Това ще доведе както до стабилизирането на сектора, така и до по-доброто структурно балансиране на националното стопанство. Подобно развитие на пазарите на българските земеделски продукти трябва да бъде обвързано с провеждане на адекватна инвестиционна политика, водеща до модернизиране на производството и удовлетворяване на пазарните изисквания.

Обновяването на производството е важна предпоставка за повишаване на конкурентоспособността. Показателят, придобити дълготрайни материални активи (ДМА), е обобщаващ за нивото на обновление в сектора и за създавания потенциал за дългосрочното му развитие.

През годините на прехода се наблюдават две тенденции, които изразяват различни аспекти на инвестиционния процес. *Първата* е свързана с измененията в абсолютната стойност на придобитите ДМА в селското стопанство. През последните 8 години прираста на придобитите ДМА е 83% средногодишно, който ръст е

предопределен от изключително ниската базова стойност (82 млн. лв. за 1999 г.). Всъщност придобитите нови активи са малка част от съществуващите активи в сектора. Следователно, бързите темпове не са достатъчни за ускоряване на обновяването на българското земеделие. Нарастването на придобитите ДМА в сектора е следствие не само на целенасочено провежданата аграрна политика и подобрената среда в отрасъла за потенциални инвеститори, а и на цялостното положително развитие на националната икономика. Измененията в икономическата среда в страната като цяло не са в състояние да доведат до драстично подобряване на материално-техническата база на селското стопанство.

Втората тенденция е свързана с отчитането дела на придобитите ДМА в селското стопанство, спрямо общите придобити ДМА в икономиката. В рамките на периода 1989-2007 г., стойността на показателя намалява драстично, след което запазва своята ниска стойност. През 1989 г. близо 10% от придобитите ДМА са в селското стопанство. През следващите години този процент нараства, след което рязко спада над 6 пъти и повече не надхвърля границата от 4%.

Дългият период от 15 години, през който този дял остава незначителен, показва много ясно, че отрасълът не е сред приоритетите на инвеститорите. Това от своя страна предопределя ниския вътрешен потенциал на сектора за развитие и запазване на статуквото, обратно на съвременните световни тенденции.

Благоприятните природо-климатични условия в страната, създават възможност селското стопанство да обезпечава нуждите на населението от продоволствени продукти, като производствения потенциал надхвърля потребностите на вътрешния пазар. Това в съчетание с доброто географско разположение на страната е предпоставка за активно участие на международния пазар на хранителни продукти чрез износ.

През последните две десетилетия протичат бързи процеси на либерализиране на световната търговия и отварянето на националните пазари за чужди стоки. България е част от тези глобални процеси, като тяхното проявление засяга и аграрния сектор.

През последните години, износьт на хранителни продукти е между 979 и 1 954 млн. лв., което е значителна по стойност величина, но е резултат преди всичко от по-високите цени на реализация. Като цяло тенденцията е с положителен характер, но

анализа на структурата на износа разкрива и някои негативни моменти. За разлика от предходните периоди, когато приоритетен дял в аграрния износ на страната имат преработените продукти с висока добавена стойност, сега основно се изнасят зърнено-житни и маслодайни култури. Делът на преработените продукти е малък, като единствено виното е с по-значителен процент.

Структурата предопределя силната зависимост на стойността на направения износ от конкретната пазарна ситуация през дадена година. Всъщност варирането на износа по години не е толкова в резултат на драстични промени в изнасяните количества, отколкото от цената на реализация на международните пазари. Цената на продуктите със суровинен характер се определя на база съвкупното предлагане и търсене и не позволява формирането на собствена ценова политика от страната производител. Силната зависимост на растениевъдните производства от природо-климатичните условия, оказва въздействие върху формирането на цената на реализация. В година с добри условия и високи добиви, предлагането е обилно, а цените и съответно доходите са ниски, и обратно.

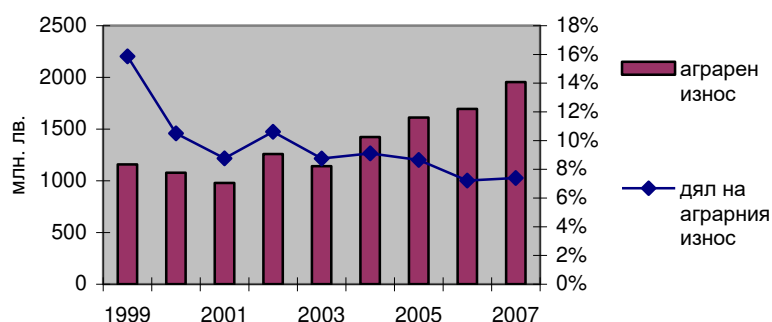
Ето защо чрез аграрната политика е наложително да се търси стимулиране на производството и търговията с преработени продукти, чието търсене се основава на предвидимост на динамиката в предпочитанията на потребителите и икономическата среда. Това ще подобри възможността както за по-прецизно планиране на дейностите в сектора, така и за дългосрочното му развитие.

През 1989 г., делът на аграрния износ в общия износ на страната е 2,2%, който е най-нисък за целия период до 2007 г. (фиг. 5). През преходния период, аграрният износ достига нива от близо една четвърт от общия за страната, което е резултат преди всичко от спада в производството и износа на промишлени стоки. Високият дял на аграрния износ е показател, че българското земеделие е с по-добри конкурентни позиции в сравнение с останалите отрасли на икономиката. Търсенето на храни е относително стабилно в продължение на даден период от време.

Запазването на дела на аграрния износ в рамките на 7-10% през последните години, показва значимостта на сектора за формиране на валутните приходи на страната. Това трябва да бъде взето под внимание при разработване и провеждане на аграрната политика. Стимулирането на българските производители да работят за международните пазари е една от приоритетните мерки в сектора,

която ще осигури по-пълноценно използване на производствения потенциал и ще създаде възможност за обновяване и развитие на сектора като цяло.

Фигура 5. Аграрен износ на България в абсолютна стойност и като дял от общия износ на страната

Източник: Национален статистически институт

Участието на страната в международната търговия с хранителни продукти не се изчерпва с износа. През последните години, размерът на вноса нараства все повече, като за 2007 г. за пръв път от 15 години е отчетено отрицателно търговско салдо. Вносът за 2007 г. е 2 297 млн. лв., което е с над 300 млн. лв. повече от износа. Този факт съвпада с приемането на България за член на Европейския съюз от същата година, което е един от факторите оказали влияние. Заедно с това, възходящото развитие на икономиката през последните години, доведе до повишаване на доходите и жизнения стандарт, което стимулира търсенето на вносни стоки в т.ч. и на храни. Това се доказва и от ръста на вноса, който за 2007 г. е 351% при база 1999 г., което е значително повече от ръста на износа за същия период.

Друг основен въпрос свързан с развитието на селското стопанство се отнася до неговата производствена структура. При формирането на брутната продукция в отрасъла участват подотраслите растениевъдство, животновъдство и услугите в сектора.

Услугите са традиционно с най-малък дял, който е относително стабилен във времето независимо от промените в общата

продукция. Стойността на дела на услугите е в рамките на 6-8% през периода 1999-2007 г. Водещият подотрасъл е растениевъдното производство, като произвежданата продукция по текущи цени надхвърля значително стойността на животновъдната продукция (табл. 2).

Таблица 2. Крайна продукция по текущи цени, млн. лв.

Показатели	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Брутна продукция от растениевъдство	2 794	3 250	3 174	3 443	3 183	3 437	3 062
Брутна продукция от животновъдство	2 617	2 313	1 985	2 125	2 209	2 169	2 438
Брутна продукция от селско стопанство	5 793	5 945	5 487	5 956	5 889	6 082	5 940

Източник: Национален статистически институт

Приоритетното развитие на растениевъдните производства е продиктувано от това, че пазарните условия са относително благоприятни за този тип продукция, в съчетание с ниската му капиталоемкост.

През периода на трансформация, животновъдството претърпява големи катаклизми, изразяващи се най-вече в драстично намаляване броя на животните и тяхната продуктивност. Така например, в сравнение с 1990 г., броят на говедата намалява с 61%, на свинете със 77%, на овците с 81%, и на птиците с 53% (НСИ). Трудностите, които се изпитват в този подотрасъл продължават да оказват негативно въздействие, което предполага необходимост от провеждане на активна политика за справяне с проблемите.

И при растениевъдството се открояват определени негативни състояния и тенденции. На *първо* място е формирана едностранна структура на производството, което не създава база за балансирано развитие. Отглеждането на зърнено-житни култури и слънчоглед е част от производствената програма на всяко земеделско стопанство, без значение на неговия юридически статут и икономически размер. Това води до използване на обработваемата земеделска земя почти изцяло за тези производства (табл. 3), като по този начин не винаги се отчитат изискванията на пазара, наличните почвени дадености и необходимостта от сеитбооборот.

В резултат на това цели производства са свити до минимум и производството не задоволява вътрешното търсене. Най-фрапиращи в това отношение са овощните и зеленчуковите култури. Реформата в сектора ги постави в неблагоприятна позиция спрямо останалите култури и в момента голяма част от нуждите на българския пазар от пресни плодове и зеленчуци се задоволява чрез внос от други страни.

Таблица 3. Структура на обработваемата земя в България

Площи	2005		2006		2007		2008	
	Площ, ha	Дял, %	Площ, ha	Дял, %	Площ, ha	Дял, %	Площ, ha	Дял, %
Зърнено-житни	1751673	56,00	1559236	50,40	1723 230	56,30	1685 833	55,10
Слънчоглед	653 371	20,90	785 064	25,40	686 692	22,50	723 962	23,70
Лозя	106 633	2,00	100 564	1,90	103 949	2,00	100 873	2,00
Трайни насаждения	81 349	1,60	81 266	1,60	84 576	1,70	82 652	1,70
Угари	348 118	11,10	436 508	14,10	291 751	9,50	229 471	7,50

Източник: Национален статистически институт

1.3. Анализ на развитието на селското стопанство на Виетнам

Виетнам, е една от най-динамично развиващите се страни на азиатския континент. През последните десетилетия във Виетнам се провеждат значими икономически промени, насочени основно към стимулиране на икономическата активност, чрез създаване на благоприятна бизнес среда и нови форми за управление на бизнеса. Един от най-силно въздействащите отрасли е селското стопанство, като вече са отчетени положителни резултати.

Процесът на реформиране на селското стопанство на Виетнам включва два етапа: *първият*, обхваща периода 1981-1987 г. и се характеризира с ограничаване на контролните функции на държавата на вътрешния пазар и въвеждане на нови форми на договаряне, а през *втория* етап след 1987 г. се преминава към пълна либерализация на вътрешния пазар и международната търговия със земеделски продукти.

Първият етап е провокиран от икономическата криза в страната през 1979-1980 г., като държавата предприема първи стъпки към деколективизация на производството. Въвеждат се външни договори за отглеждане и прибиране на реколтата от селското население, а всички останали дейности се извършват от кооперативите. Във всеки договор се фиксира и минимална производствена квота, който се определя на базата на предходния тригодишен период. Тази промяна дава макар и ограничена възможност на земеделците да вземат управленски решения. Държавата продължава да контролира цените, но изборът на продукция и нейната дистрибуция са изцяло в правомощията на производителя. Този етап се характеризира с три основни момента: *предоставяне на частни, собственически права на земеделците; съществуване на два паралелни пазара, един на регулирани цени и втори „сенчест“ пазар; фермерите придобиват управленски права.*

След 1987 г., правителството либерализира пазара, като се осигурява земя за земеделските домакинства и възможност за осъществяване на свободна размяна на продукция и ресурси. Кооперативите все пак контролират поземлените и водните ресурси, но земеделците получават животни, производствени фондове и други кооперативни активи, за да организират собствено производство. През юни 1990 г., правителството отменя двойната ценова система (на държавни и пазарни цени) за повечето стоки и валутния курс. Отпадат и всички ограничения при търговията с ориз и други земеделски продукти. Реформата продължава с премахване на държавния монопол върху външната търговия, като за нейното стимулиране важна роля има либерализирането на обменния курс на националната валута.

В началото на деветдесетте години Законът за земята е променен в посока на разширяване на правата при използване на земеделска земя от частни лица, но въпреки това държавата остава принципал в сектора. *Вторият етап* от аграрната реформа във Виетнам може да бъде синтезиран в следните насоки: *либерализиране на вътрешния пазар; откриване на производителите към международния пазар; земеделците придобиват права сами да вземат управленски решения; направени са значителни промени в посока получаване на частни собственически права.*

Земеделието като отрасъл и състоянието на селските райони са изключително важни за цялостното развитие на Виетнам.

Земеделието осигурява заетост на близо две трети от трудовите ресурси в страната, което определя значимостта на отрасъла при формиране доходите на населението (табл. 4). През последните години е отчетено известно понижаване на дела на заетите в селското стопанство. Сnižаването на темпа е изключително слабо, което дава основание да се очаква, че и в бъдеще, отрасълът ще остане основен източник за трудова заетост на населението.

Таблица 4. Основни показатели на вьетнамското земеделие

Показатели	Мярка	1979-1981	1989-1991	1999-2001	2003	2004
Население и трудова сила						
Население	1000 души	53023	66073	78146	81377	82481
Селско/Общ брой	%	81,00	80,00	76,00	71,00	74,00
Трудови ресурси в земеделието	1000 души	18784	23886	27550	28582	28936
Трудови ресурси в земеделието	%	73,00	71,00	67,00	66,00	66,00
Използване на земята						
ИЗП	1000 ha	6 573	6 396	8 250	8 980	н.д.
Напоявана площ	1000 ha	1 685	2 867	3 000	3 000	н.д.
Основна продукция						
Ориз, арпа	1000 t	11 809	19 281	32 011	34 569	35 888
Свинско месо	1000 t	323	719	1 415	1 795	2 011
Пресни зеленчуци	1000 t	2 205	2 887	5 767	6 326	6 450
Производствени индикатори						
Производство на храни	1999-2001=100	39	61	100	117	124
Производство на храни на един човек	1999-2001=100	57	72	100	113	117

Източник: Food and Agriculture Organization

Структурата на производството е изменена в посока повишаване на неговата ефективност. Основно то е базирано на по-пълноценно оползотворяване на възможностите на отделните земеделски райони в страната за обслужване на определени пазари. Това довежда до увеличаване дела на промишленото производство

на зърнените култури, зеленчуците, цветята и плодовете от 30,6% през 1990 г. на 35% през 2000 г. Увеличава се дялът на животновъдството от 17,9% през 1990 г. на 19,7% в общия доход от земеделски продукти през 2000 г.

Производството на ориз продължава да има доминиращ характер, като неговият обем е увеличен над 3 пъти спрямо периода 1979-1981 г. Благодарение на значителното увеличаване на производството на храни, Виетнам е страната постигнала най-голям напредък в борбата с недохранването (WB). Ако през 1993 г., около 58% от домакинствата изпитват хронично недохранване, то през 2006 г. техният дял намалява до 16%.

Някои райони на Виетнам се оформят като големи производители на определен тип продукция, което определя и тяхната специализация. Например, кафе се произвежда предимно в централните планини, ориз в делтите на Червената река и на Меконг, чай в средната част на страната и планинските райони на север и провинция Лам Донг, каучук в югоизточните региони, захар в северните и крайбрежните провинции (карта 1).

Карта 1. Карта на Виетнам и Азия

Източник: Worldatlas

Увеличаването на използваната земеделска площ (ИЗП) показва, че Виетнам успешно оползотворява съществуващите резерви в това отношение. Въпреки това, по-нататъшното екстензивно развитие на земеделското производство е силно ограничено. Това е резултат не само на факта, че ИЗП все по-трудно може да бъде увеличена, но и на високата стойност на

трудова заетост в отрасъла. Очевидно запазването на положителните тенденции във виетнамското земеделие ще изисква интензивно развитие, базирано най-вече на изграждане на напоителни съоръжения и обновяване на технологичната и материалната база на производството.

Земеделският отрасъл е в период на първоначално реструктуриране и реорганизиране, като катализатор за това е и приемането на страната в Световната търговска организация и произтичащите от това правила. В същото време, този процес на реструктуриране не върви безпроблемно, което се дължи на неуместните средства за осъществяване на реформите. Новите производствени единици не могат да се приспособят към новите пазарно ориентирани правила. Това се дължи на слабата координация между провежданата политика за реструктуриране, вземането на политически решения, правените инвестиции и научните достижения. Според експертите, Виетнам трябва да набележи и развие ключови производства и подсектори, при които страната има сравнителни предимства.

По специално, земеделският отрасъл трябва да се реструктурира, като се наблегне на следните подотрасли:

- *оризопроизводство*: акцент върху влагане на инвестиции за подобряване на продуктивността и качеството на произвежданата продукция, което да гарантира продоволствения баланс и експортните способности на страната.
- *месодайните подотрасли на животновъдството*, също са разглеждани като приоритет на националното стопанство свързано с желанието на властите да подобрят начина и качеството на хранене. Развитието на тези подотрасли в страната е изостанало, което се дължи на исторически предпоставки, заложи в културата на хранене. Необходимо е да се разработват стратегии, водещи до устойчиво развитие на тези производства.
- *развитието на селските икономики*, е една от стратегическите задачи на държавата. В доминираното от монокултурно земеделие, виетнамско село ще загуби своето значение и привлекателност, и ще бъде засегнато от процесите на емиграция. Предвижда се, с подкрепата на държавата да се изградят индустриални зони в онези селски

райони, където условията са подходящи и в които населените места имат условия да ги развиват.

Държавата добре усеща пулса на времето и се опитва да подготви страната за глобализацията, силната конкуренция и технологичния напредък. Страната предвижда да стъпи на своите традиционно силни производства и да осъществява постепенен преход към индустриализация и мащабни промишлени проекти. В момента, усилията се насочват приоритетно за подобряване на агротехниката, при основните производства, като ориза. При достигане на потенциалните добиви (каквито са в другите азиатски страни като Япония), възможностите за увеличаване на износа нарастват неимоверно.

Постепенното подобряване на жизненото благосъстояние на нацията може да спомогне да се формират по-големи излишъци от тази стока, в резултат на промяна на диетата. Оризът заема основно място в прехранването на населението и 90% от дневната консумация на скорбяла в страната се осигурява от него (GSO). Нещо повече, 83,1% от приемането на калории в селските райони и 77,6% от калориите на потребителите в градските центрове, се набавят отново чрез ориза.

За Виетнам, която преживява тежка гражданска война и започва своето интензивно икономическо развитие едва през последната четвърт на миналия век от много ниски нива, външната търговия е от съществена важност. През последните години, страната се опитва да смени облика си и от типично аграрна, да се превърне в бързо развиваща се аграрно-промишлена страна. Все още обаче, дялът на земеделската продукция в износната структура продължава да бъде доминиращ. Така например, оризът съставлява около 30% от общите приходи на износа към средата на миналото десетилетие, докато към днешна дата този процент е около 10% (MARD).

В резултат на модернизация на агротехниката и технологичния прогрес, страната се превърна в крупен производител на ориз. От голям вносител на ориз и хранителни стоки (през 80-те години), Виетнам се превърна във втория в света износител на ориз. Нещо повече, в последните години страната стана най-големият износител на кафе и черен пипер в света, и един от най-големите износители на кашу, каучук и др.

Износът на земеделски продукти нараства както във физически обем, така и като стойност. Стойността на износа представлява 30-

35% от общото производство. Например, около 20% от произведения ориз се изнася, докато при кафето този процент е 95%, при каучука 85%, при кашуто 90%, при чая над 80% и пипера 95%. През 2004 г., износът на земеделски продукти възлиза на 3,3 млрд. USD, което е близо 5 пъти повече в сравнение с 1990 г.

Пазарите за виетнамските стоки се разшириха не само в традиционните страни и общности като Китай, Русия, АСЕАН, страните от източна Европа, а и към други региони като Близкия изток, ЕС, САЩ, Япония и Южна Африка. Експанзията на виетнамските земеделски стоки на международния пазар през последните години я превръща в страна нетен износител на такива стоки. Търговският баланс е положителен, което контрастира на фона на силно отрицателния баланс за икономиката като цяло. Това определя земеделският отрасъл на Виетнам като основен източник на валутни постъпления за страната.

В търговския баланс се наблюдава значителна разлика между стойността на вноса и на износа. През 2004 г., дефицитът в търговския баланс достига над 5 млрд. долара. През годините страната винаги завършва с отрицателно търговско салдо, но то неимоверно расте след 2002 г. Това е резултат на бурното икономическо развитие на страната, с навлизането на големи инвестиции и постепенното превръщане на страната в нов азиатски тигър, по подобие на Китай. Това доказва, че мощното индустриално развитие, не води до влошаване на земеделското производство, което дори се възползва, тъй като част от инвестициите са насочени именно в селското стопанство.

С присъединяването на страната в СТО, селското стопанство е отрасълът с регистриран най-силен ефект от новите режими. Очакванията да се понижат показателите на износа, не се потвърждават. Обратно, и в количествено и в стойностно изражение износът продължава да поддържа своите високи нива.

Интензивното индустриално развитие на Виетнам през последните години се сблъсква и с някои проблеми. Така например, новите компании се изправят с проблема за ниската квалификация на работната ръка. Наблюдава се огромен дефицит от страна на кадри, притежаващи знание в модерните науки и технологии, което възпрепятства развитието. Езиковият проблем също е реален, както и познаването на методите на съвременната администрация. Нерешени са и проблемите с търговските марки и спазването на патентните права. Много компании се опитват да решават своите

оперативни проблеми, чрез посредничеството на отделни лица в администрацията, неразчитайки на административната система. Това е особена пречка пред онези компании, които се опитват да изградят прозрачен стил на управление и култура. Особени трудности стоят пред дребните и малките компании, като в селското и горското стопанство са около 60%.

Неземеделските дейности в селските райони също се развиват, като в резултат на това се създават нови възможности за работа и повишаване дохода на населението. Предлагането на услуги в селските райони е подобро, като е разширена номенклатурата. Това допринася за откриването на нови работни места, увеличаване на дохода и подпомага реструктурирането на икономиката в селските райони. Въпреки това селското стопанство продължава да има водеща роля при формиране на доходите в селските райони (табл. 5).

Таблица 5. Икономическа структура на селските райони, 2000 г.

Отрасли	Относителен дял, %
Селско стопанство	68,00
Промисленост и строителство	15,00
Услуги	17,00

Източник: General Statistics Office

Наблюдават се подобрения и в качеството на живот в много от селските региони. Средният доход на домакинство е 588 USD през 1998 г. при 452 USD през 1993 г. Броят на заможните домакинства нараства, а този на бедните намалява. През 1999 г., делът на първите нараства на 20% (при 8% за 1990 г.), а този на вторите през 2002 г. намалява на 14,5% (при 29% за 1990 г.).

Много провинции в страната решават и проблема с изхранването на домакинствата. През последните години се отбелязва забавяне в темповете на демографското развитие в селските райони. Средногодишният индекс на развитие на населението в селата е с по-ниска стойност от средния за страната, което е предпоставка за запазване на положителните тенденции в икономическото развитие на тези райони. Бързото демографско развитие на страната е сред факторите, оказващи силно въздействие върху качеството на живот и неговото овладяване ще има положителен ефект. Подобна тенденция се наблюдава и при

трудовете ресурси в земеделието. Очевидно икономическите дейности в селските райони постепенно се диверсифицират и отрасълът губи своя статут на единствен източник на доход за селското население.

Благодарение на програмите за електрифициране и подобряване на инфраструктурата в селските райони, близо 95% от домакинствата разполагат с електричество, а около 90% от населението живее в близост до шосеен път. Всичко това улеснява транспортните и комуникационните връзки между градските и селските райони, и намалява различията между тях. Увеличен е и процента на домакинствата, притежаващи телевизор и радио, съответно от 3% и 11% през 1990 г., на 58% и 47% през 1998 г. Благодарение на подобренията в материалния и културния живот нараства продължителността на живот в селските райони от 65 години през 1990 г. на 67 през 1999 г., а делът на недохранваните деца намалява от 51% през 1993 г. на 34% през 1998 г.

Освен постижения, виетнамското земеделие изпитва и някои слабости и проблеми, които могат да се синтезират в следните направления:

- много ресурси не могат да се използват пълноценно, като съществува голяма площ неизползвана земеделска земя. Ефективността на използваната земеделска площ е ниска и средният доход на година е 1 000 USD/ha. Около 25 млн. работници в земеделието не се използват ефективно, като само 60-70% от работното им време е производително. Общият брой на работниците е голям, но хората с висше образование са все още малко. Населението в селските райони притежава и значителен свободен финансов ресурс, нямащ пазарно участие. Този ресурс се оценява между 10 000 и 17 000 млрд. VND под формата на спестявания, злато, чужда валута и земеделски продукти.
- виетнамското земеделие се базира на 10 млн. дребни домакинства, притежаващи средно 0,5 ha земя, изостанала техника, ниска продуктивност и конкурентоспособност. Земеделската земя е раздробена на много малки парцели, което е основна пречка за модернизирването на земеделското производство и селските райони. Средногодишният доход от единица площ и на един работник (300 USD), е под средното за страните от региона. Преработвателната индустрия се развива бавно, състои се от малки предприятия, които не

могат да произведат големи партии продукция. Пазарите за земеделски стоки и услуги все още за слабо развити.

- като цяло хората все още живеят бедно, особено в планинските райони, отдалечените и изолирани райони. В цялата страна има 2,25 млн. бедни домакинства, което е 14,5% от общия брой на домакинствата. Нещо повече, има 300 хил. домакинства с хронично недохранване и 400 хил. номадски земеделски домакинства. Разликата в стандарта на живот между градското и селското население се увеличава и е от порядъка на пет път.
- селското стопанство е под въздействието на природни стихии (урагани, наводнения, засушавания, насекоми, болести, горски пожари), които ежегодно причиняват значителни щети, унищожават голяма част от реколтата, замърсяват природната среда, засилват ерозията на земята и унищожават горите. Материалната база на службите за прогнозиране на времето, превенцията и борбата с природните стихии е остаряла и поради това дейността е неефективна.

ЧАСТ 2. АГРАРНА РЕФОРМА И ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНСТВА

2.1. Сравнителен анализ на политиките в България и Виетнам

През деветдесетте години на миналия век българското и виетнамското селското стопанство са в голяма (управленческа и производствена) криза, породена от централизирания модел на управление и ниската ефективност на едромасштабните държавни и кооперативни стопанства. Опитът с личните стопанства в двете страни се оказва положителен. Въпреки малките си размери те създават силни стимули и имат голяма икономическа значимост. Така например, в България личните стопанства обработват 10% от земята като произвеждат почти 100% от козето мляко, 86% от меда, 80% от дините и пъпешите, 76% от биволското мляко, 64% от овчето и козе месо, 58% от птичето месо, 54% от картофите, 48% до гроздето и яйцата, 46% от ягодите, 45% от свинското месо, 44% от плодовете и овчето мляко, 42% от зеленчуците, 36% от говеждото месо и т.н. (НСИ). Във Виетнам, 5% от земята се обработва в личните стопанства, но те осигуряват повече от 60% от доходите на фермерите (GSO).

За разлика от дълбоката технологическа, икономическа и продоволствена криза във Виетнам, българското земеделие е сравнително добре интензифицирано с висока експортна ориентация. В България също така се експериментират неуспешно множество „икономически механизми” и реорганизации, с цел подобряване на управлението и повишаване на ефективността.

Фундаменталните реформи в България и Виетнам се основават на мащабна поземлена реформа, която засегна почти всички земеделските земи и мнозинството от населението. В резултат на това, три четвърти от българските домакинства и 80% от виетнамските селските домакинства, придобиват съществени права върху земеделските земи в реални граници.

Първоначално и в двете страни се поставят ограничения за максималния размер на придобиваната и арендуваната земя, прилага се диференциация на придобиваната земя в райони с повече земеделски земи (като Добруджа и южните провинции на Виетнам) и в райони с ограничени земи. Новите собственици се задължават да запазят трайното използване на земята и

дълготрайните активи върху нея (трайни насаждения, оризови полета, хидромелиорации).

И в България и във Виетнам се прилага постепенно разширяване на правата свързани със земеделските земи, включващо премахване на ограниченията за сделки с тях (България), разширяване на обхвата на сделките с тях (Виетнам) и даване на възможност за придобиване на земеделски земи от чужди граждани.

Съществуват и значителни специфики в характера на поземлената реформа в двете страни.

В България, правата на частната собственост върху земеделските земи се възстановяват на всички предишни собственици (физически и юридически лица, училища, църквата, общините), преди колективизацията. Държавните и общинските земи се приватизират или използват за оземляване на безимотни и малоимотни граждани. Във Виетнам се запазва общонародния характер на собствеността върху земята като се предоставят права за дългосрочно ползване на земята, приблизително по равно между всички фермерски домакинства.

Различава се и максималният размер на земите, върху които може да се придобият частни права – 30 ha в България и 10 ha във Виетнам. Във Виетнам се диференцира максималният размер и периода на предоставяне на правата за ползване на земите в зависимост от характера на ползването ѝ (едногодишни или трайни насаждения). В България, ограниченията за начина на ползване на земята с (и съхранението на) трайни насаждения, оризови полета и хидромелиорации са само в рамките на амортизационния срок, докато във Виетнам те важат за целия период на придобиване на земята.

В България се премахват всички ограничения за покупка и арендуване на земеделски земи, включително и от чуждестранни граждани и юридически лица. Във Виетнам се прилага официално фиксиране на цените и рентата за земеделските земи, и се изисква предварително одобрение от властите за всички сделки с тях. Нещо повече, единствено държавата може да дава под наем земеделски земи на чуждестранни физически и юридически лица.

Поземлените реформи в двете страни си приличат и по своя ход и резултати. И в двата случая, те се оказват много продължителен, сложен и скъпо струващ процес. Една от причините за това са несъвършените закони и нормативната уредба,

което налага тяхната честа промяна. Общ резултат от поземлената реформа е силното раздробяване на правата и на самите земеделски земи – среден размер на правоимащ 2,7 ха в България и на фермерско домакинство под 0,7 ха във Виетнам, обикновено в множество парцели и местонахождения.

Като положителен резултат от реформата е бързото развитие на пазара на земята и на частните стопанства в двете страни. С цел заобикаляне на формалните ограничения и/или минимизиране на свързаните със сделките транзакционни разходи, масово се прилагат и неформални (нелегални) договори за трансфер на правата върху земеделските земи - наемане, участие в партньорство, използване като залог и т.н.

Спецификите в България са свързани с множеството конфликти (между претенденти, роднини) и неправомерното придобиване на собственост върху земеделски земи; превръщането предимно на не фермери в поземлени собственици; сравнително по-големият среден размер на земята на правоимащ; значителното разрушаване на трайни насаждения, напоителни и други съоръжения, придобити със земята.

Във Виетнам, земеделските земи се предоставят само на фермерски домакинства в приблизително равно количество и качество. Раздробяване на земята се получава предимно в северната част и планинските райони на страната.

Най-съществената разлика е, че докато в България поземлената реформа е (отдавна) приключил процес, във Виетнам тя продължава с дебати за насоката на нейното развитие, ефективността на периода за притежаване на правата за ползване, максимално разрешеният размер на земята за едно стопанство и ограниченията за трансфер и ползване на земите.

Аграрните реформи в България и Виетнам са свързани и с фундаментално трансформиране и/или приватизиране на съществуващите държавни и кооперативни стопанства. И в двете страни се прилага „благоприятна” (и равнопоставена) политика за развитие на всички типове пазарно ориентирани структури, като новоучредените форми получават и данъчни облекчения за определен период от време.

Съществуват и значителни специфики в преструктурирането на старите структури в двете страни. В България бившите кооперативи се ликвидират от държавата като активите им се разпределят в индивидуални дялове между членовете. Държавните

и общинските предприятия се приватизират чрез продажба, търг или менажерско-работническа покупка, а хидромелиоративните активи се прехвърлят на сдружения на водоползватели.

В България няма ограничения за учредяване на различни типове стопанства за селскостопанска дейност – нерегистрирани, кооперативи, еднолични търговци, търговски дружества, сдружения, съвместни предприятия и т.н. Всички типове ферми се освобождават от данък върху дохода от селскостопанска дейност за 5 години от пълното възстановяване на правата върху земята, а кооперациите не плащат данък върху сделките с членовете. Не се облагат с данък и сделките със земя, като се приема Закон за арендата, който да улесни трансфера на земеползването и уедряването на стопанствата.

Във Виетнам, старите производствени кооперативи се преобразуват в нови кооперативи за услуги или се саморазпускат. Новите кооперативи унаследяват активите на старите кооперативи, като дяловете се разпределят само между новите членове на кооперациите. Регистрация на кооперативи е възможно единствено в услугите, докато на умножаващите се неформални „групи за взаимно подпомагане” се разрешени производство, импорт и експорт. Държавните предприятия се приватизират или преобразуват в независими фирми от различен тип. Следва се политиката на ограничаване на концентрацията на земята в големи размери. Предоставят се данъчни облекчения единствено на кооперативите за 3 години, след което те плащат същите данъци както частните фирми в селските райони.

Наблюдават се съществени прилики в хода и резултатите от реструктурирането на стопанствата. В България и Виетнам, процесът на приватизация на държавните и кооперативните активи се оказва дълъг и сложен. В резултат и/или успоредно с него се развиват многочислени частни стопанства с малък среден размер. Новоразвиващата се структура на организиране на селскостопанска дейност се характеризира с масово дребно и примитивно стопанство за самозадоволяване и полупазарна дейност, и малобройно модерно пазарно ориентирано едро стопанство с нарастващи размери и значимост. Възникват много нови кооперативи от ликвидирани организации и заинтересовани фермери. Много от новите кооперативни стопанства в България и преобразуваните кооперативи във Виетнам са с голямо членство, ниска ефективност и устойчивост.

Процесът на реструктурирането на стопанствата продължава като се уедряват и диверсифицират фермите и разнообразява тяхната собственост. Развиват се и многочислени неформални организации и практикуват неформални трансакции със земя, труд, капитал и т.н. Също така се увеличава дялът на безимотните и бедните селяни в двете страни.

Специфика на приватизацията на активите в българското земеделие е, че тя приключи. В резултат на това, голяма част от българските (включително и нефермерски) домакинства, получават дялове от активите на бившите стопанства. Част от тези активите се използват в ново развиващите се семейни и кооперативни стопанства, докато друга се консумира или унищожава. Наблюдава се силна поляризация в размерите на ново развиващите се пазарни структури – малки комерсиални ферми и едромасщабни бизнес стопанства. Пазарно ориентирани стопанства концентрират значителна част от обработваемата земя в страната.

Кооперирането се развива предимно в производствена дейност, а напоследък и в съвместния маркетинг. Нерегистрираните и кооперативните стопанства се характеризират с ниска адаптивност към пазарната и институционалната среда и висока неустойчивост. Процесът на реструктуриране, оказва негативно въздействие на използването на земята (чийто размер намалява, а екологичните проблеми увеличават) и на общото производство.

Във Виетнам, преобразуването на държавните и на част от кооперативните предприятия продължава. Пазарните стопанства се развиват бързо, но неравномерно в основните райони на страната. Наблюдават се и значителни различия в размера на комерсиалните ферми в отделните видове производства. Така наречените стопанства с много големи размери са с различна форма на собственост и концентрират незначителна част от обработваемата земя в страната.

Кооперативната дейност се конкурира от частни фирми и се диверсифицира в преработка и маркетинг, вътрешно кредитиране, занаяти, търговия на дребно, снабдяване с питейна вода, събиране на отпадъци и др. За подобряване на позициите си кооперативите започват да се федерират на регионално ниво. Масово се регистрират и неформални групи за взаимно подпомагане на фермерите. Позитивен резултат от реструктурирането е увеличаване на пазарните стопанства, подобряване използването на земята и чувствителния ръст в производството и експорта.

И в България и във Виетнам се провежда радикална реформа на публичния сектор, която е насочена към повишаване на ефективността на администрацията и на системата за подкрепа и регулация на земеделието. В последните години, обществената система за управление все по пълно интегрира аграрното управление, безопасността на храните и развитието на селските райони. И в двете страни обаче реформите в обществения сектор не са напълно приключили. Публичният сектор не работи ефективно и съгласно очакванията на обществото, а критичните за развитието на отрасъла материална и поддържаща инфраструктура липсват или не отговарят на съвременните потребности.

Спецификата в България е, че публичните институции, политика и подкрепа са хармонизирани с тези на Европейския съюз. Заедно с това, в страната не е изградена ефективна система за управление на Европейските фондове, а отделните райони се различават съществено по своя потенциал за ефективно прилагане на европейските и националните политики.

Във Виетнам, модернизацията на публичния сектор е насочена към вътрешните потребности на страната. На долните равнища на управление, администрацията не работи ефективно и част от държавните монополи свързани със земеделието още не са разградени.

На фиг. 6 е показано обобщаването на основните прилики и специфики на аграрните реформи в България и Виетнам.

Фигура 6. Прилики и специфики на аграрните реформи в България и Виетнам

Елементи	Прилики	Специфика	
		България	Виетнам
Състояние преди реформата	централизирано планово управление; висока колективизация; едромащабни стопанства; управленческа и производствена криза; ниска ефективност и стимули; значимост на	провал на „икономическите механизми“ за управление; сравнително висока интензификация на земеделието; експортна ориентация	дълбока технологическа, икономическа и продоволствена криза

	малките лични стопанства		
Характер на поземлената реформа	<p>машабна засягаща почти цялата земеделска земя и болшинството от домакинствата; разпределение на земята в реални граници; ограничаване на максималния размер за придобиваната и арендувана земя; запазване на трайното използване на земята и активите върху нея; диференциране на максималния размер на придобивана земя в различните райони; постепенно разширяване на правата върху земеделските земи.</p>	<p>възстановяване на правата на частна собственост на всички собственици преди колективизацията; приватизация на държавни и общински земи; оземляване на безимотни и малоимотни граждани; по висок максимален размер на придобиваната земя (30 ha); задължение за запазване на трайното ползване до амортизационния срок; премахване на всички ограничения за покупка и арендуване; премахване на ограниченията за придобиване на собственост от чужденци</p>	<p>запазване на общонародния характер на собствеността върху земеделските земи; предоставяне права на дългосрочно ползване на земя по равно разпределение между всички фермерски домакинства; по-нисък максимален размер придобивана земя (10 ha); диференциране на максималния размер и периода на предоставяне на земята в зависимост от културите; чужденците могат да наемат само от държавата; фиксиране на цени и рента, и предварително одобрение на сделките</p>
Осъществяване и резултати от поземлената реформа	<p>продължителен, сложен и скъп процес; многочислени промени на законите и нормативната уредба; малък среден размер на новите права на правоимащ; раздробяване на земеделските земи; бързо развитие на частни стопанства; бързо развитие на пазар на земята;</p>	<p>множество конфликти и неправомерно придобиване на собственост; болшинството нефермери придобиват права върху земеделските земи; съществено по-голям среден размер на правоимащ; физическо разрушаване на трайни насаждения, напоителни и други</p>	<p>разпределение на земята в приблизително равно количество и качество; предоставяне на земята само на фермерски домакинства; раздробяването на земята само в северната част и планинските райони на страната; продължаващ процес с дебати за срока и размера на правата, и</p>

	масово използване на неформални договори за трансфер на земя	съоръжения; отдавна приключил процес	ограниченията за ползване и трансфер на земите
Преструктуриране на стопанствата	преобразуване и/или приватизиране на старите държавни и кооперативни структури; благоприятна и равнопоставена политика към всички пазарни стопанства; данъчни облекчения на новоучредените структури за определен период	ликвидация от държавата на всички кооперативни стопанства; менажерско-работническа или пазарна приватизация на държавните и общински предприятия; прехвърляне на хидромелиорациите на сдружения на водоползватели; разпределение на активите на бившите кооперативи в индивидуални дялове между членовете; регламентация на сделките чрез Закон за арендата; свобода за учредяване на всякакъв тип стопанства – нерегистрирани, кооперации, фирми; 5 годишно освобождаване от данък доход на всички ферми след възстановяване на земята; освобождаване от данък при прехвърляне на правата върху земята; кооперативите не плащат данък на сделките с членовете	преобразуване или саморазпускане на кооперативите; държавните предприятия се приватизират или преобразуват в независими фирми; единствено възможни кооперативи за услуги; новите кооперативи унаследяват активите на старите кооперативи; активите се разпределят само между новите членове на кооперативите; ограничаване на концентрацията на земята в големи размери; данъчни облекчения единствено към кооперативите за 3 години; кооперативите плащат същите данъци както другите частни фирми в селските райони; стимулиране на неформални групи за взаимно подпомагане; разширяване правата на неформалните групи с права за производство, импорт и експорт
Ход и	дълъг и скъп	приватизацията на	продължителен и

резултати на преструктурирането	процес; развитие на многочислени частни стопанства с малък среден размер; масово фермерство за самозадоволяване и полу-пазарна дейност; бързо развитие на едромащабни пазарни стопанства; развитие на много нови кооперативи; многочисленост на членовете и ниска ефективност на много нови кооперативи; продължава преструктурирането чрез уедряването и диверсификация; увеличават се безимотните селяни; многочислени неформални организации; масово практикуване на неформални трансакции със земя, труд, капитал	аграрните активи приключи; голяма част от дяловете се получават от нефермери; разрушаване или консумиране на значителни материални и биологически активи; поляризация в размерите на малките пазарни стопанства и бизнес фермите; коопериране в производствена дейност и напоследък в маркетинг; ниска адаптивност и висока неустойчивост на нерегистрираните и кооперативни стопанства; негативно въздействие на използването на земя, на обема на производството и експорта	все още неприключил процес; неравномерно развитие на пазарните ферми различните райони; нееднакви размери на фермите в отделните производства; силно конкуренция от частни фирми и диверсификация в нови услуги на кооперативната дейност; възникване на федерации от кооперативи; масова регистрация на неформалните групи ръст на пазарните стопанства, подобряване използването на земята, повишаване на производството и експорта
Реформа на публичния сектор	модернизация на администрацията; система за подкрепа на фермите; интегрира развитието на селски райони; неефективно работеща публични институции; инфраструктурата немодернизирана; неприключил процес	хармонизация с Европейския съюз; нееднакъв потенциал в отделните райони; неефективно работеща система за управление на Европейските фондове	насочена за националните потребности; на долните равнища на управление неефективна; неприключила приватизацията на държавните монополи

2.2. Анализ на политиките на реформи в България

Посткомунистическото преобразуване на българското земеделие започна през 1990 г., когато стартират реформите към пазарна икономика и европейска интеграция. „Българският” модел за реформиране на селското стопанство се характеризира със следните особености:

Първо, прилага се специфична форма за приватизация на земеделските земи и постепенно премахване на ограниченията за придобиване и управление на земеделска земя.

Законът за собствеността и ползването на земеделските земи (ЗСПЗЗ), приет през 1991 г., възстановява правата на собствениците върху земеделски земи внесени в Трудовокооперативните земеделски стопанства (ТКЗС), Държавните земеделски стопанства, или по друг начин национализирани след 1946 г. Законът за земята възстанови правата на всички предишни собственици – физически и юридически лица, училищата, църквата, и общините.

След съществените изменения на ЗСПЗЗ през 1992 г., възстановяването на земеделските земи става само в реални граници – в исторически реални граници (ако те съществуват или са лесно определили) или в нови реални граници в старите местонахождения на поземлените участъци.

Собствениците на земеделските земи, които не могат да бъдат практически възстановени (поради застрояване и/или смяна на предназначението), се компенсират с подобни общински земи или компенсационни бонове. Компенсационните бонове могат да се използват при участие в търгове от държавния земеделски и горски фонд, а също и в другите форми на приватизацията. Законът за земята, също предвижда общинските и държавните земи да се използват за оземляване на безимотни и малоимотни граждани.

Съгласно промените в Закона на земята от 1995 г. при възстановяване на земи с трайни насаждения, хидромелиоративни съоръжения и оризови полета, собствениците не могат да променят начина на използване на земята до изтичане на амортизационния срок, а така също се задължават да поддържат напоителните съоръжения през този период.

Измененията на ЗСПЗЗ от 1993 г. премахват горната граница за компенсиране на собствениците на земеделски земи в размер на 30 ha за Добруджа и 20 ha за останалите райони на страната.

Промените на Закона за земята от 1998 г. предоставят право и на юридически лица с чуждестранен капитал да придобиват земеделски земи. От януари 2007 г., става възможно и придобиване на собственост върху земеделски земи от физически и юридически лица от Европейския съюз и държавите от Споразумението за Европейско икономическо пространство.

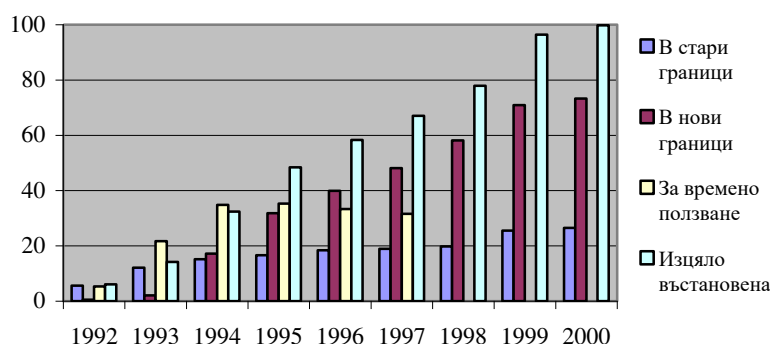
Възстановяването на правата върху земеделските земи в България е безпрецедентен и сложен процес. Той засегна повече от 85% от земеделските земи в страната и превърна три четвърти от домакинствата в поземлени собственици (МЗ). Обработени са повече от 1,7 млн. заявления за възстановяване на земеделски земи със среден размер на правоимащ от 2,7 ha за парцели, обикновено разположени в няколко различни землища. Осемдесет и шест процента от заявленията са подадени от наследници на поземлените собственици, които съгласно разпоредбите на Закона за унаследяванията, получават равни дялове от възстановената земя. По този начин придобитите „нови” права върху земеделските земи засягат няколко милиона участъци, в много случаи с размер по-малък от 1 декар.

Процесът на реституция на земеделските земи отне близо 10 години, поради честите промени в ЗСПЗЗ, техническите трудности свързани с идентификация и практическо възстановяване на земите, големият брой на оспорвания и сложен процес на тяхното разрешаване, недостатъчното финансиране на изготвянето на земеразделителните планове и на процеса на земеразделяне, липсата на компетентност или корупция на част от Поземлените комисии и т.н. Освен това, много от поземлените собственици нямат интерес да получат документите за собственост, тъй като не са фермери или искат да удължат 5 годишният период за освобождаване от данък на доходите от използване на земята, след пълното възстановяване на правата върху нея.

До 1994 г. на повечето от собствениците са възстановени правата върху земеделските земи в т. нар. „идеални граници”. Поземлените собственици имат право да получат до 90% от призната земя за „временно ползване” (един сезон), до приключване на земеразделянето и окончателния въвод във владение. До средата на 1999 г., едва една четвърт от поземлените собственици възстановяват пълните права (с нотариални актове) върху земите си предимно в стари реални граници и в планинските и полупланинските райони на страната. Изменението на ЗСПЗЗ от

1999 г., постанови решенията и скиците на Поземлените комисии да имат силата на документ за собственост, с което се ускори приключването на реституцията на земеделските земи (фиг. 7).

Фигура 7. Реституция на земеделските земи в България, процент от земите подлежащи на възстановяване

Източник: Национален статистически институт

За да се улесни ефективния трансфер на земеползването се прие и Закон за арендата (1996 г.), чиито изменения през 1999 г. премахват съществуващите ограничения за размера на арендуваната земя (максимум 600 ha за индивидуални наематели) и за периода на арендния договор (от 4 до 50 години). За да се стимулира развитието на пазара на земеделски земи се освобождават от данък прехвърлянето на правата на собственост и ползването на земеделски земи.

След 2000 г., започва и постепенно компенсиране на собствениците, чиито земи са трансформирани за неземеделско ползване, а така също и оземляване на безимотни и малоимотни граждани с държавни и общински земи.

Второ, прилага се специфична форма за реорганизиране и приватизиране на съществуващите производствени структури.

Законът за земята от 1991 г., разпорежда материалните и нематериалните активи на бившите ТКЗС и всички организации основани на тях, да бъдат разпределени в индивидуални дялове между членовете и работещите в тези организации. Като база за

разпределението се използва количеството на внесен инвентар и животни, размерът на кооперираната земя, и отработеното време. След същественият изменения на ЗСПЗЗ през 1992 г., всички кооперативи и организации възникнали на тяхна основа трябваше да се ликвидират и техните активи прехвърлени на правоимащите.

Повечето от делимите кооперативни активи (животни, инвентар, лозя, овощни градини) са физически разпределени между правоимащите. Част от машините и сградите са продадени на вътрешни търгове, а останалите (предимно пасивни) активи прехвърлени на новоучредените кооперативни стопанства. Първоначално значителна част от земята се обработва от организации в ликвидация, но до 1995 г., управлението на цялостната дейност е прехвърлено на ново развиващите се частни структури (табл. 6).

Таблица 6. Ход на приватизацията на старите земеделски структури в България

Година	Организации в ликвидация		Държавни ферми и агро-фирми	
	Брой	Дял в обработваема земя, %	Брой	Дял в обработваема земя, %
1992	2101	-	-	-
1993	1166	42,20	1340	8,60
1994	500	18,10	1251	7,90
1995	157	0,00	1002	7,20
1996	0	0,00	488	5,40
1997			475	5,30
1998			308	5,70
1999			311	3,60
2000			232	1,70

Източник: Национален статистически институт

Ликвидацията на старите кооперативни структури отне повече от 4 години, като за отделни активи окончателното разпределение продължава до скоро. В повечето от случаите, реорганизацията е съпроводена с големи преки разходи (за идентификация, разпределение, оспорване), значително физическо разрушаване на кооперативните активи, лошо управление на производствения процес и несправедливо разпределение на индивидуалните дялове.

Законът за преобразуване и приватизиране на държавните и общинските предприятия от 1992 г., даде ход на приватизирането на държавните ферми и агро-фирми. Мнозинството от аграрните активи са продадени чрез търгове, конкурси или директно договаряне, като в някои случаи купувачи са менажерите и колективите на тези организации. Повечето селскостопански предприятия са приватизирани през периода 1996-2000 г. (табл. 6), но приключването на програмата за повсеместна приватизация продължи до скоро. След приемането на Закона за сдружения за напояване от 2001 г., започна и процес на разрушаване на монополната компания „Напоителни системи” и прехвърляне на активите ѝ на сдружения на водоползвателите.

Основни причини за бавната приватизация на държавните активи са големите проблеми при идентификацията и разделянето на собствеността, значителният дълг на някои от предприятията, нежеланието на правоимащите да участват в раздържавяването и съществуващото противодействие на заинтересовани страни от бързото приключване на процеса. Приватизацията и реструктурирането на държавните предприятия е съпроводена с неефективна организация на дейността, лошо управление и корупция, а в някои случаи и с формиране на нови (полу)монополи, концентриращи критични активи и услуги.

Трето, развитие на специфична структура за фермерска дейност, доминирана от многочислени стопанства за самозадоволяване и малки полупазарни и комерсиални ферми, и незначителен брой големи производствени кооперативи и агро-фирми.

Приватизацията на земеделската земя и аграрните активи, създаде възможност за бурно развитие на частни стопанства в страната. Новоприетите Търговски закон и Закон за кооперациите (1991г.) облекчават условията за регистриране на различни видове фирми и кооперации. Като резултат на всичко това, се появяват близо 1,8 млн. частни ферми от различен тип и размер (табл. 7). До 1995 г., почти изцяло селскостопанското производство се основава на частния сектор.

Типът на осъществената приватизация и либерализация на икономиката, и предприетата модернизация на институционалната среда имат сериозни последици за развитието, ефективността и устойчивостта на фермерските структури.

Таблица 7. Брой, размер и значимост на различните типове ферми в България

	Обще- ствени	Нереги- стрирани	Коопера- тиви	Агро- фирми	Общо
Брой на фермите					
1995	1002	1772000	2623	2200	1777000
2000	232	755300	3125	2275	760700
2005		515300	1525	3704	520529
2007		458617	1281	5186	465084
Дял в броя, %					
1995		99,70	0,10	0,10	100,00
2000		99,30	0,40	0,30	100,00
2005		99,00	0,30	0,70	100,00
2007		98,60	0,30	1,10	100,00
Дял в земята, %					
1995	7,2	43,10	37,80	11,90	100,00
2000	1,7	19,40	60,60	18,40	100,00
2005		33,50	32,60	33,80	100,00
2007		32,20	24,70	43,10	100,00
Среден размер, ha					
1995	338,3	1,3	800	300	2,8
2000	357,7	0,9	709,9	296,7	4,7
2005		1,8	584,1	249,4	5,2
2007		2,2	613,3	364,4	6,8

Източник: Национален статистически институт и Министерство на земеделието

Приватизацията превърна повече от 2 млн. българи в притежатели на малки парцели земя и дялове от имуществото на старите аграрни структури. В условия на висока икономическа несигурност, безработица и ниски доходи те се използват за създаване на индивидуални или фамилни ферми за самозадоволяване или продажби. Даже и след приключване на прехода три четвърти от стопанствата в страната продължават да са по-малки от 1 ha (със среден размер от 0,5 ha), а 97% от животновъдните ферми да са „непрофесионални”, с няколко глави добитък (табл. 8). Повече от 90% от фермите са в групата на непазарните и полупазарните стопанства (с размер до 2 IE), а един милион българи са частично заети в земеделието и го ползват като източник за допълнителен доход (МЗХ).

**Таблица 8. Брой и размер на животновъдните ферми в
България, ноември 2007**

Тип	Дял		Дял		Дял		Следно
	ферми	глави	ферми	глави	ферми	глави	
	1-2		3-9		20 и >		
Крави	79,8	36,1	16	25,2	1,6	26,8	2,7
Биволици	69,9	19	17,7	13	5,2	52,5	5,1
	1-9		10-49		100 и >		
Овце- майки	85	37,1	12	24,5	1	23,4	8,6
Кози- майки	97,1	75,3	2,7	17,4	0,1	3,2	2,8
	1-2		3-9		200 и >		
Свине- майки	78,8	12,8	14,9	8,8	0,5	57,4	7,8

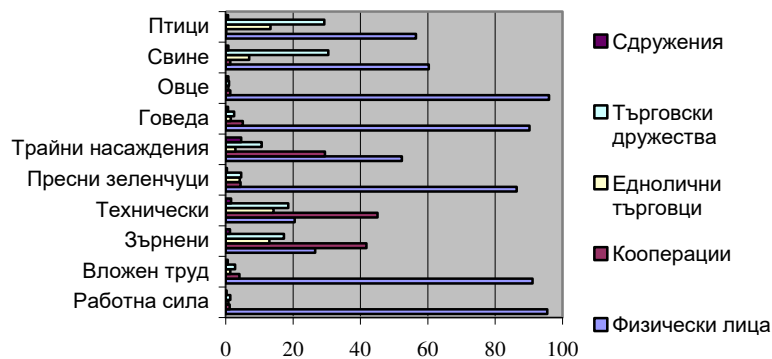
Източник: МЗХ, Агростатистика

Продължилият институционален вакуум свързан с липсата на пълни права върху земята, практически блокира развитието на пазарите за покупка и дългосрочна аренда на земеделски земи до 2000 г. Вследствие на това, сезонното наемане на земя е единствена форма за разширяване на размера на стопанствата. Също така силно са ограничени възможностите на аграрните агенти както да печелят от правата си на собственост (на пазарите за продажба или аренда на земя), така и да ги използват при организацията на други ефективни трансакции (като участие в партньорство, залог срещу банков кредит и т.н.). Значителна част от аграрните активи (иригационни системи, лозя, овощни градини и др.) са изоставени или разрушени и голям дял от продуктивната земеделска земя (достигаща до една трета от общата площ) остана неизползвана за дълъг период от време.

Фрагментацията на собствеността върху земята и активите, и липсата на източници на финансиране (достъп до) и обществена подкрепа, е свързана с широко разпространение на миниатюрно (непазарно, полупазарно, комерсиално) фермерство с примитивни технологии, екологични стандарти и ниска конкурентоспособност.

Дребните стопанства, концентрират основната част от производството на пресни зеленчуци, плодове, тютюн, мляко, месо, мед и др. (фиг. 8). Задълбочаването на конкуренцията с наши и вносни продукти, непосилните (качествени и количествени) изисквания или монопол на купувачите и въведените нови Европейски стандарти (за качество, безопасност на храните, опазване на околната среда и др.), предизвикват значително намаляване на броя на нерегистрираните стопанства след 1995 г. Особено неустойчиви се оказват животновъдните стопанства, голяма част от които не успяват да се адаптират към пазарната конкуренция и високите ограничения на ЕС за хигиена, екология, благосъстояние на животните и т.н. Поради високи разходи за организация, лошо управление и разнопосочни интереси на фермерите (стари-млади; малки-големи; специализирани-диверсифицирани), доскоро не се развиват и ефективни организации на производителите за колективно договаряне, маркетинг, разпределение на риска и лобиране.

Фигура 8. Дял на различните типове ферми в заетостта и производството, %

Източник: Министерство на земеделието и храните

От друга страна, неидентифицираният и/или „идеален” характер на собствеността през преходния период, позволи бърза концентрация на земеползването в малък на брой големи стопанства (кооперативи и агро-фирми).

Броят и размерът на агро-фирмите, постоянно се увеличава, поради големия им потенциал да управляват ресурси, внедряват иновации, адаптират към пазарно търсене, институционални ограничения и печелят обществени проекти за подкрепа. Основно те се регистрират като Еднолични търговци (63%) и Търговски дружества (29%), като останалата част са Сдружения. Агро-фирмите се концентрират предимно в зърнените и техническите култури, овощарството, птицевъдството и свиневъдството. В последните години те навлизат все повече и в нови дейности като интегрират преработката, маркетинга, агротуризма, експорта и т.н. Практикуването на краткосрочна аренда, в някои от големите бизнес ферми е свързано със значителни транзакционни разходи, нежелание за дългосрочно инвестиране в земята, преференции към едногодишни култури и растящи екологични проблеми¹.

В процеса на приватизацията много от новите собственици получават земите си с овощни дървета и лозя, а индивидуалните дялове във физически неделими активи (машини, сгради, преработвателни и иригационни съоръжения). Това налага много от активите и дейностите (механизация, растителна защита, напояване и др.) да се управляват съвместно. Нещо повече, значителна част от новите собственици живеят извън селските райони, имат друг бизнес, на са в трудоспособна възраст, или нямат умения и капитал за собствена ферма. По този начин 40% от новите собственици, включват земите и активите си в ново развиващите се производствени кооперативи.

Кооперациите са ефективни през преходния период, фокусирайки се върху няколко печеливши продукта (пшеница, слънчоглед, лозя), снабдявайки членовете с критични продукти и услуги (храна, фураж за домашните животни, механизирани услуги, преработка, маркетинг), осигурявайки заетост за членовете, експлоатирайки икономии на размери и мащаби на производствена и транзакционна дейност. Някои от кооперативите също така имат успех в модернизирването и диверсифицирането на дейността и печелене на обществени проекти за подкрепа. Поради големият брой на членовете, повечето кооперативи са неефективно управлявани, реализират по-ниска продуктивност от

---

¹ Постоянно практикуване на монокултура, некомпенсиране с торове на извлечените хранителни вещества от почвата, безтопанствено отношение към оборската тор и отпадъците и др.

некооперативните ферми, имат сериозни финансови проблеми и не се адаптират към развиващите се нужди на членовете и пазара. Всичко това, води до значително свиване на тяхната дейност и брой, като почти 60% от кооперативните стопанства престават да съществуват след 2000 г.

Четвърто, *бавна модернизация на публичния сектор, аграрната администрация и системата за обществена подкрепа на селското стопанство.*

Реформите на публичния сектор започват сравнително късно, като в някои ключови области (съдебна система, управление и контрол на Европейски фондове и др.), продължават и в момента. Всичко това затрудни реформирането на отрасъла и реструктурирането на стопанствата. Така например, силно необходимата обществена система за съвети в земеделието не е изградена до 2000 г. и все още не обслужва ефективно мнозинството от стопанствата. Не се модернизира важна за развитието на отрасъла инфраструктура, като лаборатории за контрол, тържища, иригации, пътища, комуникации и т.н. Не е изградена адекватна система за включване на фермерите и групите по интереси в управлението на обществените програми на различни нива. Все още липсва колективна система за застраховане и управление на риска в земеделието и т.н.

В годините преди присъединяването към Европейския съюз са постигнати значителни успехи в хармонизирането на държавните институции за регулиране и подкрепа на земеделието, с тези на Съюза. Въпреки това, в много от отрасловите и регионалните подразделения на аграрната администрация, липсват квалифициран персонал и достатъчно финансиране за ефективно осъществяване на функциите. В резултат на това, се различават съществено възможностите за прилагане на аграрните политики и стандартите за качество, безопасност и екология в отделните подотрасли на земеделието и райони на страната.

Нещо повече, системата за обществено подпомагане на селското стопанство не работи добре поради неефективното определяне на приоритетите, елиминиращи критерии, тромави процедури и лошо управление. Така например, поради мащабна корупция, Европейската комисия замрази (и в последствие прекрати) финансирането на предприєдинителната програма за аграрното и селското развитие САПАРД през 2008 г. Както през преходния период, така и в условията на прилагане на Общата

селскостопанска политика, основната част от обществените субсидии се усвояват от незначителен брой (предимно големите и финансово обезпечени) стопанства.

Всичко това, затруднява модернизацията на фермите от различен тип и специализация, и увеличава диспропорцията в развитието на отделните стопанства и райони на страната.

2.3. Анализ на политиките на реформи във Виетнам

Фундаменталното преобразуване на виетнамското земеделие, започва след приемането на Политиката за обновление (“doi moi”) през 1986 г., когато започва преходът към пазарно ориентирана икономика. „Виетнамският” модел за реформиране на земеделието се характеризира със следните особености:

***Първо,** запазване на общонародната собственост върху земеделската земя и преразпределение на земята на производствените кооперативи между фермерските домакинства в приблизително равен размер.*

За първи път Законът за земята от 1988 г., дава на селските домакинства право за „частно” дългосрочно ползване (10-15 години) на обществената земеделската земя, на пълен контрол върху производствения процес, на наемане на работна сила и за свободна продажба на 40% от договорената с кооператива продукция. Заедно с това се преустановява държавния контрол върху цените и либерализира търговията на вътрешния и международния пазар. Разпределението на земята е безплатно и се базира на средната площ на човек от населението във всяка комуна.

Критична стъпка в поземлената реформа е приетият през 1993 г. нов Закон за земята, който предоставя на земеделските домакинства дългосрочни права за ползване на земята и „пет права” на размяна, трансфер, арендуване, унаследяване, и използване като залог. Законът постановява, че единствено държавата може да отдава под наем земеделска земя на чуждестранни организации и физически лица.

Правата за ползване на земята се предоставят за период от 20 години при земи с едногодишни култури и 50 години за земи с трайни насаждения, като начина на ползване на земята не може да се променя. Законът ограничава размера на земеделската земя, която може да се предостави на едно домакинство до 2 ха за

едногодишни култури в централните и северни провинции, 3 ha в южните провинции и до 10 ha за земи с трайни насаждения. Практически ограниченията за максималния размер на земята се спазват стриктно единствено в гъстонаселените райони на страната.

Всички промени в ползването и трансакциите със земеделски земи трябва предварително да се одобряват от държавните органи. Оценката на земята и размерът на рентата се фиксира от държавата, като регистрацията на промените е свързана с такси, а трансферът на правата се облага с данък.

Измененият Закон за земята от 1998 г. допълнително гарантира правата и интересите на земеползвателите, като разширява правата и с право за ползване на земята (включително и на наетата), като капитал в съвместни предприятия. Облекчават се също така правилата за разпределение на земеделските земи и регистрацията на „сделките“ с тях. Отдаването на земята под наем е разрешено до 3 години и в изключителни случаи до 10 години. За пръв път става дума за „икономика на фермата“ с различни форми на собственост (държавна, колективна или частна), предимно за производство на трайни насаждения и животновъдство в райони с много земя или за стимулиране рекултивацията на неизползвани земи.

Промените на Закона за земята през 2001 г. дават повече правомощия на местните органи (Народните комитети) по разпределението и арендуването на земята и издаването на удостоверения за права на земеползване. Заедно с това се предприема и политика за подкрепа на уедряването на фермите, като се разрешава получаването на права върху земеделски земи с размер, надвишаващ квотите до момента.

Промените на Закона през 2004 г. целят усъвършенстване на пазара на земи, като земеделските земи придобиват характер на „особена“ стока. Подробно е регламентиран и редът за използване на земеделските земи като капитал в съвместни предприятия с чуждестранно участие.

Осъществяването на поземлена реформа дава възможност да се замени колективната (командна) система на управление на земеделието с автономна (самоуправляваща се) система от фермерски домакинства. Броят на земеделските домакинства надминава 10 млн. (табл. 9), което представлява повече от 80% от общия брой на домакинствата в селските райони (MARD). Съгласно последните данни, броят на фермерските домакинства достига около 12 млн. през 2008 г.

Таблица 9. Брой и размер на фермерските домакинства във Виетнам

Година	Брой фермерски домакинства, хил.	Обработваема земя, хил.ха	Среден размер, ха
1995	10468	6751	0.64
1997	10824	7202	0.67
1999	11199	7771	0.69
2001	-	8841	-
2003	-	8895	-
2005	-	8950	-

Източник: Food and Fertilizer Technology Center for Asian and Pacific Region

При разпределението на земята между домакинствата се поставя акцент на „равенството“ като се отчита и качеството на земята и броят на членовете (трудовия еквивалент) на домакинствата. Около 5-10% от земята на комуните не се разпределя, а запазва за обществени нужди или за допълнително разпределение в зависимост от демографските промени (като завръщане на семейни членове от военна служба) и търсенето от комерсиалните стопанства (търг за земи).

Резултат от поземлената реформата, е голямото раздробяване на земята, тъй като 8 млн. ха обработваема земя са разделени на 75 млн. поземлени участъци. Средният размер на обработваема земя на домакинско стопанство е под 0,7 ха, а средният брой на поземлени участъци на стопанство 8-10. Около 10% от парцелите са с размер равен или по-малък от 100 m². Фрагментацията на земята на стопанствата е неравномерна в различните райони на страната. Докато в делтата на Червената река и планинските райони земята на домакинствата е парцелирана на 3-10 и повече части в различни землища, то в Южен Виетнам фермерите обикновено получават земята в един консолидиран парцел.

Поземлената реформа и дебатите за насоката на нейното развитие продължават и днес, като се обсъжда ефективността на периода за притежаване на правата за ползване, максимално разрешеният размер на земята за едно стопанство и ограниченията за трансфер и ползване на земите.

Второ, бързо, но неравномерно развитие на пазарните ферми, и разширяване на пазарния сектор в селското стопанство.

Деколективизацията на земята подобрява стимулите за фермерите за повишаване на продуктивността, издига самозадоволяването на земеделските домакинства и увеличава комерсиализацията на продуктите. За периода 1990-2000 г. общата площ на обработваемата земя нараства с 49%, а броят на говедата и свинете съответно с 30% и 54% (GSO). Заедно с това, се подобрява и структурата на селскостопанската продукция, като се увеличава делът на комерсиалните продукти (памук, чай, кафе, захарно цвекло, соя, царевица, черен пипер, фъстъци, тютюн, каучук, кокосови орехи, аквакултури) и на животновъдството (до 22%).

Приватизацията на ползването и трансфера на земеделски земи и либерализацията на икономиката, водят до бързо увеличаване на броя и на комерсиалните стопанства. За периода 1995-2008 г., броят на пазарните ферми нараства близо 7 пъти (табл. 10). Според експертни оценки, средният размер на тези ферми е 5 ha и те управляват под 5% от земеделската земя в страната. Особено чувствителен ръст се наблюдава в броя на фермите с трайни насаждения, животновъдство, аквакултури и смесена дейност.

Таблица 10. Брой и специализация на пазарните ферми във Виетнам

Година	Общ брой	Ферми специализирани в:				
		едного-дишни	трайни	животно-въдство	аквакултура	смесени
1995	17254	8526	3696	513	3372	567
1999	45803	18726	13717	1347	8921	1664
2001	61017	21754	16578	1761	17016	2240
2003	86141	-	-	-	-	-
2005	114362	-	-	-	-	-
2008	120699	-	-	-	-	-

Източник: General Statistics Office

Съществено се увеличават и сделките със земя и размерът на стопанствата. Това се подпомага и от промяна на политиката след 2000 г., към подкрепа на „големите ферми“, която да позволи концентрация на земята и капитала и създаване на работни места в селските райони. През 2001 г., пазарните ферми наемат повече от 368,6 хил. работници или средно 6 на стопанство. Наблюдават се и многочислени неформални (нелегални) сделки със земя, целящи

минимизиране на транзакционните разходи и заобикаляне на ограниченията за нарастване на фермите.

Сега, т. нар. „ферми с много големи размери“ са с различна собственост – на фермерски домакинства, работнически домакинства, аграрни служители, пенсионери, живеещи в селски райони и предприемачи от различен вид (физически лица, частни компании, сдружения, градски домакинства).

Развитието на пазарните ферми е неравномерно в различните райони и икономически зони на страната. Повече от половината от пазарните стопанства са концентрирани в делтата на река Меконг, където общият брой на пазарните ферми на 1000 селски домакинства е 11 (средно 14,3 ферми с едногодишни култури на една комуна). От друга страна, в делтата на Червена река, където гъстотата на селското население е най-висока и делът на селски домакинства най-висок (25% от общия брой в страната), броят на пазарните ферми на 1000 селски домакинства е едва 0,54, а техният дял 3% от тези на страната.

Специализацията на пазарните стопанства в различните райони също е доста различна. Така например, повечето ферми в делтата на река Меконг са с едногодишни култури и аквакултури (табл. 11). В същото време, специализираните в едногодишни култури стопанства в този район представляват почти 82% от общия им брой в страната. От друга страна, стопанствата с едногодишни култури са по-слабо развити в провинциите от делтата на Червена река, централната част на страната и планинските райони, поради малкия размер и парцелиране на фермите. Така например, повече от 99,4% от земеделските домакинства в делтата на Червена река са с размер под 1 ha.

Развитието на пазарното стопанство във Виетнам е свързано и с увеличаване на безимотното селско население („безимотни земеделски работници“) и разликите в сравнение с по-богатите земевладелци. Според официални данни, само за периода 1994-1998 г., броят на безимотните домакинства в района на река Меконг нараства от 12250 на 1 млн. фермерски домакинства, което съответно е 0,7% и 6% от общото население на района (GSO).

Таблица 11. Брой и специализация на фермите в основните райони на Виетнам

Райони	Общ брой	Ферми специализирани в:				
		едного-дишни	трайни	животно-въдство	аквакултура	смесени
Делта на Червена река	1834	182	284	156	1026	146
Североизток	3201	38	952	29	593	929
Северозапад	135	16	44	40	4	2
Северен Централен крайбрежен Южен	3013	728	919	34	712	137
Централен крайбрежен	2904	842	410	117	1298	116
Централен планински	6035	416	5293	84	43	85
Югоизточен	12705	1750	7991	1123	1210	518
Делта на река Меконг	31190	17782	685	178	12130	307

Източник: General Statistics Office, 2003

Трето, специфична форма на преобразуване на съществуващите кооперативни стопанства и развитие на нови кооперативни организации за услуги в селското стопанство.

След приватизирането на земеделските земи през 1988 г., значителна част от съществуващите производствени кооперативни стопанства се саморазпускат или разделят на по-малки организации (табл. 12). Приемането на Закона за кооперациите през 1997 г. дава възможност на старите кооперативи да се трансформират в ориентирани към членовете кооперации за услуги. Новият Закон, също така предоставя възможност на фермерите да учредят нови кооперативи за услуги. Измененията на Закона за кооперативите през 2003 г. са насочени към облекчаване на формирането и регистрирането на кооперативите и укрепване на икономическата им роля.

Съгласно Закона, кооперативите са частни организации образувани на доброволна основа от фермери, жители на селските райони и юридически лица. При интерес индивидите, домакинствата и юридическите лица могат да членуват в много кооперативи, стига това да не противоречи на устава на съответната организация. Кооперативите самофинансират

дейността си от приходи и банкови заеми, без да получават субсидии от държавата. Те са освободени до данък върху дохода в първите 3 години след учредяване, като данъчните ставки са подобни на частните фирми в селските райони.

Таблица 12. Брой и тип на аграрните кооперативи във Виетнам

Година	Общ брой	Тип на кооператива		
		преобразуван	в трансформация	новоучреден
1987	17000	-	-	-
1994	16243	-	-	-
1997	13782	-	-	-
1998	10280	1133	9048	99
1999	9691	4449	4149	1093
2000	8764	5764	1585	1415
2003	9255	6268	848	2139
2005	8595	6115	284	2196

Източник: Ministry of Agriculture and Rural Development

Процесът на преобразуване на старите кооперативите продължава почти 10 години. Последните данни сочат, че общият брой на аграрните кооперативи през 2008 г. е 7592 (GSO). Броят на аграрните кооперативи спада чувствително, поради намаляване на броят на успешно трансформирани стари кооперативи. В същото време се учредяват повече от 2000 нови кооперативи. През 2005 г., членовете на аграрните кооперативи достигат 6,9 млн., което представлява 57,6% от общия брой на фермерските домакинства.

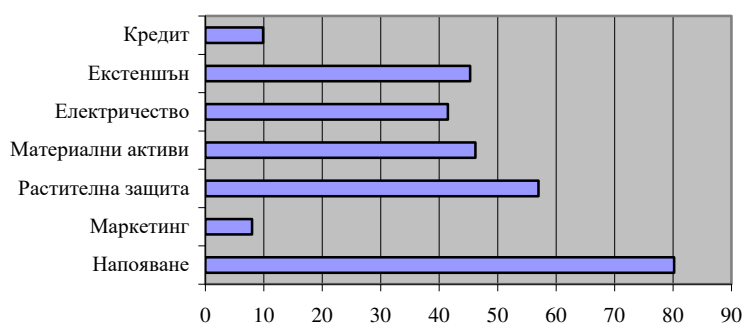
Преобразуваните кооперативи, унаследяват производствените активи на старите структури, като голям дял от тях са в сгради, напоителни съоръжения, системи за електроснабдяване и т.н. В повечето от случаите това са многофункционални кооперативи, предоставяйки на членовете си напояване, електричество, растителна защита, торове, семена, фураж, екстеншън и други услуги. По принцип, тези организации включват като членове всички фермерски домакинства в района на техните действия (село, група села или цяла комуна), без да е необходимо внасяне на нов дялов капитал. Средният брой на членовете на тези кооперативи е между 300-500, но в някои случаи достига до 2000.

Новоучредените кооперативи от друга страна са с малък брой членове (10-20), обединени около специфични цели и отговарящи

на определени критерии като минимален размер на фермата или технологически знания в дадена област. Тези кооперативи акумулират нов капитал на базата на дялови вноски на членовете си, като често размерът на финансовите им активи е подобен на трансформираните кооперативи. Обикновено тези кооперативи са специализирани в снабдяването с материални активи, екстеншън услуги (управление на качеството) и съвместен маркетинг.

Повечето от аграрните кооперативи в страната, осигуряват услуги по напояване, растителна защита, ветеринарни услуги, екстеншън и технологичен трансфер, снабдяване с електричество и материални активи (фиг. 9). В последните години, кооперативите навлизат и в някои нови услуги като преработка и маркетинг, вътрешно кредитиране (микро финансиране), занаяти, търговия на дребно, снабдяване с питейна вода, събиране на отпадъците и др.

Фигура 9. Дейност на аграрните кооперативи във Виетнам, % от общия брой

Източник: Ministry of Agriculture and Rural Development

В напояването и снабдяването с електричество, кооперативите имат монопол, но в останалите области те се конкурират с частните предприемачи. Така например, пазарният дял на кооперативите в снабдяването на торове и препарати е над 20%, на семена над 50%, а в маркетинга на земеделска продукция около 5%.

Последните две-три години се наблюдава нов процес в развитието на кооперативите. Започна коопериране на вторично (регионално) ниво, като вече са регистрирани 39 кооперативни

обединения в различни области на страната. Тези кооперативни федерации организират съвместно снабдяване на материални активи и маркетинг, подобрявайки възможностите си за договаряне и търговия в цялата страна.

Неформалните групи за взаимно подпомагане на фермерите (размяна на труд, напояване и др.) традиционно са популярни, особено в Южен Виетнам където колективизацията не е успешна. Така например, през 1996 г. има около 50 хил. подобни групи в страната. Броят на тези фермерски организации значително нараства, достигайки 90 хил. през 2007 г. Правителствена наредба от 2007 г. (151/2007/ND-CP), улеснява процедурите за регистрация на тези групи и разрешава повече възможности за кооперативна дейност, включително производство, импорт и експорт. Очаква се значението на тези групи постоянно да нараства в бъдеще.

Четвърто, постепенно реформиране на обществения сектор.

Осъществява се и мащабен процес на реформиране на държавната администрация, целящ подобряване на стратегическото управление на централно ниво и децентрализация на вземането на оперативни решения. В тази връзка се интегрират в едно министерство аграрната политика, развитието на селските райони, обслужващите дейности и индустрии. Последните оценки са, че реформите на долните нива все още не са приключили напълно.

Забавя се и процесът на реструктуриране и приватизация на държавните предприятия, модернизирането на инфраструктурата и обществените услуги. Така например, системата за аграрен екстеншън е недофинансирана и не обслужва мнозинството от фермерите. Всичко това затруднява развитието на частните стопанства и определени производства като захарна тръстика, коприна и т.н.

ЧАСТ 3. ПОЛИТИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ДЪРЖАВНА ПОДКРЕПА В ЗЕМЕДЕЛИЕТО

3.1. Сравнителен анализ на политиките на държавна подкрепа в България и Виетнам

Сравнителният анализ на инструментите на подкрепа, действащи в България и Виетнам обхваща периода от началото на промените в двете страни, започнали в края на 80-те години на миналия век и основно се акцентира за тази политика през последните години. И в двете страни се подкрепя виждането, че инвестирането на публични средства в земеделието е изключително важно за напредъка и благоприятното развитие на отрасъла. Двете страни показват едно съвременно виждане за политиката на подкрепа, като в последните години подпомагането на земеделието и развитието на селските райони става интегриран подход при прилагането на инструментите на държавно стимулиране.

Същевременно обаче, опита, който двете страни следват, е заимстван от различни източници и модели, като за България това е Общата селскостопанска политика на ЕС, докато Виетнам се учи от успешния опит, изпитан в други азиатски страни. Оттук идват и спецификите, като виетнамската доктрина на подкрепа в земеделието и селските райони, стъпва на следните постановки: ползите от публичните разходи за инвестиции в земеделието, могат да бъдат чувствително увеличени, в случай, че правителството насочи фондовете към развойна дейност и съветническа помощ, повиши ефективността на инвестициите в напоителни съоръжения и контрол на наводненията и открито избягва даването на субсидии в привилегировани сектори, като производството на захар и в области, където частният сектор има сравнителни предимства (Barker и др.).

За разлика от Виетнам, България не успя да формулира своя доктрина за политика на подпомагане в земеделието и директно прилага европейския план, което води до наличието на много недостатъци и засягане на националния интерес в много от областите на земеделието. В рамките на текущата ОСП, българското земеделие няма да бъде в положение да осъществи естествения си потенциал. Основна причина за това е неравностойната позиция на българските фермери по отношение на помощите. Големите производители на зърнени и маслодайни

култури имат относително добра позиция. Фермерите от сектора на плодовете, зеленчуците и животните ще имат ограничени възможности за развитие. Заетостта в селското стопанство ще продължи да намалява, което ще подчертае упадък в някои селски райони и ще стимулира миграцията.

В същото време, виетнамското правителство предвижда и успява да насочи все повече ресурси за подпомагане на зеленчукопроизводството, овощарството и животновъдството. Те трябва да заместят голяма част от площите, които сега са заети с ориз и по този начин ще допринесат за подобряване на диверсификацията на виетнамското земеделие и за повишаване на добавената стойност в сектора.

Административната тежест на приложението на ОСП е прекомерна за България. ОСП на ЕС запазва неравенството между старите и новите членове на ЕС по отношение на помощите за фермерските доходи. Приложението на т.нар. исторически подход (референтен период) е без никакви сериозни икономически основания. В резултат на този подход, нивото на субсидиите за българското земеделие е определен на базата на т. нар. справка от 3-годишен период, който за България съвпада с периода на бавно възстановяване след кризата от 1996-1997 г. и нивото на определената помощ е изчислено на сравнително ниска база, около 25% от средната за ЕС за първата година. Предвидено е постепенно покачване, като до 2013 г. европейската помощ ще достигне до средните нива за ЕС. Следователно за българското земеделие се очаква ниска конкурентоспособност в сравнение с другите членове на ЕС.

При виетнамската страна тези проблеми липсват и страната успява да постигне добра сравнителна конкурентоспособност в сравнение с други страни в региона. Това се дължи на непрекъснатото увеличаване на подкрепата, като за последното десетилетие нарастването на правителствените разходи е около четири пъти.

Средствата заделени от бюджета за подпомагане в земеделието във Виетнам се равняват на около 10% годишно, докато за България, бюджетната подкрепа през деветдесетте години е под 1% от държавните разходи и само през последните 3-4 години нарасна до около 2-3%.

Характерно за виетнамската политика на подпомагане в земеделието е, че тя не е насочена преобладаващо към подпомагане

на отделни производства и култури, а към подпомагане факторите, необходими за производството. Оказва се, че през последните години, между 50-70% от публичните фондове в земеделието са предназначени за инвестиции за борба с природните бедствия и за изграждането на напоителни съоръжения, като от тях по-малко от 5% са използвани за текущи разходи, преобладаващата част са в капитално строителство.

Това донякъде съвпада и с възприетата в България ОСП, която съгласно План 2000, прилага принципите на отделяне на производството от подкрепата, като подкрепата с началото на предприєдинителния процес в България е насочена главно към кръстосаното съответствие, агро-екологичните мерки, подпомагане на доходите и развитие на селските райони.

Подобна политика на приоритетно насочване на публичните ресурси към капиталови инвестиции за периода 1991-1999 г. води до нарастване на брутното селскостопанско производство във Виетнам с около 28% (Barker и др.). Това мотивира виетнамското правителство да се откаже в края на деветдесетте и началото на новото хилядолетие от политиката за директно субсидиране на износа на стокови култури, като ориз, кафе, каучук. Това е продиктувано от факта, че цените на тези продукти на световните пазари рязко спадат по това време и Виетнам се превръща в донор на потребителите по света.

Виетнамското правителство разумно се преориентира към насочване на подкрепата в изграждане на напоителна инфраструктура и в мерки за борба с наводненията, изграждането на пътища, в обучение и развойна дейност. Вследствие на това се доказва, че направените инвестиции в пътища и транспортни коридори водят до увеличаване на производството с 11%, а инвестираните средства в обучение и съветническа помощ - до 8% увеличение на брутната продукция (Barker и др.).

В България, именно поради факта, че инвестициите в инфраструктура са силно подценени през всичките години на прехода, разгръщането на потенциала на родното земеделие не се състоя и в много части от страната то се приближи до по-примитивни форми. През годините на преход се подпомагаше основно сектора на зърнопроизводството, чрез заделянето на огромни фондове за закупуване на машини, торове, препарати и горива. Бяха пренебрегнати секторите, които могат да носят по-висока добавена стойност.

И в двете страни се прави опит за прилагане на активна интервенционна политика във важни отрасли, като ориз и кафе за Виетнам, и пшеница и тютюн за България. Резултатите обаче са доста диаметрални. Българските правителства почти се провалят в намесата на пазара, като най-показателен е примера от средата на деветдесетте години. Във Виетнам, държавата защита производителите и е буфер на техните доходи, поради наличието на мощни властови и контролни лостове.

Виетнамската страна започва все по-активно да отделя средства за наука, изследвания и технологии, както и за развитие на публичната съветническа помощ сред земеделските стопани. Подобно на възникналата в началото на 2000 г., Национална служба за съвети в земеделието (НССЗ) в България и във Виетнам функционират публични консултантски институции, които играят много по-важна роля за производителите. В България едва по-малко от половината земеделски производители знаят, че подобни служби съществуват, във Виетнам службата за екстензиън допринася много за разпространение на добри практики и технологии. Подобна политика на подкрепа във Виетнам се оказва много ефективна, докато в България се иска още по-прецизно насочване и фокусиране на целите и дейностите, които НССЗ трябва да изпълнява.

И двете страни прилагат инструментариума на активна кредитна политика. В България официалният кредитен пазар се държи от търговските банки, докато във Виетнам значителна част от кредитите идва по линия на неформалното кредитиране. Около 60% от официалните кредити във виетнамското земеделие се отпускат от 4 държавни банки, като правителството на Виетнам одобрява (Решение 67/1999) отпускането на всяко фермерско домакинство на кредит до 10 млн. VND без обезпечение, която сума по-късно нараства на 20 млн. донга. За сумите над тези нива се изисква обезпечение.

В България кредитирането се оказва слабото място на аграрната политика. Държавата напълно либерализира банковия сектор, който дълго време не беше склонен да отпуска кредитен ресурс в земеделието и дори не приемаше за обезпечение земеделската земя. Едва със създаването на Държавен фонд „Земеделие“ нещата в селскостопанското кредитиране потръгнаха и много от земеделските производители успяха да ползват евтин кредитен ресурс. Политиката на кредитно подпомагане е възпрепятствана не

от липса на достатъчно ресурси, а от институционалната несигурност. Последната доведе много стопани до фалит, поради неизпълнение на задълженията на публичните институции в тристранните договорености държава - банки - земеделски производители.

Във Виетнам, поради ограничеността на ресурсите, публичното кредитиране и частните инвестиции в дейности извън земеделието в селските райони е доста символично. Това блокира устойчивата заетост, ръста на доходите и развитието на тези територии. България от друга страна има на разположение около 3,2 млрд. евро, което дава възможност да се преодолее силното изоставане в тези територии. Въпросът е, доколко ефективно тези средства ще се оползотворят за подобряване на условията за живот и заетост за да се запазят селските райони жизнени.

3.2. Инструменти на държавна подкрепа в България

Стратегическа цел на българската селскостопанска политика през преходния реформаторски период е създаването на необходими условия за устойчива земеделска продукция, възстановяване на собствеността върху земята, приватизация на други активи и създаване на икономика на трудовия пазар в сектора. Процесът на възстановяване на частната собственост върху земята се смята за завършен и могат да се формулират следните заключения:

- Законова нестабилност, направени са 34 поправки на Закона за собствеността и ползването на земеделската земя, които довеждат до протакане на възстановяването на собствеността;
- Изключително сложна система за регулация, изискваща големи процедурни разходи;
- Пропусната възможност за уедряване на поземлената собственост;
- Изключително раздробена структура на поземлената собственост.

Въпреки въведените дълбоки промени в поземлената собственост, моделът на собствеността запазва до голяма степен чертите си преди реформата. По-голямата част от земята е в едри

ферми (кооперативи и фирми), които са специализирани в отглеждане на зърнени и технически култури, изискващи относително големи компактни площи за ефективно производство. Останалите земи принадлежат на дребни частни ферми с преобладаващо семеен характер, чието производство до 70% е предназначено за пряка консумация (самозадоволяване). Освен това, в тези ферми е концентрирана голяма част от животновъдната и растителната продукция, с голям интензитет на работна сила.

По време на целия преходен период, част от основите на регулиращата политика в селското стопанство са подкопани поради „пожарникарския” стил на реагиране при извънредни условия. През първия период (1989-1991), фокусната точка е либерализацията на цените. През следващия период (1991-1996), тази политическа линия е нарушена поради политическа нестабилност в страната. Главната политическа цел е да се гарантира достъп на населението до хранителните продукти чрез мерки, засягащи интересите на земеделските производители. Въведени са (често хаотично) ценови ограничения (препоръчителни, маргинални и претеглени цени, маргинални размери на печалба и др.), експортни такси, квоти и др.

През периода 1994-1997 г. са въведени тавани на цените, базирани на нормативно изчисляване на 12% над производствените разходи. В резултат на това, нарастването на вътрешните цени е ограничено, но интересът към селското стопанство спада. Това забави реформите и допринесе за бързо намаляване на селскостопанската продукция. Много силен е ефектът от мерките на търговската политика, което засегна най-вече зърнените, маслодайните култури и месото. Между 1995 и 1997 г., тези мерки се променят 25 пъти, което причинява несигурност при вземането на решения от фермери, преработватели и търговци.

През октомври 1996 г., България подписва Протокол за присъединяване към СТО, става пълноправен неин член и се обвързва с ограниченията за нивата на мита, тарифи, квоти, вътрешно подпомагане за земеделието и експортни субсидии за селскостопански стоки. Едновременно с това, България се присъединява като асоцииран член на ЕС от 1.02.1995 г.

Икономическата интеграция на България с ЕС започва в края на 1993 г., когато е приета Спогодбата за либерализация на търговията със селскостопански стоки, преработени селскостопански продукти, риба и рибни продукти между България и ЕС. През 1998 г., България подписва споразумение за

присъединяване към Централноевропейската спогодба за свободна търговия (ЦЕФТА).

През 1995 г. е приет Законът за защита на фермерите, който през 1997 г. се преобразува в Закон за подпомагане на фермерите. Тези закони целят въвеждане на широк кръг инструменти за регулиране на земеделската продукция (директни плащания, субсидии за лихвите, подпомагане на инвестициите и др.) и учредяване на Държавен фонд „Земеделие“. През 1996 г. е отпусната субсидия на единица площ, засята с пшеница и ечемик.

След въвеждането на системата на Валутния борд през 1997 г., почти всички форми на ценови и търговски контрол са отменени и приватизацията на аграрните активи ускорена. В началото на този период на стабилизация (1997-2000 г.) са въведени т.нар. минимални (гарантирани) цени за пшеница, под чието ниво не трябва да се търгува. Системата на пределните цени (ценови таван) са заменени от договаряни цени, инструмент за скрит контрол на маржовете на печалбата в хранителната верига.

Същевременно ДФ „Земеделие“ разшири дейността си, въвеждайки няколко програми за подпомагане, основно в зърнопроизводството: *специални кредитни линии за производство на пшеница, царевица за зърно, слънчоглед и захарно цвекло; финансова помощ чрез договаряне на „бъдещи“ (фиксиран цени) – за пшеница, специални кредитни линии за осигуряване на селскостопански машини, животни и нови трайни насаждения.*

От 1999 г. са въведени преките субсидии за животинската продукция (за запазване на националните и породно-генетични ресурси, за подпомагане отглеждането на животни и птици от главните стада) и за растениевъдството (посадъчен материал за пшеница, царевица, слънчоглед, както и за складиране на зърно). Освен това са разпределени специални целеви финансови линии за покриване на част от разходите за закупуване на торове, препарати за растителна защита и друг посадъчен материал.

В интерес на социалните аспекти на тютюнопроизводството е учреден и Фонд „Тютюн“, с главна функция да регулира сектора. Фондът предоставя квоти за производство в различните години, определя минималните изкупни цени и от 1997 г. започва да субсидира производството.

Бюджетното подпомагане на селското стопанство е предназначено главно за финансиране на хидромелиоративната система, поземлената реформа, ветеринарните дейности и

проучване и трансфер на знания. Това подпомагане варира доста през преходния период от 50 до 100 млн. USD годишно.

Въведените ценови ограничения, финансовата и търговската политика през различните стадии на преходния период до 2000 г., повлияват на показателите за подпомагане по отношение на различни селскостопански сектори. Докато през предреформаторския период, селското стопанство е подпомагано до голяма степен чрез големи суми за стимулиране на икономическите дейности в необлагодетелстваните райони за развитие на инфраструктурата (напояване, механизирани услуги, наука и др.), през периода 1990-1997 г. то е източвано от неблагоприятни цени и търговски политики. След 1997 г., като резултат от либерализацията на търговията, възможността да се печели в сектора е почти изключена. Като цяло, през преходния период България е на най-ниското ниво на подпомагане на селското стопанство в Европа. Съгласно оценките, агрегираното ниво на подкрепа на отрасъла през отделните години е близко до нула, нула или негативна величина (ОИСП).

Инструменти и приоритети за подпомагане на селскостопанското производство

След успешни преговори за присъединяване, Европейският съвет дава заключение на 17.12.2004 г., че България и Румъния са готови да станат членове на ЕС. Искане за одобрение (С6-0085/2005) е представено на Европейския парламент. На 22.02.2005 г., Европейската комисия дава благоприятно становище за присъединяването на България и Румъния към ЕС. В резултат на това на 13.04.2005 г., Европейският парламент одобри кандидатурите на България и Румъния за членове на ЕС. На 25.04.2004 г., Съветът на ЕС прие заявленията за приемане на България и Румъния. Договорът е подписан на 25.04.2005 г. в абатството Неумюнстер, Люксембург. В допълнение на Договора за присъединяване е подписан финален акт. *Финалният акт, регистрира резултатите от преговорите за присъединяване, включително и декларациите на страните.* Той урежда също въпросите в периода между подписването и влизането в сила на договора. Процесът на ратификация на Договора от всички членове на ЕС завърши на 20.12.2006 г.

Подобно на другите 10 нови членки, в Договора за присъединяване е вписано, че директните плащания от ЕС започват от ниво 25% от преките плащания за старите членки за първата година от присъединяването и се увеличават до 30% през 2008 г., и 35% през 2009 г. Преките плащания през 2010 г. ще бъдат до 40% от средното равнище за ЕС-15, след това ще продължат с повишаване от 10%, докато се достигне пълния размер, средно за ЕС-15 през 2016 г. Подобно на другите страни членки, България реши да приложи Схемата за единно плащане на площ (SAPS) и да отложи задължителното въвеждане на изискванията за кръстосано съответствие.

За България, схемата за единно плащане на площ е налична за период на приложение до края на 2009 г., с възможност за подновяване два пъти в една година. В резултат на условията на SAPS, националните тавани по отношение на сумите на директните плащания са определени на 203,907 млн. евро през 2007 г., като нарастват постепенно през следващите години. Съответно плащанията на хектар започват от 53 евро/ha, което е изчислено чрез разделяне на цялата сума на пакета директно плащане на допустим за помощта национален таван за земеделската земя (3,805 млн. ha).

След присъединяването на България към ЕС, българските земеделски производители получават възможност да бъдат подпомагани от националните допълнителни плащания (top-ups), в допълнение на SAPS. Тези плащания са допустими само след известяване от ЕК.

Според Министерството на земеделието и храните, България успява да разпредели 55% от средното ниво на директните плащания в старите членки на ЕС до 30.04.2005 г. Така според чл. 44, параграф 3 от Закона за подпомагане на земеделските производители, националните допълнителни плащания трябва да се осъществят като единни плащания на площ. МЗХ реши допълнителните плащания да изключват земята с пасища, трайни насаждения и тютюн.

Според Договора за присъединяване, българският аграрен сектор подлежи на ограничения по отношение производството на домати, праскови, лен и захар от групата на растениевъдните продукти (табл. 13). За животинската продукция, квотната система е определена за млякото – до 979 хил. t за първата година от членството. Разпределението на цялото референтно количество

сурово мляко е между доставки и преки продажби в пропорция 722 хил. t, доставени на млекопреработвателните предприятия и 257 хил. t предназначени за пряка продажба.

Таблица 13. Национални референтни величини и квоти

Растителни продукти	Референтни величини/квоти	Животновъдни/ млечни продукти	Референтни величини/квоти
Домати, t	156 343	Мляко, t	979 000
Праскови, t	17 843		
Ленени фибри дълги, t	13		
Къси ленени фибри и конопени фибри, t	48		
Базово количество за захар, t	4 752		
Базово количество за изоглюкоза, t	56 063		

Източник: Договор за присъединяване на България и Румъния към ЕС

Програмата за селско развитие в България е главната крайгълна програма, свързана с развитието на селските райони и частично със състоянието на заетостта там. Това е програма за оползотворяване на възможностите на селските райони. Тя е част от втория стълб на ОСП на ЕС и е предназначена да разрешава различни проблеми в тези райони, да повишава благосъстоянието на селското население и да увеличава възможностите за свързване на селските райони с други територии. Тази програма е с национално значение, покрива всички селски територии, които представляват 81% от територия и 42% от населението на страната².

Програмата за селско развитие отчита проблемите в селските райони и предвижда мерки и приоритети за тяхното разрешаване. Тя включва развитие на дейностите, генериращи доход извън селскостопанския сектор за селските домакинства и улесняване на процеса на диверсификация с неземеделски дейности. Създаването на голям брой нови професионални занимания в сферите извън селското стопанство също е подчертано като цел.

Програмата е разработена, вземайки предвид както приоритетите в Стратегическия наръчник на Общността, така и на Българския национален стратегически план за селско развитие за

² Според критериите на ОИСР преобладаващо и междинно-селските райони обхващат 98,8 % от територията и 84,3 % от населението в България (ОИСР).

периода 2007-2013 г. По ос 1, основните направления по отношение на заетостта са повишаване нивото на уменията и знанията на работната сила в селското стопанство и горската индустрия. За ос 3, подобреният достъп и качеството на базовите услуги за селското население и селската инфраструктура са набелязани да допринесат за създаването на условия за развитие на бизнеса, диверсификация на професионалните възможности и подтикване на предприемачеството. Тези цели ще се постигнат чрез подпомагане на инвестициите в неселскостопанските дейности на фермерските домакинства, чрез покриване на по-широк кръг селско население и дейности, улесняващи селския туризъм. Очаква се диверсифициране на възможностите за заетост и развиване на традиционните селски практики и професионализъм, запазвайки уникалния потенциал и доходите в селските райони.

Всички тези цели, ефекти и резултати, трябва да се осъществят чрез финансови ресурси, наброяващи общо публични фондове от 3,233 743,097 млрд. евро, от която 2602 576,108 млрд. евро е от EARFD на ЕС. Разпределението на тези средства по различни оси и мерки показва ясно преобладаване на фондовете по направление за подобряване на конкурентоспособността на селскостопанския и горския сектори, които представляват около 37% от целия публичен бюджет на програмата.

Около 27% от този бюджет са предназначени за подобряване качеството на живот в селските райони и диверсификация на техните икономики, а останалите около 24% за подобряване на околната среда в районите.

Ос 4, известна като LEADER, разполага с около 2% от общия бюджет на Програмата. Останалите 10% от фондовете са разпределени между фондовете за техническа помощ и средствата за допълване на директните плащания по първия стълб на ОСП.

Инструменти и мерки за подпомагане на производството (производителите)

Според последния Годишен отчет, публикуван от МЗХ (2008), България приема и въвежда пазарни и подпомагащи производството мерки в следните сектори: зърнени култури, плодове и зеленчуци, семена, мляко, захар, вино, месо и пчеларство.

Най-значимите пазарни мерки са в млечния сектор. През първите 2 години от членството в ЕС, мерките за публично и

частно производство на масло не са отворени поради липса на отклонение на пазарните цени от интервентните. От 18.06.2007 г. стартира схемата „Млечна квота”. Според правилата за държавна помощ за селско стопанство в ЕС, България може да се ползва от държавна помощ за компенсиране на операционните разходи, направени с цел да се постигнат качествените стандарти в млекопроизводството. В края на 2008 г., правителството адресира известие до ЕС, за да се получи позволение за около 3600 ферми от млечния сектор да се ползват от тази помощ. Сумата на съществуващите схеми за подпомагане достига 0,10 евро на литър. До края на 2008 г. от държавното подпомагане на животинския сектор, около 37,8 млн. евро са предназначени за високо качество на млякото, за изхранване на животните от националния генофонд и за контролираната част на популацията. Отпусната е и сума за държавно подпомагане “de minimis” за хранене на животни от млечния сектор и за подпомагане на животновъдни асоциации.

Прякото и непрякото подпомагане на цените в млечния сектор през изминалите 2 години от членството не допринася особено за подобряване на ситуацията в млечния сектор. Това е така, защото помощите са отпускани само за ограничен брой фермери.

Подобен ефект може да се отчете и по отношение на ценовото подпомагане по мярката за плодове и зеленчуци. Оказва се, че за 2007 г., само 11% от общото производство на домати и около 3% от реколтата на праскови могат да се възползват от подпомагащите плащания (МЗХ).

Въпреки провъзгласената през втората половина на 2007 г. мярка „Частно производство на свинско месо”, никой не желае да участва. Слабият интерес на бизнеса и търговците се дължи на факта, че България е нетен вносител на свинско месо и местните излишъци не нарастват.

През 2007 г. е разработена Националната програма за пчеларство 2008-2010 г. от МЗХ и браншовите организации в сектора. Програмата за пчеларство обхваща 5 линии за подпомагане (техническа помощ за пчеларските кооперации, борба с болестите по пчелите, помощ за физикохимически анализи на меда, помощ за подновяване на пчелните кошери, стимули за засилване на връзките с науката). Предвиден е отделен модул „Програма за отглеждане на пчели” в интегрирана схема за администриране и контрол. До края на 2008 г., 334 кандидати са одобрени за финансова помощ по тази програма.

Общата оценка на мерките за подпомагане на пазара и производството за първите 3 години от членството в ЕС е за голям брой трудности и сблъсъци. Повечето от мерките, като тези за пазарна намеса, експортни субсидии, квоти и лицензи, плащания за производители/консуматори са на практика неизползвани и без голямо значение (табл. 14). Осъществима пазарна намеса е необходима в сектора на зърнените култури през 2008 г., когато е отбелязана добра реколта. През 2009 г., също може да се мисли за пазарна интервенция в млечния сектор, когато фермерските цени на суровото мляко за страната падат до 0,17 – 0,20 евро/л и голяма част от млекопреработвателните предприятия престават да купуват мляко от производителите.

Въпреки иницираните в ЕС спешни мерки за разкриване на мерките за интервенция по отношение на маслото и обезмасленото сухо мляко (SMP) и за разширяване периода на тези мерки, България не можа да се включи и възползва.

Непреките мерки за подпомагане (тарифите за внос и квотите), изиграват положителна роля за фермерите след присъединяването. Те обаче довеждат до голямо увеличение на потребителските цени, поради по-евтиния внос от трети страни, засегнати от ОСП. Така например, първата година от членството в ЕС се характеризира с невероятно покачване на инфлацията на хранителните стоки, което достигна до 18% (НСИ).

Като най-приложими мерки, които подпомагат съществено производителите, могат да се посочат преките плащания (субсидии) и националните допълнителни плащания. През 2007 г. са изплатени директни плащания на фермерите по Схемата за единно плащане на площ, възлизащо на 188,9 млн. евро, от които над 75% представляват фондове от ЕС (ЕФГЗ). През 2008 г., броят на кандидатурите за единните плащания на площ се повишава много в сравнение с 2007 г. Независимо от изтеклия краен срок, определен за изплащане на вноските (края на юни 2009 г.), голям брой фермери все още не са получили субсидиите си.

**Таблица 14. Бюджетно подпомагане за селското стопанство,
млн. евро**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
МЕРКИ НА ПОЛИТИКАТА ЗА ПАЗАРНИ ЦЕНИ	33,8	48,8	89,5	89,1	94,1	120,4	116,9	52,3	56,4
Мерки за пазарно подпомагане	0	0,9	0,2	0,1	0,5	0,9	0,8	0,2	0
Експортни субсидии	0	0	0	0	0,3	0,5	0,5	0	0
Пазарна намеса	0	0,9	0,2	0,1	0,2	0,4	0,3	0,2	0
Други	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Мерки за подпомагане на производството	33,8	47,9	89,3	89,0	93,6	119,5	116,1	241	257,1
Плащания за продукцията	25,6	38,3	68,8	65,2	62,4	79,7	83,8	14,9	5,5
Плащания на засадена площ/брой на животните	0	0	0	0	0	0	15,4	0	16,2
Плащания по СЕПП	0	0	0	0	0	0	0	188,9	200,7
Субсидии за входящи суровини	7,5	8,1	16,9	23,0	30,6	35,2	14,2	16,7	34,1
Други плащания	0,7	1,5	3,6	0,8	0,6	4,6	2,7	20,5	0,6
МЕРКИ ЗА СТРУКТУРНО И СЕЛСКО РАЗВИТИЕ	0,2	1,4	15,5	36,8	71,1	89,2	61,8	101,1	119,6
Подобряване на конкурентоспособността в земеделието	0	0,9	13,4	35,1	63,3	80,6	43,2	27,5	30,6
Подобряване на околната и селската среда	0,2	0,4	2,0	0,7	1,9	0,7	1,7	55,4	89
Подобряване на качеството на живот в селските райони и насърчаване диверсификацията	0	0,1	0,1	1,0	5,9	7,9	16,9	18,2	0
Изграждане на локален капацитет (LEADER)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДРУГИ МЕРКИ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОБЩО	34	50,2	105	125,9	165,2	209,6	178,7	342,3	376,7

Източник: Министерство на земеделието и храните

Независимо от проблемите свързани с въвеждането на директните плащания, този стълб на ОСП подпомага значително фермерските дейности и се оценява от фермерите за една от малкото мерки, водещи до благоприятни ефекти за дейността им.

Инструменти и мерки за структурната политика и политиката за селско развитие

Въвеждането на Втория стълб на ОСП е описано и залегнало в Програмата за развитие 2007-2013. Според ПРСР 2007-2013 г., 24 мерки са действащи, като 8 принадлежат към Ос I, 5 – към Ос II, 5 към Ос III, 4 към LEADER, плюс 2 мерки за Техническо подпомагане и Допълнителни плащания.

До май 2009 г. са договорени 1599 проекти с обща сума на одобрените средства около 159 млн. евро (МЗХ). Според годишния график за финансиране, до края на 2008 г. трябва да бъдат усвоени около 697 млн. евро (от EARDF и национални средства). Следователно изпълнението на Програмата за селско развитие е около 24%. Общата сума на изплатените субсидии по всички оси, с изключение на мерките за допълнителните плащания, е около 60 млн. евро. Това е по-малко от 9% от финансовия план на Програмата.

Бавното и инертното усвояване на фондовете е особено изразено по Ос III, където не е финансиран или договориран нито един проект. Тази ос е предназначена да подпомага развитието на селските райони, имащи големи проблеми от икономически или социален аспект. Това забавяне обезкуражава хората и спомага за задълбочаване на проблемите в тези райони. Например, общите фондове за усвояване по тази ос е около 877 млн. евро.

Всички мерки по Ос III са отворени и кандидатурите за големи суми от 760 млн. евро са депозирани. Предстои Разплащателната агенция и МЗХ да придвижат нещата и да ги финализират. Същите одобрения трябва да се направят и за проектите по Ос 2. Тук с изключение на мерките „Плащания за необлагодетелстваните райони” и „Помощи за ограничения относно околната среда”, останалите не са стартирали.

Проблемите за осъществяване на Програмата за селско развитие 2007-2013 г. и пречките за редовното ѝ действие са залегнали в слабия административен капацитет, нежелание за придвижване на заявленията, неспособност за проверка и контрол

на осъществяването на проектите и липса на прозрачност за процедурите на приложение.

Процентът на усвояването на фондовете САПАРД по финансов план 2000-2005 г., е около 79%, докато за последната година (2006 г.) на Програмния период, използваните средства представляват едва 21% (Дирекция „Национален фонд“, Министерство на финансите). България успя да получи удължаване за изпълнението на САПАРД до края на 2009 г., поради неспособност на правителството да изпълни препоръките от ЕС и да реши проблемите свързани с неефективното управление.

Прегледът на отпуснатите от САПАРД фондове показва, че по най-работещата Ос „Засилване на конкурентоспособността на селскостопанските и хранителните сектори“, фондовете са ограничени и използват предимно за изграждане и модернизация на предприятията от млечния и месния сектори и за доставка на машини за отглеждане на зърнени култури. Фондовете се търсят най-вече от големи и разполагащи със средства бенефициенти, вместо от малки и с локално значение предприятия и ферми. Следователно, резултатите от САПАРД могат да се квалифицират като ползотворни за консуматорите и не много благоприятни за местните производители и селските дружества.

По отношение на политиката за държавното подпомагане през периода 2000-2006 г. се ограничи до мерки за подпомагане на производството, а не за пазарни мерки. Подпомагането на производството формира повече от 95% от всички разпределени бюджетни средства през периода (МЗХ). Фондовете за мерките за подпомагане на производството, показват растеж през периода от 340%, което се свързва с целия икономически прогрес и макроикономическите успехи. Земеделският сектор през 2005 г. и 2006 г., е получател на значителни и безпрецедентни помощи, разпределени по 26 мерки от ДФ „Земеделие“ и „Тютюн“. Фондовете само за подпомагане на тютюневия сектор, представляват около 62% от всички фондове за подпомагане през 2005 г., като за произведен и продаден тютюн са раздадени 56,9 млн. евро бонуси и допълнително целева парична помощ от 17,4 млн. евро (МЗХ).

От присъединяването на България към ЕС, фондовете предназначени и използвани в селскостопанския сектор са нараснали с около 2 пъти, в сравнение с 2006 г. По-голямата част от това увеличение се дължи на разпределянето на преки помощи

по Ос I на ОСП, което е постепенно покачваща се сума. По Ос II на Програмата за селско развитие 2007-2013 г. (която заменя Програма САПАРД), фондовете отпуснати за селско стопанство и селско развитие с изключение на II Ос, предназначена за екология са много по-малко, отколкото тези, усвоени през последните 2-3 години от предприєдинителния период.

Осъществяването на всяка нова Програма и План е свързано с нови процедури и условия. Лошото стартиране на Програмата за селско развитие е продължение на лошите практики от времето на действие на САПАРД. Следователно, реалното стартиране на мерките по Ос 3 е нарушено. Относителен успех се отбелязва единствено по отношение на „Модернизация на селскостопанските ферми“, където са договорирани 835 проекта на обща стойност 121,5 млн.евро (МЗХ).

Развитие на бюджетното подпомагане за селското стопанство от 2000 г.

Подпомагането в селскостопанския сектор е свързано тясно с икономическото развитие и държавната политика в този сектор. Следователно, икономическото развитие в периода 2000-2008 г. може да се опише като успешно. Реалното повишаване на БВП е значително в сравнение с повечето страни от ЕС (средно 6,3%) и икономиката за пръв път показва устойчив растеж в течение на 10 години. Както и в други страни на ЕС, 2009 г. се оказва кризисна година, но параметрите на рецесията в страната се смятат за сравнително ниски – спад с около 1,6% (Европейска комисия).

След десетилетие плаваща дейност, икономическата позиция може да внесе допълнителен риск, който да се отрази като ефектът на домино върху селското стопанство. С цел повишаване на инвестиционната активност на селскостопанските ферми и за да се достигне необходимото инвестиционно ниво в сектора, трябва да се направят адекватни промени в заобикалящата среда, които могат да се изпълнят чрез политика, насочена към намеса по отношение на държавната и социалната отговорност (Вълчев и Петков). Националните проблеми с раздробеността на селскостопанските ферми, слабата пазарна ориентация, липсата на ползотворни взаимоотношения между банковите институции и производителите, както и слабите възможности на производителите да се справят с процедурите за прилагане на фондовете за подпомагане, са

критични за ефективността и нивото на акумулиране на посочените финансови ресурси от различни източници на подпомагане (Вълчев и Петков).

Приемането на тази позиция е свързано с трудното начало на предприєдинителната Програма САПАРД. Така например, през 2000 г., когато тази програма стартира са натрупани само 0,2 млн.евро. Осъществяването на Програма САПАРД е свързано с множество проблеми, най-вече поради слабите административни възможности на Агенцията да работи, съобразно регулациите и рамката на ЕС. След първите 2-3 години от стартирането на САПАРД, голям брой проблеми са преодоляни и средствата на фондовете се увеличават до 89,2 млн. евро през 2005 г.

Като се съпоставя с показателния финансов неуспех на САПАРД през период от 7 години (2000-2007 г.), фактическото изпълнение е около 62%, като най-високият процент на използване на фондовете е по отношение на мерките за засилване конкурентоспособността на земеделския и хранителния сектор със 77%. Най-големият недостатък е изпълнението на Ос 2 по отношение подобряване качеството на живот и диверсификацията на селската икономика. Отпуснатите фондове, съответстващи на тази Ос достигат до 138,5 млн. евро, докато усвоените фондове са 31,9 млн. евро или едва 23%. Освен това, от началото на САПАРД в края на 2008 г., 3509 проекти са одобрени, но след получаване на сигнали за нарушения и грешки в действието на Програмата, ЕС временно отложи бъдещото изразходване на фондовете.

3.3. Инструменти на държавна подкрепа във Виетнам

Във връзка с приложение на Постановление на Министерския съвет от 23 септември 2004 г. за създаване и провеждане на пет годишен План за социално-икономическо развитие за периода 2006-2010 (No. 33/2004/CT-TTg), виетнамското министерство на земеделието и развитието на селските райони, обнародва Постановление (No. 52/2004/CT-BNN) за да уведоми и инструктира съответните регионални и местни отдели по земеделие и селски райони да започнат изготвянето и пристъпят към изпълнение на техните индивидуални планове 2006-2010 г.

Същевременно, провеждането на политиката за подпомагане в земеделието и селските райони във Виетнам е предхождано от

мерките, заложи в План 2001-2005 г. Тук основните успехи са обобщени като: „икономиките на селските райони и структурата на земеделието са активно насочени към засилване на производството и повишаване на доходността и стоковостта на земеделското производство с оглед изискванията на пазара” (MARD). Особено място в тази политика имат създадените през 1995 г. Виетнамска банка за аграрно и селско развитие и Виетнамска банка за бедните. Те спомагат в приоритизирането на кредитни ресурси от националните програми към крайните бенефициенти – фермери, аграрни кооперативи, селски домакинства и бизнес.

В предходния период, агро-горският сектор предприема курс на интензивно развитие, съпътствано с подобрена продуктивност, качество и ефективност. Повишена е и продуктовата гама в сектора, като за всичко това принос има и подобрената инфраструктура в селските райони, водеща и до по-високо качество на живот на селското население. Повишеното качество на живот се изразява в редуциране на бедността, повишаване на специализацията и образованието на хората в селските райони и извършване на административни реформи, които водят до подобряване на местното обслужване.

Инструменти и приоритети за подпомагане на селскостопанското производство

В действащия План 2006-2010 г., основните оси на подпомагане в аграрната политика са разделени в няколко ключови области и всяка една от тях се състои от конкретни мерки (подобно на ОСП в България). В областта на селскостопанското подпомагане, във Виетнам са приети следните приоритети:

Първо, да се проведе модернизационна програма в агро-горския сектор, с оглед увеличаване на продуктивността и продуктовата стойност на агро-горските продукти, което да повиши качеството, ефективността и конкурентоспособността на сектора в пазарна посока..

По отношение на оризовите полета и басейни се цели да се повишат и реализират сравнителните предимства на оризопроизводството в делтите на река Меконг и да се повишат продуктивността и качеството на ориза чрез оползотворяване и въвеждане на нови сортове с по-висока продуктивност и качество и отговори на пазарните изисквания в страната и чужбина.

Предвижда се и прилагането на мероприятия, които да доведат до съкращаване на производствените разходи в оризопроизводството до по-малко от 1000 VND/kg. Това няма да попречи на разширяване на програмата за въвеждането на кръстосаните сортове от ориз, където е предвидено производството да достигне 39 млн. t през 2010 г., а експорта 3,5 – 4 млн. t годишно.

В планинските територии (особено в отдалечените и високопланински части) е предвидено да се инвестира в напоителни съоръжения, в терасиране на оризовите полета и в провеждане на интензивни технологични дейности, които да осигурят самозадоволяване на местното население с храни и основни хранителни запаси.

Второ, развитие на говедовъдството и другите животновъдни подотрасли в посока неговото уедряване и индустриализиране. Постигане на по-висока пазарна ориентация на животновъдството за да се посрещнат вътрешните и експортните изисквания.

Под тази мярка се предвижда насочване на усилията към развитие на различни породи животни и птици, като се създаде регионална специализация в говедовъдството и птицевъдството и висока концентрация на животните и птиците в стопанствата. Предвижда се и използване на клъстерният подход, чрез който производството се интегрира към преработката и се разрешава въпросът с третирането на отпадъците.

Концентриране на свиневъдството също е включено в тази мярка, което трябва да отговаря на потребителското търсене и инвестиционните възможности в отделните региони. В свиневъдството посоката на развитие трябва да бъде към висококачествено производство, което да бъде резистентно на различни болести и да притежава търговски предимства. Броят на свинете до 2010 г. трябва да достигне 35-40 милиона.

Предвижда се да се фокусират средства за развитие на месното говедовъдство, което да притежава висока продуктивност, съчетана с високо качество, отговарящо на търсенето. Общият брой на говедата за месо е планирано да достигне 6,5 – 6,7 млн. глави, докато при биволите е заложено ниво от 2,8-3 млн. глави. Същевременно, планирано е до 2010 г. да има около 200 хил. млечни крави, от които 100 хил. ще са влезли в лактация. Очакваното млекопроизводство от тях се прогнозира да достигне около 300 хил. t годишно, но и при тези показатели Виетнам ще

остане страна с твърде нисък дял на произведеното мляко на човек от населението.

Значителни мерки са предвидени за подобрения в птицевъдството, където високото качество в комбинация с нарасналото производство трябва да превърне Виетнам в износител на птиче месо и яйца. Броят на птиците е планиран да достигне 380-390 милиона.

Трето, прилагане на високо специализирани дейности по отношение на защитата и развитието на горските ресурси; увеличаване на горите с 43-44%; увеличаване на качеството и ефективността от използване на горските ресурси.

До 2010 г. трябва да завърши провеждането на националното и регионалното планиране на горските ресурси, като една предпоставка за идентификация на инвестиционните проекти, специално при проектите за залесяване. Извършване на алокация на поземлените ресурси в посока – постигане на по-висока устойчивост и социална значимост на горския сектор. Трябва да бъде иницирана политика, която да осигури подобряване на жизнените условия на работещите и ангажирани в дърводобива работещи.

В тази мярка се съсредоточават усилия за опазване на съществуващия горски фонд и за продължаване на мероприятията по възстановяване и обогатяване на горите с индустриално предназначение. Предвиждат се мерки за повишаване на качеството и ефективността, чрез създаване на икономични гори за осигуряване на суров материал за хартиената индустрия и останалата дървопреработваща индустрия, както и за производство на сувенири от дърво за износ. Горските масиви трябва да бъдат в географска и икономическа връзка с дървопреработвателните центрове, като същевременно трябва да бъдат прецизирани и технологиите за дърводобив.

Специфична задача е да се постигне договаряне за управление и защита на 2,5 млн. ha гори, както и провеждане на възстановителни мероприятия в комбинация с допълнително залесяване на общо 900 хил. ha.. Планирано е залесяване на „зелено” на 2 млн. ha нови гори, от които 390 хил. ha са високо специализирани, 1,570 млн. ha са горски масиви, които ще се изследват като първичен суровинен материал и 40 хил. ha са овощни насаждения.

Четвърто, мерки за подобряване продуктивността и качеството на солниците.

Планирано е да се разшири и усъвършенства добивът на сол, като общата територия на солниците трябва да достигне 15 хил. ha. Паралелно с това, трябва да се инвестира в модернизиране производството на сол, специално в рафиниращите технологични процеси, което да повиши качеството на произвежданата сол. Предвижда се производството да достигне 1,5 млн. t до 2010 г., с което да се удовлетворят нуждите на химическата индустрия и на вътрешното търсене от сол.

Инструменти и мерки за подпомагане на производството (производителите)

Основният приоритет по отношение подпомагането на производителите и техните производствени връзки е изграждането на нови производствени взаимоотношения, които да бъдат проявление на обновленческата политика. Правителството продължава своите усилия и политика да подпомага и подкрепя развитието на частната икономика във всичките и измерения на по-високо ниво и в по-широк спектър. То се стреми да осигури достатъчно ресурси за да се подпомогне селската и земеделската икономика, като акцента се постави върху създаването на благоприятни условия за бедните домакинства за преодоляване на заплахите на недоимъка и глада и подобряване жизнетото им равнище.

Постигането на тези цели се предвижда да стане чрез разгръщането на програми за подновяване и увеличаване на производството в държавните стопанства и плантации (Разпоредба 170/2004/НД-СР и 200/2004/НД-СР). Завършването на трансформацията на държавните предприятия от еднолични юридически субекти до юридически лица с акционерно участие е един от най-важните модели на изграждане на нови икономически структури.

Правителството ориентира политиката си към „разтоварване” на дейността на държавните предприятия, като приватизира дистрибуцията и търговията с промишлена продукция и държавните предприятия с лоши финансови резултати. Това води до повишаване на капацитета на производствената система. Подпомага се дейността на кооперативните структури и се цели

увеличаване на тяхната ефективност и резултат в обслужване на членовете.

Правителството си поставя за цел да играе ролята на независим, подпомагащ орган, който разпространява технологии и научни иновации и опосредства поддържането на стабилни и добри връзки между кооперациите и предприятията за доставка на материали и изкупуване на продукцията. В същото време, правителството е амбицирано да подпомага възникването на нови частни структури и предприятия, особено в сферите на преработката на земеделска продукция, услугите и снабдяването в селските райони и др.

Инструменти и мерки за структурната политика и политиката за селско развитие

Държавата включва развитието на селските територии в своите приоритетни планове и ги разглежда като необходимата среда за живеене и реализация на населението. Ето защо, наред с политиката за подпомагане на земеделското производство се приемат и мерки за развитие на селските райони, като основните насоки предвидени от Министерството на аграрното и селското развитие са:

Първо, силно развити индустриални производства и услуги в селските райони, които да ускорят процесите на икономическо преструктуриране и движение на работната сила обратно към селата от градовете.

Преработвателната индустрия за земеделски и горски продукти се стимулира към прогресивно развитие, за да се гарантира стабилност на доставките за потребление и да се повиши добавената стойност от сектора. Преработвателната индустрия се ориентира към експортните сектори, които притежават добри конкурентни предимства на външните пазари и могат да донесат значителни валутни приходи на страната. Подобни високо печеливши и конкурентни производства са оризът, кафето, каучукът, кашуто, зеленчуците и месото, където се залага годишен ръст от 12%.

Прилага се политика, която цели активното подпомагане на производители, ангажирани в процесите на възстановяване в селата на традиционни занаяти и домакинствата, семействата и малките работилнички, готови да инвестират в развитието на

занаятчийството (стъкларство, изработването на сувенири от дърво, леярството и ковачеството, абаджийството). Тези изделия имат нарастващо търсене както на вътрешния пазар, така и на външните пазари. Реализацията на дейностите за подпомагане по тази ос е предвидено да донесе приходи на страната от 1 млрд. долара до 2010 г. Заедно с това, посредством развитието на системата за земеделски екстеншън се цели подобряване на информираността на стопаните за новите тенденции в напояването, ветеринарното дело, растителната защита, комуникацията, логистиката и снабдяването със суровини. С мерките в тази насока е предвидено да се постигне генериране на 25% от националния БВП в селските райони.

Второ, построяване и развитие на селската инфраструктура.

Приоритет са инвестициите за модернизиране и подобряване на управлението на водните ресурси в посока повишаване на ефективността при експлоатацията им. Стимулира се прилагането на нови съвременни технологии при проектиране, строителство и управление на проекти за напояване. Социалният елемент при изпълнението на тези проекти също е включван, като специална роля се отдава на кооперативите и другите земеделски сдружения. Вниманието е насочено към онези проекти, чрез които може да се постигне 10% увеличение на ефективността от използването на напоятелните съоръжения, като същевременно площта на напояваните насаждения е предвидено да достигне до 700 хил.ха.

Предвижда се да продължи работата по усвояване на предимствата на водните ресурси по долините на реките, което да доведе до по-добри резултати при осигуряване на вода за напояване, за производство на сол, аквакултурно производство, развитие на туризма, контрол и превенция на наводненията. Развитието се насочва към инвестиции във водни проекти, осигуряващи напояването на площите с кафе, чай, тръстикова захар, зеленчукопроизводство, както и аквакултурното производство и екстрахирането на сол.

Основните територии, обект на активна политика се предвижда да бъдат планинските райони, както и земите по централното крайбрежие и Централен Балкан. С това се цели да се разрешат голяма част от проблемите, свързани с липса на питейна вода и вода за напояване в тези райони. Развитието на напояването също така предвижда строителство на нови канали и внедряване на технологии, които да минимизират загубите на вода.

Трето, управление на язовирите и контрол на наводненията..

Работата по контрол над наводненията и природните бедствия се насочва към съвременните концепции за устойчивост и сигурност от природни бедствия. За правителството, рационалното и ефективното управление на язовирите и дигите се схваща, като част от националната сигурност на страната.

Конкретните стъпки в реализацията на задачите, свързани с превенцията от природните бедствия се свързват с прогнозирането и предупреждаването на населението за евентуални заплахи. Това ще намали последствията от природните бедствия. Заедно с това се търсят решения за разсейване на поразителните щети от наводненията, специално що се отнася за делтата на Червена река.

Практически действия, които се предприемат са продължаване на залесителните операции по поречието на рисковите реки, почистване на речните корита, което да позволи контрола на водните стихии. Конкретни стъпки при изпълнение на тази мярка са инвестициите в продължаване на строителството на диги с дължина 5 700 km по протежение на Червена река и на река Тай Бин. Те ще увеличат нивото на превенция от наводнения, настъпващи при обилни валежи и застрашаващи конкретно региона на Северно-централното крайбрежие.

По делтата на река Меконг също се изпълнява програма за контрол над наводненията, като се подсилват защитните съоръжения, което да гарантира живота на хората по поречието. В най-застрашения Централен регион се засилват структурните и квази-структурните дейности, като вниманието е насочено към подсилване на дигите и на тяхната защита от разяждане от солената вода. Целта е да се достигне до ниво на защита на рифовете и дигите, които да издържат до нива на морски бури и тайфуни от 9^{та} и 10^{та} степен. Структурните дейности включват строителството и изграждането на укрепителни съоръжения, които да попречат на огромните земни свличания по протежение на бреговата ивица.

По този начин основните практически действия се свеждат до концентриране на инвестициите в строителството на диги по поречието на рисковите реки и по протежение на опасните брегови участъци, както и залесяването с дървета в зоните, оценени като рискови за свлачища. Предвижда се да се разработи и общ план за действие в кризисни ситуации, както и да се обезпечат необходимите ресурси и материали за превенция и намаляване на пораженията от природните бедствия. Последното се осъществява под мотото „От четири страни”.

Четвърто, водоснабдяване и благоустройство в селските райони..

По тази мярка се цели повишаване на социалната роля на публичните инвестиции при използването на водните ресурси, което да доведе до повишаване на ефективността на инвестициите и да се увеличи устойчивостта на проектите във водния сектор. Правителството се надява да подпомогне и насърчи земеделските производители да инвестират повече средства в подобряващи хигиенните и санитарните условия в земеделските стопанства, като се пристъпи към изграждане на модерни земеделски помещения и производствени бази. Предвижда се по-ефективно да се използва публичния капитал, като във всички инвестиции се търси частно съучастие, което да доведе до по-висок ефект от инвестициите. Индикативната цел е до 2010 г., над 75% от населените места да бъдат оборудвани с водопреносна мрежа и около 70% от селското население да разполага с фекална канализационна система.

Пето, транспорт в селските райони.

Правителството планира да подпомогне изграждането на стабилен и добре оборудван транспорт в селските райони, като поеме част от капиталовите разходи, свързани с техническите въпроси. Тук основно се разчита на помощта от външни, финансиращи организации, които да предоставят финансов ресурс и ноу-хау за подобряване на транспорта. Предвижда се и участие на местното население, което под формата на капитал или на работна сила да се включи в изграждането на транспортната инфраструктура.

Наличието на достъпна инфраструктура ще разреши много от проблемите с доставката и логистиката в селскостопанското производство. Целта е над 95% от селските общности да имат изградена пътна инфраструктура до големите урбанистични центрове, като 60% от тези пътища са асфалтови или циментови и 90% от тях са достатъчно надеждни и сигурни за пътуване през всички сезони на годината. Предвидено е и подобряване на мостовата инфраструктура, като се поставя за цел, около 50% от мостовете да са стабилни-перманентни съоръжения и всички въжени мостове да са заменени с подобни конструкции.

Шесто, развитие на информационни системи.

Целево се предвижда насочване на инвестиции за изграждане на информационна инфраструктура, която да даде възможност информацията от централно държавно ниво да достига до

отделните населени места и тяхното население. Основно, това засяга разпространението на информацията за производството, пазарите, цените, превенцията от заболявания, болестите и природните бедствия. Очаква се използването на тези информационни системи в подотраслите на земеделието и селските райони да бъде ключово за съвременното им развитие.

Седмо, развитие и изграждане на обновени селски райони.

Правителството си поставя за цел да изгради институции и механизми, чрез които да координира основните национални програми, както и да повиши ефективността при координацията и разпределението на средствата и помощите, идващи по линия на хуманитарна помощ от чужбина. Посредством подобряване на планирането се търси по-голям ефект и по-високи резултати в борбата с бедността и изкореняването на глада сред виетнамското общество.

В основата на подобно планиране е създаването на местни организации и институции, които по-добре познават реалностите и могат по-добре да насочват помощите и средствата, идващи по тези програми. Предвижда се местните организации да разработват планове за развитие, да инструктират и контролират местните жители как да ги изпълняват. Целта е да се направят селските райони места уютни за живеене, като се запазва естествената екосистема и подобрява качеството на живот. Очаква се, виетнамското село да стане едно ново културно средище с цивилизована на заобикалящата среда, възстановяване и развитие на културните традиции, възраждане на народностите обичаи на взаимопомощ и коопериране. Това ще повиши ефективността при преодоляване лошите последици при многобройните природни бедствия.

Населените места, разположени по поречието на реките се предвижда да се превърнат в по-безопасни места за живеене, чрез построяване на диги и подпорни стени, преместване на жителите и затваряне на местата за обитаване разположени по високите и хълмистите територии. Поради мащабното строителство на язовири и други хидроенергийни мощности, населението, което обитава тези места се предвижда да бъде изселено. За това население се предвижда да се изградят нови домове и населени места, разполагащи с необходимата техническа, културна и социална инфраструктура.

Правителство си поставя за цел, малките населени места, които са неразривна част от селските райони, да се превърнат в модерни зони, разполагащи с добре развити услуги за населението и устойчива индустрия, която да осигурява заетостта. В същото време се отчита необходимостта от съблюдаване на екологичното равновесие и културната идентичност, които да гарантират запазване на самобитността и природните дадености.

Поставят се и цели да се засили работата по водоснабдяването, електроснабдяването, комуникациите и пътната инфраструктура, както и по строителството на индустриалната инфраструктура, необходима за настаняването на малък и среден бизнес. Населението в тези малки населени места се предвижда да получи по-добър достъп до социални услуги и застрахователни услуги, които да обезпечават пораженията по-вreme на природни бедствия.

Осмо, борба с бедността и недохранването в селските общности..

Правителството отчита наличието на значителен дял от населението, което живее в бедност и страда от недохранване. Насочването на повече публични средства (субсидии), които да отидат за подпомагане точно в такива райони, е приоритетна задача. Районите с подобни проблеми са в планинските и отдалечените територии, както и в онези части където се наблюдава присъствие на етнически малцинства. Чрез държавното подпомагане се цели поддържане на равенството и кохерентността в регионалното развитие.

Държавата заделя фондове, които директно се разпределят между населението в необлагодетелстваните райони и които се използват за рекултивиране на земята, залесяване, засаждане на овошки, започване на животновъдно производство и др. Наред с директната публична подкрепа се създават и условия за различни инвеститори да поддържат предприятия по тези места, като ползват различни отстъпки и привилегии за подобни действия.

Наред с действията за подпомагане на икономическото развитие на изостаналите и необлагодетелстваните територии и на тяхното население, държавата засилва и подкрепата за изграждането на по-добро здравеопазване, образование и социална защита на бедното население. Предвижда се и засилване на действията по интеграцията на трудоспособното население от малцинствените групи, посредством тяхното обучение и повишаване на квалификацията, което да доведе до решаване на

социалните и икономическите проблеми, съществуващи при тези групи.

Девето, извличане на предимства от селскостопанските инвестиции в отделните райони за преодоляване на ножницата в заплащането и жизненото равнище на населението в различните региони.

Във високите части на Северен Виетнам се предвижда изграждане на напоителни съоръжения в паралел с изграждането на тераси за отглеждане на зеленчуци и ориз, насърчаване въвеждането на нови по-високо продуктивни сортове (включително високопланински сорт ориз), за да се постигне увеличаване капацитета в производството на хранителни суровини.

Правителството се стреми да разширява както размера на използваната земеделска площ, така и да засилва интензификацията на производството, което да доведе до намаляване нуждата от внос на храни и нарастване на националното самозадоволяване, особено при тютюна, царевицата и соята. Насочва се вниманието и към развитие на експортно ориентирани култури като чай, кафе, тропически плодове.

Предвиждат се и мерки за подобряване и защитата на горите, които се използват за производството на дървесина, предназначена за хартиената и дървопреработващата индустрия.

Планирано е да се засили изграждането на преработвателните и вторичните мощности, които да усвояват суровия материал, идващ от плантацията с кафе, чай и овошки, както и от горските масиви, чрез което да се повиши добавената стойност от тези производства. По делтата на Червена река е заложено да се постигне интензивно отглеждане на ориз, посредством засаждането на висококачествен ориз, разрастване на площите със зимна вегетация, както и засилване на концентрацията при отглеждането на зеленчуци, цветя и др. Предназначението е промяна на около 60 до 70 хил. ha, заети сега с ориз и индустриални гори. Предвижда се те да се заемат с царевица, соя, зеленчуци, фуражни тревни култури и др. дефицитни, но с нарастващо значение за виетнамското стопанство култури.

Правителството залага по Северно-централното крайбрежие да продължи реструктурирането в производството, като площите с ориз се редуцират за сметка на отглеждането на царевица, захарна тръстика, каучукови дървета, чай и овошки. Предвиждат се инвестиции в нови проекти, целящи подобряване на напоителните

и отводнителните съоръжения, както и в мултифункционални проекти, чрез които се съчетават предимствата от синергетичните ефекти.

По отношение на Южното-централното крайбрежие, правителството предвижда специализация в отглеждането на ориз и царевица. Останалите култури, като овощни видове, захарна тръстика, кашу, памук, тютюн и каучукови дървета се предвижда да бъдат по-добре организирани в посока, увеличаване на концентрацията. Животновъдството в тези райони също се подпомага, като се планира да се засили концентрацията в свиневъдството, птицевъдството и месното говедовъдство. Чудесните условия по самото Южно-централното крайбрежие за добиване на сол, дават основание да се търси увеличаване на ефективността и качеството на производството на сол. В същото време се работи и за предотвратяване на засоляването на сладките води, които могат да бъдат използвани за напояване на памука и тръстиковата захар.

Най-доброто за високите части на Централен Виетнам е интензивното отглеждане на ориз, както и разширяване на площите с царевица. Правителството препоръчва площите, текущо заети с кафе, където добивите са ниски, да бъдат презасадени с царевица, ананас, памук, за които култури се вижда, че търсенето и потреблението се увеличават. Подобно на другите части на Виетнам, посоката на селскостопанската политика е да се засилва концентрацията при основните комерсиални култури (чай, каучукови дървета, кашу, тръстикова захар, зеленчуци и овошки), което да повиши ефективността и производството при тях.

Предприемат се и мерки за възстановяване на 3,47 млн. ha гори, което цели възстановяване на екологичното равновесие и даде възможност за бъдещи изгоди. Планирано е развитието на гореспоменатите земеделски производства да бъде последвано от изграждане на преработвателна индустрия за кафе, чай, каучук, памук, захар, както и за производството на мебели и дървени плоскости.

За Югоизточния район на Виетнам се планира съсредоточаване на производството на ориз, царевица и маниока, което растение служи за добиването на скорбяла и е заместител на ориза. Подкрепя се и нарастването на животновъдството, като се планира неговата специализация за мляко и месо за прясна консумация, поради близостта на големи урбанистични центрове.

Наличието на големи урбанистични центрове, които са и големи индустриални ядра на икономиката, е подходящо и за концентриране на преработвателните предприятия. Очаква се те да произвеждат не само за вътрешния пазар, но да преработват и висококачествени хранителни изделия за износ. Планира се тази част на Виетнам да се превърне в главен логистичен център, който да поема земеделската, горската и продукцията от аквакултури и да концентрира част от преработката и търговската реализация.

Обособен е и още един регион, обхващащ делтата на река Меконг. Тук приоритетно се явява производството на две реколти от ориз, като 1 млн. ha от оризищата ще служат за производството на висококачествен ориз за експорт. Предвиждат се и мерки за защита на природата и за възстановяване на окислените почви по поречието на реката, чрез активно залесяване на гори в окислените участъци. Правителството предвижда подобряване качеството на водните ресурси, чрез изграждане на съоръжения за увеличаване на водните запаси, тяхното предпазване от засоляване и изграждане на подпорни стени и диги, които да защитават населението, инфраструктурата и земеделските посеви от свлачища.

Развитие на бюджетното подпомагане за селското стопанство в План 2006-2010 г.

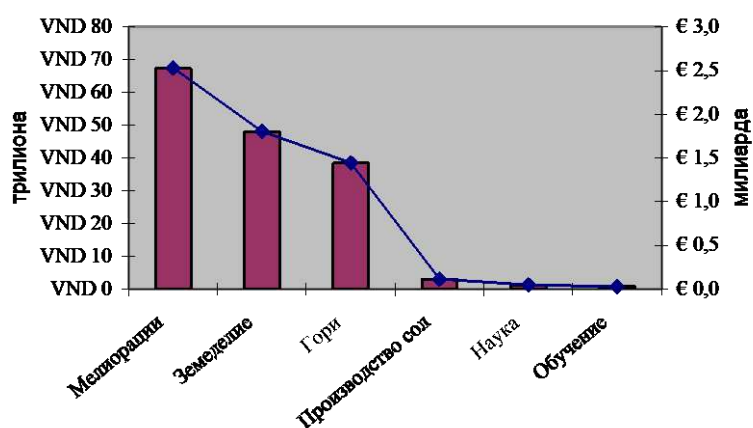
Правителството, чрез своите петгодишни планове се опитва да повишава капацитета на земеделието в посока на увеличаване на производството, нарастване на износа и запълване на недостига от липсващи продукти като месо, мляко и фуражи за животновъдството. Държавата поддържа и модерна политика по отношение на околната среда. Специално значение се отдава на залесителните мероприятия и на горите се гледа не само като източник на ценен дървесен материал, но и като ресурс, използван в борбата със свлачищата и наводненията.

Огромни усилия се насочват и към благоустрояване на селските територии, като се цели те да се превърнат в по-добри места за живеене и където да се обезпечи изхранването на населението и производството на здравословно разнообразие от храни.

За тази цел, държавата заделя сериозен инвестиционен ресурс за изпълнение на План 2006-2010 г., който е разпределен в различни приоритети. Финансовият ресурс заделен от

правителството за инвестиции и подпомагане на земеделието и факторите на производство, възлиза на над 157 трилиона VND (около 5,9 млрд. евро) за петгодишния планов период (фиг. 10). Това е един значителен финансов ресурс , който е предназначен най-вече за създаване на подходящи условия и съоразения в приоритетните производства - оризопроизводството и интензивното земеделие. Целенасоченото управление на държавата към експресивна външна търговия, в съчетание с насочването на значителни средства за стимулиране и усъвършенстване на средствата и технологиите в земеделския сектор се очаква да засили ролята на Виетнам в производството и търговията със земеделски стоки в глобален мащаб.

Фигура 10. Инвестиционни разходи в земеделието на виетнамското правителство съгласно План 2006-2010 г.

Източник: Ministry of Agriculture and Rural Development

ЧАСТ 4. МЕЖДУНАРОДНА ТЪРГОВИЯ СЪС ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОКИ

4.1. Сравнителен анализ на външната търговия с аграрни стоки на България и Виетнам

Либерализацията на българската и виетнамската икономика и външна търговия, оказва положителен ефект върху развитието на селското стопанство в двете страни. Заедно с това, присъединяването на България (1997 г.) и Виетнам (2007 г.) към СТО, разширява значително достъпа на земеделските стоки до международния пазар и увеличи изискванията за конкурентоспособността на тези стоки. В резултат на това, страните имат възможност да се възползват от сравнителните си предимства за производство на евтини, качествени и оригинални продукти на международните пазари. И в двете страни, аграрният износ нараства. През 2004 г., аграрният износ на България е 11% от брутния износ, а във Виетнам този процент е още по-висок - над 16% (FAO).

Основната разлика във външната търговия на България и Виетнам е, че износът на виетнамски земеделски продукти нараства както във физически обем, така и като стойност. В резултат на модернизацията на земеделието и прилагането на агротехнически мероприятия, в последните години Виетнам се превърна в най-големия износител на кафе и черен пипер в света, и втори по големина износител на ориз в света. Страната е и един от най-големите износители на кашу, каучук и др. земеделски продукти. Растящото предлагане на виетнамски земеделски стоки на международния пазар през последните години я превръща в страна нетен износител на такива стоки, а селското стопанство в основен източник на валутни постъпления за страната.

За разлика от Виетнам, през последните години България се превърна в страна нетен вносител на земеделски стоки. Причина за това е кризата в българското земеделие след промените от 1989 г. насам. Поради засилената конкуренция, нарастването на производствените разходи, спада в производството на земеделски стоки, неусвояването на помощите от ЕС и слабия качествен контрол, България загуби традиционните си експортни пазари. Това, както и липсата на ефективна държавна политика и невъзможността за развитие на подходяща стратегия за развитие на

земеделieto, превърна страната от водещ износител на земеделски стоки сред страните от Централна и Източна Европа в нетен вносител на земеделски стоки.

И двете страни адаптират търговските си режими в съответствие с изискванията на СТО. Нещо повече, България става пълноправен член на ЕС и има свободен достъп до необятния пазар на съюза. По отношение на трети страни, страната започва да прилага общата търговска политика на ЕС.

Виетнам от друга страна се възползва от предимствата от либерализиране на търговията със страните от Асоциацията на държавите от Югоизточна Азия (АСЕАН), Азиатско-тихоокеанското икономическо коопериране (АПЕК) и двустранните търговски спогодби със САЩ и други страни.

4.2. Външнотърговски режим и търговия с аграрни стоки на България

Преди началото на реформите (1989 г.), търговските връзки на България се характеризират с белезите на централизираното планиране. Целият стокообмен се планира централизирано и се контролира стриктно от държавните външнотърговски фирми. В структурата на СИВ, страната се специализира в производството на редица продукти, с най-голямо значение сред които са вината, тютюнът, плодовете и зеленчуците.

С напредъка на реформите през деветдесетте години, износът и вносът на земеделски продукти силно се повлиява от разпадането на СИВ, отмяната на държавния монопол върху външната търговия и либерализацията на външнотърговския режим, изпълнението на условията по Европейското споразумение за асоцииране, както и на договореностите, произтичащи от членството на страната в ЦЕФТА и СТО. Най-голямо влияние върху търговията със земеделски стоки оказват приватизацията и реструктурирането на хранителната промишленост, възстановяването на собствеността върху земята, разпокъсаността на производството и търговията, и слаборазвитата система за финансиране на земеделieto.

През последните години, аграрната политика на България е насочена към по-ефективно използване на производствените ресурси в земеделieto и повишаване конкурентоспособността на земеделската продукция на международните пазари.

След присъединяването на България към Европейския съюз, националният пазар стана част от вътрешния пазар на Общността. Двустранните и многостранните търговски споразумения на България за свободна търговия с други страни са денонсирани. Търговският стокообмен със селскостопански и хранителни стоки се осъществява по действащите търговски споразумения на ЕС с други трети страни. Членството на страната ни в Европейската общност, наложи прилагане на Митническата тарифа на ЕО и Общата система за преференции на ЕС. Отменят се въведените мерки за търговска защита и прилагане на Общата селскостопанска политика на ЕС. Въвеждат се стандартите, санитарните и ветеринарните изисквания на ЕС.

Всички тези промени изправят българските производители и търговци пред редица предизвикателства, свързани с размера и структурата на износа на земеделски продукти. В условията на непрекъснато нарастваща конкуренция, успешна реализация на международните пазари имат тези земеделски стоки, които са произведени в съответствие с европейските изисквания за добра земеделска практика и безопасност на храните.

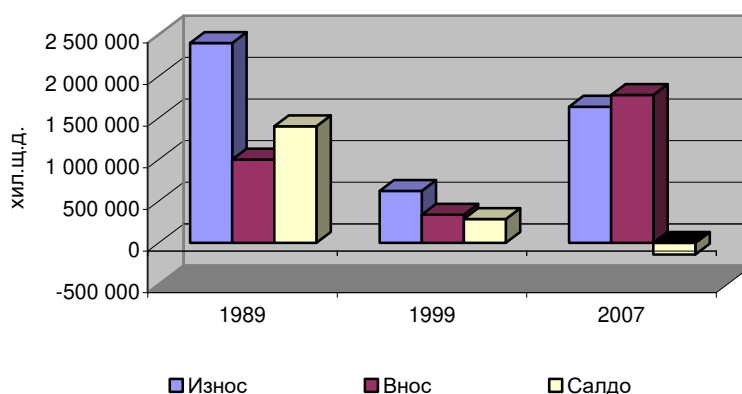
В периода между 1989 и 1999 г. се наблюдава значителен спад в износа и вноса на земеделски продукти (фиг. 11). Това се дължи главно на *три фактора*:

На първо място, е фиксираният обменен курс на лева спрямо чуждите валути преди реформите, което надценява неговата стойност и се отразява на доларовия еквивалент на стокообмена със страните от СИВ.

Второ, през годините на прехода до 1998 г., рестриктивният експортен режим и контролът върху цените на земеделските стоки, влияят неблагоприятно на производството и търговията. Основната цел на правителствата от този период е да се поддържат потребителските цени на земеделските стоки значително под пазарната им стойност. Затова се вземат редица мерки да се потисне ръстът на цените на вътрешния пазар, включително чрез налагане на експортни забрани и такси, контрол на цените по веригата производител-потребител.

Третият фактор, е недостигът на оборотен и инвестиционен капитал. Това, както и променливото качество и количество на предназначения за износ земеделски стоки са основна пречка за достъпа на българските продукти до пазарите на страните членки на ОИСР.

Фигура 11. Динамика на вноса и износа на земеделски стоки на България

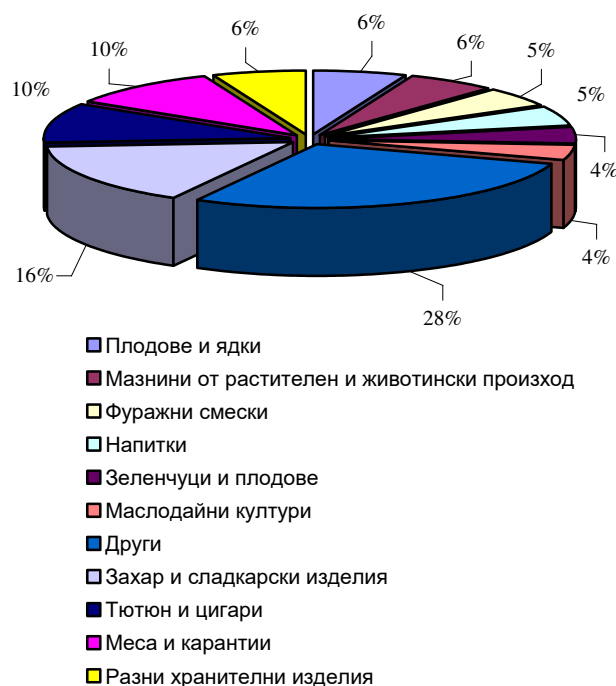
Източник: Национален статистически институт

В годините на прехода, търговският баланс на България достига своя максимум през 1992 г. и 1995 г. Като резултат от свръхпредлагането на месо и месни продукти, вследствие на ликвидацията на АПК и ТКЗС, нараства износьт на страната през 1992 г. Увеличаването на износа на земеделски стоки през 1995 г. е последица от премахването на забраната за износ на хлебна пшеница, както и на частичното съживяване на износа на вина. След премахването на всички ограничения за износ през 1998 г., делът на зърнените храни и слънчогледа достига 20% от общия обем на аграрния износ.

След присъединяването на страната към Европейския съюз през 2007 г. се наблюдава нарастване на износа с 3 482 млн. щ. д. и на вноса с 6 843 млн. щ. д., в сравнение с предходната година (Агенция „Митници”, НСИ). По-голямото нарастване на вноса, както и лошите климатични условия и слабата зърнена реколта, влошават търговския баланс на страната. В резултат на това е отчетено отрицателно търговско салдо при търговията със земеделски стоки в размер на 141 млн. щ. д.

В периода 1989-1999 г., нерафинираната захар заема водещо място сред вносните продукти с 16% от целия внос на земеделски продукти. Други водещи групи стоки са тютюнът и тютюневите изделия с 10%, месните продукти и най-вече говеждото месо с 10%, плодовете с 4-9% и фуражните смеси с 5-7% от общия дял (фиг. 12).

Фигура 12. Структура на вноса на земеделски стоки за периода 1989-1999 г.

Източник: Национален статистически институт

През 2007 г., водещо място с 6,6% от целия внос на земеделски продукти заема свинското месо. Други водещи групи стоки са царевича с 4,4%, захар с 3,8%, етилов алкохол, ракии, ликьори и

други спиртни напитки с 3,4% , пури, пурети и цигари от тютюни с 3,2% и сурови и необработени тютюни с 3,1% (табл. 15).

Таблица 15. Водещи селскостопански стоки при вноса в България през 2007 г.

Наименование	Количество, t	Стойност хил. ш.д.	Дял от общия внос, %
Меса от животни от рода на свинете, охладени или замразени	55 284	117 250	6,60
Царевица	224 593	77 414	4,36
Хранителни продукти, неупоменати нито включени другаде	18 755	69 915	3,94
Захар от захарна тръстика или от цвекло и химически чиста захароза в твърдо състояние	163 098	67 300	3,79
Етилов алкохол, неденатуриран с алкохолно съдържание по обем 80% vol, ракии, ликьори и други спиртни напитки	9 900	60 768	3,42
Пури, пурети и цигари от тютюни или от заместители на тютюн	6 642	56 313	3,17
Сурови и необработени тютюни, отпадъци от тютюн	16 242	55 182	3,11
Кюспета и други твърди остатъци, дори смлени от соя	158 271	51 554	2,90
Меса и карантии, годни за консумация от домашни птици	47 753	46 035	2,59
Шоколад и други хранителни продукти, съдържащи какао	10 668	45 782	2,58
Хлебарски, тестени сладкарски или бисквитени продукти, с пригавка на какао, нафора и др.	20 115	43 637	2,46
Кафе, дори печено или декофеинизирано, черупки и люспи от кафе, заместители	19 468	43 397	2,44
Препарати от видовете използвани за храна на животни	34 781	38 781	2,18
Меса от животни от рода на едрия рогат добитък, замразени	14 484	37 731	2,12
Води, включително минералните и газирани води	39 084	35 188	1,98

Източник: Национален статистически институт

4.3. Външнотърговски режим и търговия с аграрни стоки на Виетнам

Либерализацията на виетнамското земеделие и външната търговия оказа положителен ефект върху неговото развитие. Заедно с това, приемането на страната за член на АСЕАН през 1995 г., на АПЕК през 1998 г., на СТО през 2007 г. и подписването на двустранното търговско споразумение със САЩ през 2000 г., създават благоприятни условия за реализиране на сравнителните предимства на виетнамското селско стопанство на международния пазар.

В миналото импортните и експортните квоти са важен политически инструмент, целящ осигуряване на продоволствена сигурност, защита на малките предприятия, регулиране на цените и доходите на фермерите. Квотите се определят два пъти в годината на основата на търсенето и предлагането, климатичните условия и международното търсене и цени. След 1991 г., експортните квоти постепенно се премахват, като от 1995 г. остават единствено тези за ориза. Квотата за ориз нараства във времето и от по-малко от 1 млн. t през 1992 г. става 4,5 млн. t през 1998 г. През 2001 г., квотата за износ на ориз е окончателно премахната и може да се използва единствено в извънредни случаи. По време на световната продоволствена криза през 2008 г., Виетнам временно налага забрана за износ на ориз за да предотврати нарастването на вътрешните цени.

Количествени ограничения за импорт са използвани за химически торове и тютюн (1993 г.), захар (1998-2002 г.) и растително масло (1999-2001 г.). Използват се дори и временни забрани за внос на захарта и някои от химическите торове през определени периоди.

Аграрният внос е защитен със средно ниво на тарифи от 24%. С договореностите за членство в СТО, Виетнам приема да намали средното ниво на тарифи до 8%. Заедно с това в съответствие със схемата за Общи преференциални тарифи на АСЕАН съществува обезателство за по-нататъшно намаляване на тарифите на аграрния импорт.

Импортните тарифи за семена, заплодни животни, животински кожи и памук, които не се произвеждат в страната са нула. Тарифи в размер от 1-10% се прилагат за суровини за преработвателната промишленост, които не се произвеждат в страната. Тарифи в

размер на 15-30% се използват за преработени продукти, чиято конкурентоспособност е висока като месо, мляко, пресни плодове и зеленчуци, поправки и полупреработено кафе. Тарифите за захар се колебаят между 30 и 45%. По-високи равнища (40-50%) се прилагат за преработени продукти, чиято конкурентоспособност е ниска като рафинирано растително масло, чай, кафе, зеленчуци, месо, кекс и хляб. С много високи тарифи (80-100%) се облагът вината, бирата, безалкохолните напитки, цигарите и тютюневите изделия и луксозните стоки, чието потребление се ограничава. Сред селскостопанските продукти, животновъдните продукти и зърнените са с по-ниски импортни тарифи от техническите култури.

По отношение на експортните тарифи на аграрните продукти се прилага политика на постепенно премахване. Така например, през 1987 г., експортните тарифи на ориз, фъстъци, кашу, кафе, чай и каучук са 10%. През 1989 г. те са снижени до 5% при ориза, 4% при каучука и 3% при кашуто, чая, кафето и черния пипер. Сега повечето аграрни продукти се изнасят без каквито и да е тарифи и такси. Облагането с тарифи на сурови продукти се използва и за развитие на собствена преработваща промишленост. Така например, в последните 10 години се разшири преработката на кашу в страната и делът на сурови ядки в общият експорт спада чувствително.

Освен тарифи се прилагат и митнически (свръх) такси за непреработени кашу, каучук и кафе. За експорт на сурово кашу, тази такса е 10% (след 1995 г.), а за суров каучук 5% (след 2001 г.). Целта на митническите такси е да финансира Фонд за стабилизиране на цените и да ограничи външната търговия с определени продукти.

До 1998 г., Правителството не използва никакви експортни субсидии за аграрни продукти. За пръв път те се прилагат през 1998 г. за компоти от ананас. Също така се създава и Фонд за субсидиране на износа, който предоставя финансова поддръжка и преференциални кредити на предприятията износители на плодове, зеленчуци и месни продукти.

През 1999 г., Фондът за субсидиране на износа и Фондът за стабилизиране на цените са трансформирани във Фонд за поддръжка на износа. Целта на този фонд е да: *субсидира лихвения процент за продуктите от аграрния експорт когато международните цени спадат; подпомага експорта, когато е*

свързан със загуби в резултат на слаба конкурентоспособност или други причини; възнаграждава износители, които изнасят нови продукти, навлизат в нови международни пазари или разширяват износа си на международните пазари. Този Фонд е ползван за субсидиране на лихвения процент за закупуване на ориз и ананас, за износ на определени плодове и зеленчуци, и за компенсиране на загубите от експорт на ориз и кафе. След 2001 г., износът на чай също е стимулиран чрез използване на средства от този Фонд. Общият размер на субсидиите предоставени от Фонда за поддръжка на износа през 2000 г. е 9,2 млн. щатски долара. Някои провинции също предоставят субсидии за износ на чай – например Лам-Донг.

Приемането на страната в СТО е свързано не само с нови възможности, но и предизвикателства за виетнамската икономика и селско стопанство. Съгласно правилата на организацията може да се прилагат политики от т. нар. „зелена кутия”. Във Виетнам, около 85,5% от средствата за този тип политики се използват за изграждане на аграрна инфраструктура, развитие на системата за екстеншън, субсидиране на районите с природни бедствия и гарантиране на продоволствената сигурност. Приблизително 10,7% от тези фондове се използват за субсидиране на захарната и млечната промишленост, намаляване на лихвения процент за бедните и за реструктуриране на аграрната промишленост. Само около 3% от средствата се насочват за научни изследвания.

Около 78% от селските домакинства в страната все още ползват селското стопанство като основен източник на доходи. Промяната на политиката на субсидиране може да се използва за насочване на обществените средства извън селското стопанство с цел реструктуриране на стопанствата. Този тип субсидии не са забранени от СТО, но не се прилагат широко във Виетнам. Правителството може да компенсира фермерите за производствени загуби и щети, а така също и да ги подкрепя чрез схеми за защита на дохода и освобождаване от данъци.

В резултат на модернизация на производството и промяна на търговския режим, Виетнам се превърна от голям вносител на ориз във вторият износител на ориз в света. Страната стана и най-големият износител на кафе и черен пипер в света, и един от най-големите износители на кашу, каучук и др. земеделски продукти.

Износът на земеделски продукти нараства както във физически обем, така и като стойност (табл. 16). Стойността на износа

представлява 30-35% от общото производство. Например, около 20% от произведения ориз се изнася, докато при кафето този процент е 95%, при каучука 85%, при кашуто 90%, при чая над 80% и черния пипер 95% (GSO). През 2004 г., износът на земеделски продукти е 3,3 млрд. USD, което е близо 5 пъти повече в сравнение с 1990 г.

Таблица 16. Външна търговия и принос на селското стопанство в търговския баланс на Виетнам, млн. щ. долари

Показатели	1979-1981	1989-1991	1999-2001	2004	2007
Износ					
Общо	424	2 145	13 684	20 176	48 400
Селско стопанство	95	667	2 259	3 312	5 700
Внос					
Общо	1 384	2 552	14 532	25 227	60 800
Селско стопанство	374	226	1 311	1 968	
Търговски баланс					
Общ Износ-Внос	- 960	- 407	- 848	- 5 051	-12 400
Аграрен Износ-Внос	- 279	441	948	1 344	

Източник: Food and Agriculture Organization

Пазарите за виетнамските стоки се разширяват не само в традиционните страни и общности като Китай, Русия, АСЕАН, страните от източна Европа, а и към други региони като Близкия изток, ЕС, САЩ, Япония и Южна Африка. Експанзията на виетнамските земеделски стоки на международния пазар през последните години я превръща в страна нетен износител на такива стоки. Търговският баланс е положителен, което контрастира на фона на силно отрицателния баланс за икономиката като цяло. Това определя земеделският отрасъл на Виетнам като основен източник на валутни постъпления за страната.

През 2004 г., общият износ на страната надвишава 20 млрд. долара, от които над 16% се осигуряват от износа на земеделска продукция (табл. 17). В стойностно изражение, износът на селскостопански стоки е около 3,3 млрд. долара, като през годините постоянно расте. Темповете на нарастване на износа на земеделски стоки продължават и през 2007 г. той достига 5,7 млрд. долар. Това показва големия потенциал на експортно

ориентираното земеделско стопанство и неговата конкуретоспособност в условията на СТО.

Таблица 17. Дял на основните продукти във вноса и износа на селскостопански стоки на Виетнам, %

Продукти	1979-81	1989-91	1999-01	2004
Износ - дял на основни продукти				
Ориз	5,20	41,40	34,20	28,700
Кафе	4,00	12,50	21,80	19,40
Каучук	27,10	8,10	8,00	18,00
Внос - дял на основни продукти				
Соеви смеси	0,00	0,00	7,20	11,90
Памук	15,80	48,50	8,00	9,70
Цигари	0,00	0,20	25,50	9,10

Източник: Food and Agriculture Organization

В търговският баланс се наблюдава значителна разлика между стойността на вноса и износа. През 2004 г. дефицитът в търговския баланс достига над 5 млрд. долара. През годините страната винаги завършва с отрицателно търговско салдо, но то неимоверно расте след 2002 г. Процентът на повишение през 2003 г., сравнен с 2002 г. е около 67%, а през 2002 г. в сравнение с осредненото търговско салдо 1999/2001 г., ръстът е над 3,5 пъти. Това е резултат на бурното икономическо развитие на страната, с навлизането на големи инвестиции и постепенното превръщане на страната в нов азиатски тигър, по подобие на Китай. Това доказва, че мощното индустриално развитие, не води до влошаване на земеделското производство, тъй като част от инвестициите са насочени именно в селското стопанство.

Средногодишните индекси на растеж във вносните количества бележат най значителен спад от почти 100% в периода 1980-1990 г., до по-малко от 20% за последния информационен период 2000-2004 г. Темповете на растеж както по вноса, така и по износа в количествено и стойностно изражение бележат намаление за периода след 1980 г., което се дължи на постепенното повишаване на абсолютната база. С присъединяването на страната към СТО, селското стопанство е отрасълът с регистриран най-силен ефект от новите режими. Очакванията да се понижат показателите на износа, не се потвърждават. Обратно, и в количествено и в стойностно изражение износът продължава да поддържа своите високи нива.

През 2007 г., земеделският експорт отбелязва нов рекорд, донасяйки в brutния бюджет на страната повече от 12 млрд. долара. Най-голям дял в този нов отраслов рекорд имат традиционните селскостопански стоки, като морските продукти (повече от 3,6 млрд. долара), дървесина и дървен материал (около 2,5 млрд. долара), кафе (около 1,7 млрд. долара), каучук (около 1,4 млрд. долара) и оризът (около 1,4 млрд. долара).

Приемането на страната в СТО е свързано с получаването на много повече дивиденди и дава възможност Виетнам да разгърне своите сравнителни предимства на световния пазар. На фона на отрицателното търговско салдо на страната, със своя положителен баланс земеделският отрасъл покрива част от този дисбаланс и дава възможност, за генериране на валутни постъпления, които да послужат за набавяне на ценни инвестиции и в други приоритетни области на икономическия и социалния живот.

ЧАСТ 5. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО

5.1. Проблеми и възможности за повишаване на конкурентоспособността на българското селско стопанство

Влизането на България в ЕС през 2007 г., при реформирана селскостопанска политика, поставя в коренно различна ситуация развитието на българското земеделие. Приемането ни в ЕС се извършва при ниско равнище на производството, значителен недостиг на земеделски стоки за прясна консумация и суровини за преработващата промишленост, изпреварващо нарастване на аграрния внос в сравнение с износа. Разпределянето на доминираща част от европейските субсидии чрез плащания на хектар се отразяват нееднозначно върху развитието на екстензивните и интензивните култури, като втората група се стимулира недостатъчно.

Сериозни проблеми възникват поради неравностойния старт на България и другите европейски страни членки по отношение достигнатата производителност и конкурентоспособност на земеделското производство, а също и по-високите директни плащания на старите членки на ЕС.

Силно изразените негативни тенденции в земеделието на България в преходния период, изразяващи се в рязко намаление на производството, средните добиви, продуктивността на животните, драстичното намаление на износа, особено на плодове, зеленчуци, животински продукти и загуба на конкурентоспособност дори на вътрешния пазар, поставят остро въпроса за необходимостта от резки положителни промени. В тази връзка намирането на лостове за въздействие за преодоляване на негативните тенденции в производството и повишаване конкурентоспособността на земеделските продукти на вътрешния и световния пазар е особено важно.

В отговор на тази необходимост се провежда SWOT анализ за силните и слабите страни, възможности и заплахи за развитието на българското земеделие и повишаване на неговата конкурентоспособност в условията на единен европейски пазар.

С провеждания SWOT анализ се цели да се определят комплексни оценки за влиянието на предимствата (силните страни) на българското земеделие, на слабите страни, а също на

възможностите и заплахите за подобряване на конкурентоспособността на земеделските продукти в първоначалния период на членство на България в ЕС. Освен оценка на всяка позиция на горните четири направления, вниманието се насочва и към обща средно претеглена оценка за силни страни, слаби страни, възможности и заплахи за силата на влияние на всяко едно от тях върху тенденциите на развитие на българското земеделие и повишаване на конкурентоспособността на земеделското производство.

Работната хипотеза на авторския колектив е, че в условията на реализирания преход в земеделието на България и на световна икономическа криза, силата на действие на силните и слабите страни, а така също и възможностите и заплахите са почти равностойни.

Това усложнява в много голяма степен прогнозирането на бъдещото развитие на отрасъл земеделие, както и реализирането на по-динамична положителна промяна чрез провежданата аграрна политика, доминирана в голяма степен от общата селскостопанска политика на ЕС. Това чувствително равновесие влияе върху развитието на българското земеделие и определя важността на политиката на българската държава. В тази връзка изключително значение за икономиката на България има определянето на приоритетите и мястото на земеделието сред тези приоритети, от което да следва провежданата Обща и аграрна политиката на държавата, особено в условията на икономическа криза.

Относително изчерпателен списък на предимствата, слабите страни, възможностите и заплахите за подобряване на конкурентоспособността на българското земеделие в условията на Общата селскостопанска политика и единия европейски пазар в SWOT анализа е определен на основата на експертния опит на специалисти в аграрната сфера, анализ на тенденциите за продължителен период и по-детайлен анализ на развитието на земеделието през последните 5-6 години.

С формулираните основни елементи за SWOT анализ е проведено анкетно проучване между специалисти в системата на Селскостопанска академия и други ведомства, свързани с развитието на аграрния сектор. За всяко от предимствата, слабите страни, възможностите и заплахите, анкетиранията специалисти дават оценка в определена оценъчна скала (от 1 до 6). Стремехът е с тези оценки да се даде комплексна оценка за силата на влияние

или възможното влияние на всеки фактор върху развитието на българското земеделие и създаването на условия за развитие и за повишаване на конкурентоспособността на българските земеделски продукти или затрудняването, възпрепятстването на тези процеси. Получените средни оценки за всеки фактор, предимство, недостатък позволяват да се открият по-важните от тях. Целта е ресурсите на страната и управлението на отрасъл земеделие да се насочи към мерки за въздействие, които позволяват пълното използване на най-важните предимства и възможности и забавяне силата на въздействие на най-силно изразените слаби страни и заплахи, с оглед подобряване развитието на земеделието в страната.

Формулираните предимства, слаби страни, възможности и заплахи за българското земеделие като цяло имат различна степен на влияние върху отделните подотрасли, производства и произвеждани земеделски продукти. Спецификата на всеки от тях може да се отрази с конкретни проучвания по подотрасли. Като цяло обаче проведения SWOT анализ характеризира условията, в които се развива българското земеделие.

Предимства (силни страни) на българското земеделие

Получените средни оценки на основните предимства на българското земеделие позволяват тяхното ранжиране според сила на влияние или възможно влияние. Те са диференцирани в относително широк диапазон – от 3,8 до 5,6 (табл. 18).

Обобщените резултати показват, че най-голямо влияние имат и се очаква да имат предимства, свързани със съществуващите обективни дадености за земеделско производство в България като: налични подходящи почвено-климатични условия за отглеждане на богат набор от земеделски култури; наличен опит и традиции за земеделска дейност; условия за развитие на по-интензивни производства (зеленчуци, овощни насаждения), както и производството на някои специфични продукти (етерично-маслени култури и производни от тях, местни марки вина, някои видове животински продукти) с характерно качество и идентичност.

Някои от изтъкнатите предимства, според значението им са ранжирани на фиг. 13, на която се откроява, тяхното значение за земеделието на България.

Средно претеглените оценки за тази група предимства е интервала 4,8-5,6 (табл. 18), преобладаващата оценка – модата е 6, а

размаха на колебание е от 1 до 6, но с доминиране на високите стойности. За съжаление стопанската практика в страната ясно показва, че те са потенциално силни страни, но не реализирани в достатъчна степен в практиката.

Таблица 18. Силни страни на българското земеделие

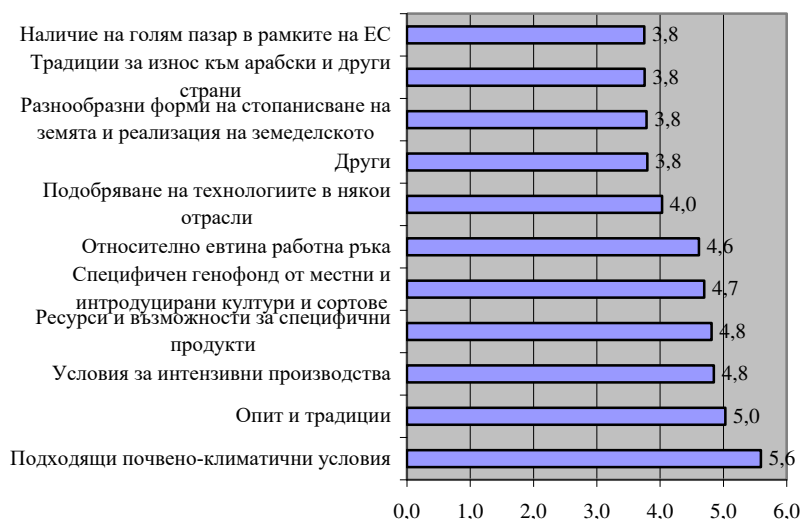
Силни страни на българското земеделие	max	min	мода	средна
Подходящи почвено-климатични условия за отглеждане на много култури	6	1	6	5,6
Налични условия за развитие на интензивни производства - овощни, зеленчуци	6	1	6	4,8
Опит и традиции за развитие на земеделско производство	6	2	5	5,0
Ресурси и възможности за производство на специфични продукти	6	1	5	4,8
Относително евтина работна ръка	6	2	5	4,6
Разнообразни форми на стопанисване на земята и за производство	6	1	5	3,8
Наличие на голям пазар в рамките на ЕС	6	1	4	3,8
Наличие на специфичен генофонд от местни и интродуцирани култури и сортове	6	2	5	4,7
Съществуващи традиции за износ към арабски и други страни	6	1	3	3,8
Подобряване на технологиите в някои отрасли, които получаха по-голямо финансиране от национални и европейски фондове	6	2	4	4,0
Други силни страни	6	1	6	3,8

Тенденциите в развитието на земеделското производство в България през последните 20 години, а не само като член на ЕС, показват, че тази група предимства не се използва в достатъчна степен. Формира се много опростена структура на производството (зърно и слънчоглед), а интензивните подотрасли като лозарство, овощарство, зеленчукопроизводство, животновъдство са със силно изразени негативни тенденции (намаление на площи, производство, средни добиви, брой животни и продуктивност). Следователно, за производства, за които България има много подходящи условия и е нетен износител, вече липсват от експортната листа и се реализира внос за вътрешните потребности.

С по-нисък ранг са получените оценки за наличния генофонд от месни породи и сортове култури, наличието на евтина работна ръка, възможностите за подобряване на технологиите, но тяхното значение и влияние е твърде значимо. И при тази група предимства има значителна степен на недоизползване.

Влиянието на фактора европейски пазар и износ към трети страни се оценяват като по-слабо влияещи възможни предимства. Основните причини за това могат да се търсят в намаленото производство на земеделски продукти, което не позволява на практика да се използват тези предимства, тъй като няма продукция за износ.

Фигура 13. Силни страни на българското земеделие, ранг на значимост

Източник: анкетни данни

Като цяло може да се твърди, че силните страни на българското земеделие не се използват целесъобразно и те се явяват в голяма степен като потенциални предимства.

Слаби страни на българското земеделие

Слабите страни на българското земеделие, които възпрепятстват ускоряването на развитието и повишаването на конкурентоспособността му са твърде голям брой, с почти равностойни рангове на значимост по отношение силата на въздействие.

Получените експертни оценки за широк кръг от фактори, които пречат за успешното развитие и използването на предимствата варират от 4,2 до 5,2 (табл. 19).

Малката диференциация в равнището на експертните оценки и средно претеглените величини на отделните недостатъци, свидетелстват за тяхното силно изразено негативно влияние. Средно претеглените стойности за цялата съвкупност от слаби страни варира от 3,8 до 5,2, размахът на отделните експертни оценки обхваща целия диапазон на оценъчната скала (от 1 до 6), но доминиращата част (модата) е във високите стойности (от 4 до 6). Част от слабите страни, по значимост са ранжирани на фиг. 14.

В първата група, която обхваща факторите с ранг на значимост от 4,7 до 5,2, се открояват: ниска производителност на труда; ниска степен на механизация на интензивните култури; разрушени хидромелиоративни фондове при провеждане на аграрната реформа и малкия размер на поливните площи, които ограничават отглеждането на култури силно отзивчиви на напояване; отливът на работна сила с опит в земеделието поради застаряване; нарушена връзка между науката, производството и пазара на земеделски продукти; ниско конкурентоспособно производство (ниски средни добиви и високи разходи на единица продукция); дребно производство, дължащо се в голяма степен на разпокъсаността на земеделските земи след аграрната реформа.

Очевиден е тревожният факт, че липсват основни фактори, които да доведат до бързи положителни промени в равнището на производството, насочване към култури и животински подотрасли, за които България има потенциални предимства и респективно повишаване на производителността на земеделските продукти.

Според резултатите от анализа голяма част от негативните тенденции се дължат на факторите, свързани с пазарите. Тези позиции се характеризират с висок ранг на значимост: загуба на пазари в преходния период (4,6) и трудности за настаняване на пазара на ЕС, поради ниска конкурентоспособност както по

отношение качеството на земеделските продукти (4,3), така и по отношение на производствените им разходи и цени (4,5).

Таблица 19. Слаби страни на българското земеделие

Слаби страни на българското земеделие	max	min	мода	средна
Ниска производителност на труда	6	2	6	5,2
Ниска степен на механизация при интензивните култури	6	3	5	4,8
Дребно производство и разпокъсаност на земеделските земи след аграрната реформа	6	1	6	4,7
Неефективно и ниско конкурентно производство	6	2	6	4,8
Нарушена връзка между наука, производство и пазар	6	1	6	4,8
Разрушени хидромелиоративни съоръжения	6	1	6	4,8
Недостатъчно използване на наличните насърчителни средства, предоставяни от различни програми	6	2	5	4,2
Нерешени въпроси за дългосрочно арендуване на земеделските земи	6	1	5	4,2
Недостатъчно инвестиции за реструктуриране на земеделието	6	2	5	4,7
Ниска конкурентоспособност, обусловена от качеството	6	2	4	4,3
Загуба на пазари в преходния период	6	1	6	4,6
Трудности за настаняване на пазара на ЕС	6	2	4	4,5
Недостатъчно финансиране за интензифициране и съвременни технологии	6	2	5	4,4
Липса на квалифицирана работна ръка	6	2	4	4,3
Недостиг на работна сила за производство на специфични продукти	6	1	5	4,3
Застаряващо население, отлив на работна сила с опит в земеделско произв.	6	1	6	4,8
Липса на организации на производители	6	2	4	4,4
Други слаби страни	6	1	6	3,8

Голяма част от слабите страни в земеделието се свързват с недостатъчното финансиране за интензифициране на производството (4,4), усъвършенстване на технологиите и решаване на проблеми, свързани с организиране на производителите с оглед създаване на по-добри условия за реализация на земеделските продукти (4,4). Във връзка с

финансирането се подчертава и недостатъчното използване на средствата по различни програми (4,2).

Освен високите претеглени средни оценки за голяма част от слабите страни, впечатлява и равнището на модата (от 4 до 6), при което размахът от 1 до 6 е резултат само на единични най-ниски оценки (1).

Фигура 14. Слаби страни на българското земеделие, ранг на значимост

Източник: анкетни данни

Широкият кръг от слаби страни със значителен ранг на значимост налагат провеждане на национална политика, която да стимулира използването на всички възможности, които могат да подобрят състоянието и ускорят развитието на земеделието.

Възможности за подобряване на конкурентоспособността и състоянието на земеделието

Очертаният кръг от възможности чрез SWOT анализа, които могат да подобрят конкурентоспособността и състоянието на земеделския отрасъл имат относително равностойна сила на влияние от 3,8-4 до 5,2 (табл. 20).

Таблица 20. Възможности на българското земеделие

Възможности за повишаване на конкурентоспособността и подобряване състоянието на земеделския отрасъл	max	min	мода	средна
Земеделието да се превърне в приоритетен отрасъл	6	2	6	5,2
Възможност за ползване средства от Европейските фондове по ПРСР	6	3	6	5,2
Възможност за директни плащания на площ и компенсационни плащания за необлагодетелстваните райони и за екологично производство	6	2	5	4,6
Модернизация на производство със средства по мерки 121, 112 и 141	6	2	5	4,7
Подобряване на условията за реализация чрез Организации на производит.	6	2	4	4,5
Съществуващи възможности и традиции за износ на към арабски страни	6	1	3	4,0
Възможности за включване в оборот на допълнителни площи	6	2	3	3,8
Възможности за връзки с Русия и други страни от бившия СССР	6	2	5	4,8
Възможности за износ към Турция и др. страни от региона	6	1	4	4,0
Ограничаване на корупцията	6	1	6	4,6
Други възможности	6	1	6	4,1

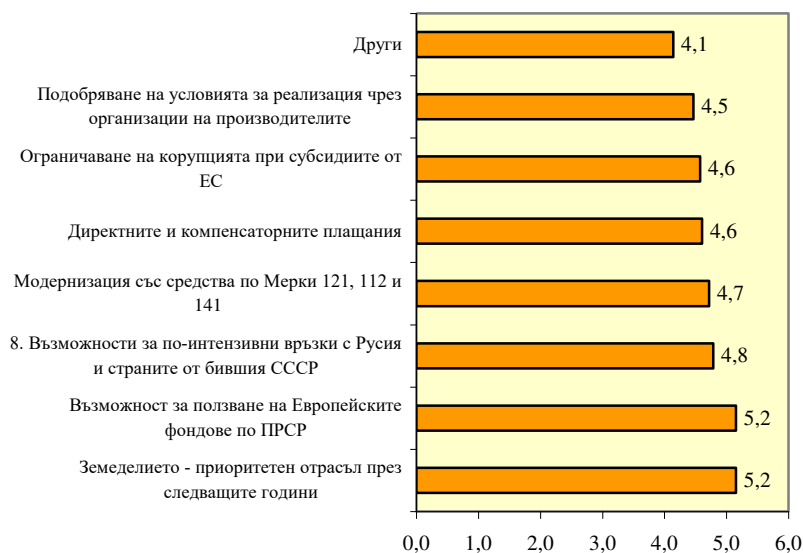
При възможностите за повишаване на конкурентоспособността се наблюдават по-различни конфигурации. Размахът за равнището на индивидуалните експертни оценки е по-малък (преобладаващо колебание от 2 до 5). По-голямо е разнообразието за доминиращите отговори (модата), която по фактори варира от 3 до 6, докато при силните и слабите страни е предимно от 4 до 6 (табл. 20).

Част от тях, ранжирани по значимост според средно претеглената стойност на отговорите, могат да имат доминиращо значение (фиг. 15). Най-големи очаквания има от определянето на

земеделieto като приоритетен за България отрасъл (5,2), особено в периода на световна икономическа криза и успоредно засилваща се продоволствена криза. Това очакване е логично и се обвързва с политика, която ще стимулира земеделските производители, включително и с подпомагане на инвестициите за модернизиране и интензифициране на земеделското производство.

Фигура 15. Възможности за повишаване конкурентоспособността на българското земеделие, ранг на значимост

Източник: анкетни данни

Равностойна степен за въздействие има възможността, българските производители да ползват средства от европейските фондове и националните доплащания по Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) и Общата селскостопанска политика. Очаква се въздействието на тези фондове да обхване интензификацията и диверсификацията на земеделското производство. Това направление се свързва в голяма степен с мерките по ПРСР, свързани с модернизация (121), подпомагане на млади фермери (112) и полупазарни стопанства (141). В тази насока

са оценките и по други аспекти от ОСП за възможностите за директни плащания на площ и агроекологични плащания по мярка 214.

Значителни възможности за износа се открояват и по отношение на пазари към бивши търговски партньори на България - Русия и страните от бившия СССР, от балканския регион и арабските страни.

Независимо от това, тази група възможности се оценява по-ниско от различните източници на финансиране, което още веднъж потвърждава императивната необходимост на българското земеделие от решаване предимно на проблемите, свързани с производството (структура, продуктивност, производителност, конкурентоспособност), след което ще се използват по-пълно пазарните възможности. Голяма част от високо оценяваните възможности са в тясна зависимост със субективния фактор – използването на провежданата политика и финансови източници за стимулиране на земеделското производство, в частта на неговите най-големи възможни предимства, посочени в началото на изложението.

Заплахи за българското земеделие, които ограничават възможността за повишаване на конкурентоспособността

Диапазонът на експертните оценки за ранговете на значимост за съществуващите заплахи за българското земеделие е значително по-широк – от 3,8 до 5,4 (табл. 21).

Резултатите, засягащи заплахите за развитие на земеделието и повишаване конкурентоспособността на произвежданите продукти се характеризират с голяма диференциация в равнището на експертните оценки. Крайните значения - (max) са абсолютно еднородни (6), а минималните – предимно 1 (табл. 21).

Част от заплахите са ранжирани според важността им на фиг. 16, на която ясно се открояват почти равностойните им средно-претеглени оценки.

В челните позиции като най-съществени заплахи за развитие на отрасъла и повишаване на неговата конкурентоспособност се посочват мощният конкурентен натиск на вноса, на по-силно субсидирани земеделски продукти от страни на ЕС (5,4) и нелоялната конкуренция от нелегален внос от други страни, особено от балканския регион (5,0).

Конкурентният натиск на продуктите от ЕС е голям не само като резултат от настоящото равнище на субсидиране, а и от много продължителния период, през който земеделието на старите страни членки е субсидирано и модернизирано.

Таблица 21. Заплахи за развитие на българското земеделие

Заплахи за развитие на българското земеделие, които ще ограничат и възможностите за повишаване на конкурентоспособността	max	min	мода	средна
Силният конкурентен натиск върху българското земеделие от вноса на силно субсидирани земеделски продукти от ЕС	6	1	6	5,4
Нелоялна конкуренция от нелегален внос на земеделски продукти	6	1	6	5,0
Провежданата ОСП от ЕС не стимулира увеличаване на българското производство за задоволяване на вътрешния пазар	6	1	5	4,6
Плащанията на единица площ не стимулират разширението на производства, за които България има естествени конкурентни предимства	6	1	5	4,9
Емиграция на част от трудоспособното население на България	6	2	4	4,4
Нарастване на възможностите за отлив на работна сила към страни от ЕС	6	2	5	4,2
Отлив на работна сила от земеделието поради създаване на прослойка, живееща от помощи	6	1	5	3,8
Отлив на работна сила поради насочване към търговия, услуги и др. дейности	6	1	4	3,8
Намаляващо вътрешно търсене на земеделски продукти поради нисък стандарт на живот и намаляване на населението.	6	1	5	3,9
Корупция при използване на фондовете от ЕС	6	1	6	4,7
Монополно, некоректно поведение при изкупуване на земеделската продукция	6	1	6	4,8
Нерешени проблеми за получаване на всички възможни видове субсидии	6	1	5	4,8
Нерешени проблеми за стимулиране на дребните производители за разширение на производството и пряката реализация	6	1	6	4,6
Други	6	1	6	4,6

Общото, в най-силно изразените заплахи за развитието на българското земеделие е, че те се обвързват предимно с външни фактори (пазар, начин на субсидиране от ЕС и др.). Значително

негативно влияние оказват и редица вътрешни фактори: проблеми, свързани с трудовите ресурси (емиграция, пренасочване към други сфери на икономиката и др.); намалялото вътрешно търсене на български продукти, поради ниския жизнен стандарт и конкуренцията на евтини вносни продукти (макар и некачествени) (табл. 21).

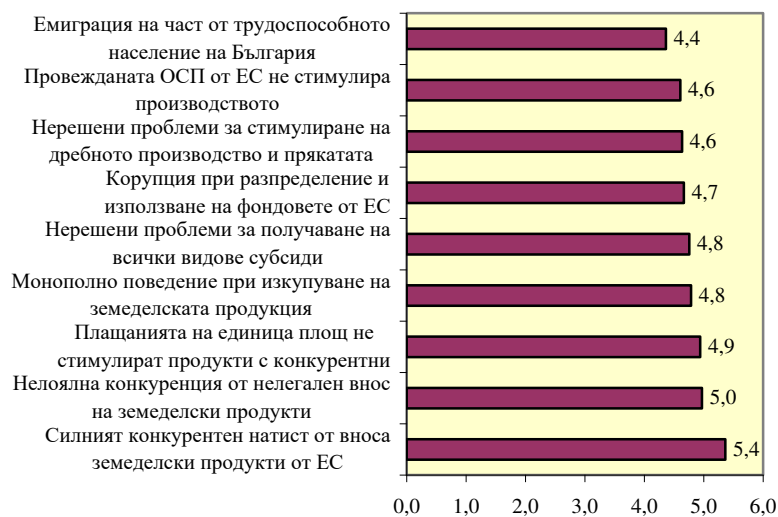
Твърде висока оценка за негативната сила на въздействие има и начина на получаване на част от субсидиите по ОСП – на единица площ. Той стимулира предимно зърнените култури и слънчогледа, но няма осезаемо положително въздействие върху производството на продукти, за които България има сравнителни предимства и е дългогодишен нетен износител (зеленчуци, плодове, консерви, някои животински продукти). Провежданата Обща селскостопанска политика, в частта ѝ за плащанията на единица площ, не стимулира производството на тези продукти и монокултурната структура в земеделието на България се задълбочава с малки положителни промени през последните 3-4 години.

От съпоставката на положителното и негативното влияние на ОСП е очевидно, че балансът е твърде чувствителен. Положителни промени могат да се търсят предимно в промяна на начина на използване на европейските и националните фондове. Старите страни членки не се нуждаят от силно стимулиране на разширение на производството и насочват средства към други области (доходите, развитието на селските райони). България се нуждае от голям ръст на производството успоредно с повишаване на конкурентоспособността.

Като значителна заплаха се открояват също монополното поведение при изкупуването на земеделските продукти и нерешените проблеми при тяхната реализация; корупцията и нерешените проблеми за получаване на всички възможни субсидии от ЕС.

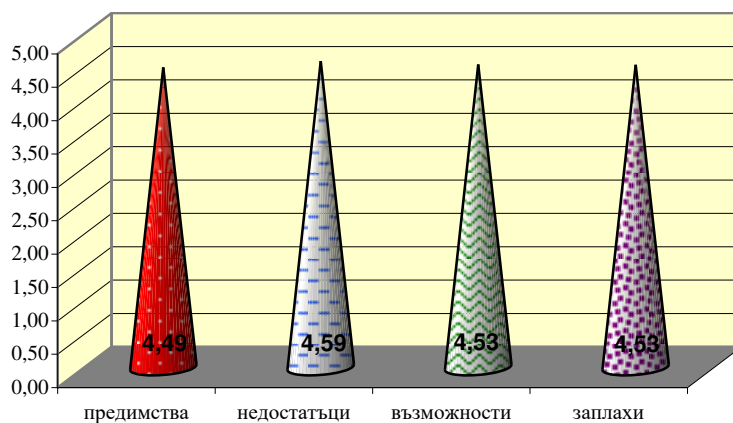
Средните оценки за предимствата, слабите страни, възможностите и заплахите за българското земеделие през последните години са много близки (фиг. 17).

Фигура 16. Заплахи за конкурентоспособността на българското земеделие, ранг на значимост

Източник: анкетни данни

Фигура 17. Средни оценки от SWOT анализ

Източник: анкетни данни

Установилото се равновесие според SWOT анализа показва, че около 49,45% от влиянието върху земеделието се определя от неговите силни страни, а 50,55% – от слабите страни. Равновесието между възможностите и заплахите е абсолютно (50%/50%). Развитието през последните 10-12 години доказва, че действително след рязкото влошаване на тенденциите през първите 10-12 години на прехода към пазарна икономика, през следващия период състоянието се променя твърде бавно. Положителните промени са изключително при производството на зърно и слънчоглед. Под влияние на директните плащания вътрешно отрасловото реструктуриране не се подобрява. Диспропорцията между интензивните и екстензивните култури, които са с нисък дял на добавена стойност, продължава да се задълбочава, което допълнително влошава продоволственото осигуряване на вътрешния пазар с български продукти.

Перспективното развитие на отрасъла зависи изцяло от това как ще се използват предимствата и възможностите за намаляване на редица слаби страни и заплахи. Равновесието е много чувствително и е изцяло зависимо от провеждането на национална политика, която да е насочена към стимулиране на по-пълното използване на естествените предимства на България за земеделско производство и договаряне на положителни промени в начина на приложение на ОСП на ЕС. Като се спазват правилата за осъществяване на ОСП трябва да се търсят възможности за повишаване на гъвкавостта на правилата по отношение на държавните помощи, които да позволят на България по-добре да решава специфичните си проблеми, да насочва и използва финансовите средства по всички мерки на ОСП към приоритетни отрасли и производства, които ще определят бъдещата структура и облика на едно високотехнологично и конкурентоспособно земеделие.

5.2. Възможности за подобряване на конкурентоспособността на виетнамското селско стопанство

За оценка на конкурентоспособността на виетнамското селско стопанство се проведе SWOT анализ на базата на интервюта със членовете на катедра „Икономика на ресурсите и околната среда” на Аграрния университет в Ханой и с част от българските

участници в двустранния проект. Целта е да се определят вътрешните за отрасъла силни и слаби страни, а така също възможностите и опасностите на външната среда за развитие на вьетнамското селско стопанство.

Като най-важни *вътрешни* атрибути на вьетнамското селско стопанство, които *спомогат* за издигане на конкурентоспособността ѝ са определени: благоприятните природно-климатични условия за развитие на различните подотрасли и производства; добрите традиции и умения на фермерите в земеделското производство; ниските производствени разходи за труд, материали, услуги, наемане на земя и т.н.; съществуването на налична евтина земеделска земя и трудови ресурси в основните производствени райони; силните частни стимули на фермерите за повишаване на ефективността на производството и за адаптиране към пазарното търсене; изградената добра репутация на международните пазари на вьетнамските селскостопански продукти като ориз, кафе, ядки, поправки, зеленчуци и плодове; доброто равнище на диверсификация на продукцията, даващо възможност за използване на възможностите на повече пазари и намаляне на риска от колебанията на цените и търсенето.

Като най-важни *вътрешни* атрибути, които *пречат* за конкурентоспособността на вьетнамското селско стопанство са определени: високата уязвимост от разнообразни природни бедствия (суши, наводнения, бури); дребното, раздробеното и недобре организираното фермерство; липсата на модерна пазарна, складова, транспортна, хидромелиоративна и телекомуникационна инфраструктура в селските райони; разпространението на остаряла техника, технологии и нискодобивни сортове; прекомерната употреба на химически торове и пестициди в някои производства; липсата на ефективна система за контрол на безопасността на храните; липсата на утвърдени търговски марки, произходи и еко-сертификация; немодернизираната преработвателна промишленост.

След най-важните фактори на *външната* среда, които *благоприятстват* издигането на конкурентоспособността на вьетнамското селско стопанство са определени: развитието на нови технологии, сортове и системи на земеделие; политическата стабилност в страната и последователната политика за държавна подкрепа на селското стопанство; развитието на търсенето на хранителни продукти на вътрешния и международните пазари;

навлизането на чуждестранни инвестиции в страната и отрасъла; тенденцията за непрекъснат ръст на международните цени на основните селскостопански продукти; непосредствената близост на страната до големи пазари като Китай, Япония, Тайван и Сингапур; продължаващият процес на приватизация и либерализация на икономиката; модернизирането на институционалната среда – подобряването на законовата уредба, стандартите за качество, труд и екология, на системата за обществен контрол на законите и частните договори; изгодите от членството на страната в СТО, АСЕАН и АПЕК и от двустранните споразумения за разширяване на търговията със САЩ и ЕС.

Като най-важните опасности на *външната* пазарна, институционална и природна среда, които *възпрепятстват* издигането на конкурентоспособността на виетнамското селско стопанство са определени: ежегодните опустошителни природни бедствия от различен вид (суши, наводнения, бури, пожари); силната конкуренция със страни-износители на сходни продукти от района като Тайланд, Камбоджа, Лаос и Филипините; бавният ход на реструктуриране на (полу)монополите държавни предприятия за услуги, преработка и експорт; непрекъснатото нарастване на цените на техниката, торовете, препаратите, горивата и семената; силните колебания на международните и вътрешните цени на основните селскостопански продукти; ограничените ресурси за напояване, критично за определени производства; неефективно работещият публичен сектор (администрация, програми за подкрепа, съдебна система); липсата на модерна банкова система в страната и селските райони; продължаващите дебати за насоките и степента на реформиране на отрасъла и икономиката като цяло.

Резултатите от проведените SWOT анализ са представени на фиг. 18.

На основата на определените силни и слаби страни, възможности и опасности на средата трябва да се разработят ефективни стратегии и приложат адекватни политики за издигане на конкурентоспособността на виетнамското селско стопанство. Тези стратегии и политики трябва да се *основават* на силните страни и сравнителните предимства на отрасъла, да предвиждат мерки за *преодоляване* на слабите му страни, за по-добро *използване* на съществуващите възможности на средата и за *защита* от опасностите на външната среда.

**Фигура 18. SWOT анализ на конкурентоспособността на
виетнамското селско стопанство**

Силни страни	Слаби страни
<p>Благоприятни природно-климатични условия Добри традиции и умение Ниски производствени разходи Наличност на евтина земя и трудови ресурси Силни частни стимули за повишаване на ефективността и адаптиране към търсенето Изградена добра репутация на международните пазари Диверсифицирана продукция</p>	<p>Висока уязвимост от природни бедствия Дребно, раздробено и неорганизирано фермерство Липса на модерна инфраструктура Остаряла техника, технологии, и нискодобивни сортове Прекомерна употреба на химически торове и пестициди Липса на система за контрол на безопасността на храните Липса на утвърдени търговски марки, произходи, еко-сертификация Не модернизирана преработвателна промишленост</p>
Възможности	Опасности
<p>Развитие на нови технологии, сортове, системи на земеделие Политическа стабилност и последователна политика за държавна подкрепа Развитие на търсенето на вътрешния и международните пазари Навлизване на чуждестранни инвестиции Ръст на международните цени Близост до големи пазари Приватизация и либерализация на икономиката Модернизиране на институционалната среда Членство в СТО, АСЕАН, АПЕК, и разширяване на търговията със САЩ и ЕС</p>	<p>Ежегодни природни бедствия Силна конкуренция със страни от района Бавен ход на реструктуриране на държавни предприятия за услуги, преработка и експорт Нарастване на цените на техника, торове, горива и семена Силни колебания на международните и вътрешни цени Ограничени ресурси за напояване Неефективно работещ публичен сектор Липса на модерна банкова система Дебати за насоките и степента на реформиране</p>

Заклучение

Българското и виетнамското селско стопанство имат сходно минало и преминават през драматичен преход на икономическа либерализация и институционално обновление. Нашият сравнителен анализ установи, че политиките на реформиране и модернизиране на сектора се характеризират с някои общи черти като: дълъг и сложен процес на приватизация на земята и аграрните активи, успешно реструктуриране на държавните и кооперативните стопанства, либерализация на цените и търговията, преустройство на държавната администрация и системата за обществена подкрепа, обединяване на политиките за развитие на земеделието и селските райони, тясна интеграция в регионални и световни икономически организации.

Сравнителният анализ на аграрните политики в двете страни констатира, че те имат и много общи позитивни резултати като: успешно преобразуване на сектора и въвеждане на пазарните механизми, приватизация на цялата земеделска земя и аграрното производство, превръщане на значителна част от домакинствата в собственици на земеделски земи и субекти за вземане на решения, бързо развитие на пазарни стопанства от различен вид, непрекъснато повишаване на ефективността и размерите на стопанствата, прогресивна промяна на структурата на селскостопанското производство, диверсификация на дейностите и организационна модернизация, подобряване на системата за обществено регулиране и подкрепа на земеделието, ръст в международната търговия с аграрни продукти и т.н.

Сравнителният анализ също така установи, че прилагането на политиките в двете страни е свързано с редица близки негативни резултати като: силно раздробяване на собствеността и земеползването, развитие на многочислено фермерство за самозадоволяване и полупазарна дейност, поляризация на размерите и ефективността на комерсиалните стопанства, ниска устойчивост на домакинските ферми и аграрните кооперативи, развитие на голям неформален сектор, повишаване на дела на селскостопанската заетост, увеличаване на безимотните и малоимотните селяни, неефективно управление на публичния сектор и обществените програми за подкрепа на земеделието и др.

Нашият анализ откри и основните специфики на аграрните политики и на резултатите от тяхното приложение в двете страни.

В България аграрната реформа се осъществи като част от фундаменталната трансформация на цялостната икономическа и политическа система. Значителна част от земеделските земи се реституираха на бившите собственици и техните наследници, а съществуващите кооперативни стопанства се ликвидират. Процесът на приватизация е сложен, противоречив, скъп и свързан с чувствителен спад на основните производства, намаляване на използваната земя и броя на животните, разрушаване на огромна част от материалните и биологичните активи. Поради липсващо, неефективно или лошо управлявано държавно регулиране и подкрепа повечето от стопанствата са с ниска ефективност, конкурентоспособност и адаптивност към променящата се пазарна, институционална и природна среда. Като резултат на всичко това, страната се превърна от нетен износител в нетен вносител на аграрни продукти.

В годините преди и особено след присъединяването на страната към ЕС обществената регулация и подкрепа на земеделието значително се подобри. Това е резултат както от въвеждането на общите за съюза (аграрна, регионална, екологична, външнотърговска и т.н.) политики, така и от ефективния външен (от страна на ЕК) контрол за прилагане на политиките на ЕС. Свободният достъп до огромния европейски пазар, въведеният и санкциониран нов ред от прогресивни закони и стандарти, растящата обществена подкрепа ще благоприятстват понататъшната модернизация на стопанствата и способстват за по-пълното реализиране на сравнителните предимства на българското земеделие. Прогресът в това отношение ще зависи от подобряване на управлението на обществените програми за подкрепа на отрасъла и завършване на реформите в административната и съдебната система.

Във Виетнам успешно се прилага специфичен модел за приватизация и либерализация на икономиката в рамките на съществуващата политическа система. Частните права върху земеделските земи и аграрните активи постоянно се разширяват, а кооперативните и държавните структури постепенно се преобразуват в ефективни частни организации. Заедно с това непрекъснато се разширяват формите на държавна подкрепа на перспективните стопански форми и производства.

В резултат на всичко това селскостопанското производство и износ бележат безпрецедентен и устойчив ръст. От развиваща се страна, Виетнам се превръща в положителен модел за ефективно модернизиране на селското стопанство и за повишаване на благосъстоянието на фермерското и селското население. Благоприятните сравнителни (природни, икономически, географски и т.н.) предимства на виетнамското селско стопанство, съчетани с понататъшната либерализация и държавна подкрепа ще позволят да се използват по-пълно националните ресурси, пазарните възможности и научно-техническите постижения. Това ще ускори реструктурирането и модернизирането на стопанствата, подобри резултатността и устойчивостта на селското стопанство и повиши жизненото равнище на фермерите и селските домакинства. Успехите в това отношение ще зависят от задълбочаване на реформите в земеделието, в свързаните отрасли и дейности, в държавната администрация и икономиката като цяло.

Цялостният анализ на разнообразните политики за и многостранните ефекти от реформиране на аграрните сектори на България и Виетнам е сложна задача, далеч под скромните възможности на авторския колектив. Задачата се усложнява още повече, когато става въпрос за прогнозиране на перспективите за развитие на политиките и тяхното влияние върху земеделието на двете страни. Така например, интерес представлява как текущите дебати за понататъшния ход на реформиране на виетнамското земеделие и икономика ще се трансформират в ефективни политики за развитие на селското стопанство на страната. Също така ще бъде интересна и еволюцията на „българския“ модел на преход в специфично „български“ модел на европейска интеграция и прилагане на „общите“ политики на съюза.

Авторите се надяват, че това развитие на двете страни ще бъде обект на едно ново съвместно изследване и коопериране между българските и виетнамските учени.

Литература

- Башев, Х. (2006). Оценка на устойчивостта на българските ферми, Икономика и управление на селското стопанство, No 3: 18-28.
- Вълчев, Н. и Л. Стойков (2006). Инвестиции в българското земеделие, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, С.
- Иванов, Б., Т. Радев, И. Боевски и Х. Башев (2009). Предизвикателствата за развитие на селското стопанство на Р.Виетнам, Икономика и управление на селското стопанство No 1, 53-62.
- Иванов, Б., В. Хаджиева и П. Йовчевска (2009). Начални ефекти върху животновъдството след присъединяване на България в ЕС и приложение на Общата селскостопанска политика, Институт по аграрна икономика, С.
- Младенова, М., Х. Башев, К. Кънева, Н. Котева, В. Хаджиева, М. Рисина, М. Анастасова, Д. Митова (2007). Състояние и перспективи за развитие на земеделските стопанства при ОСП на ЕС в България, Икономика и управление на селското стопанство, No 3: 18-30.
- МЗП (2008). Министерство на земеделието и продоволствието, доклади, програми, отчети, агро-статистика, С.
- МФ (2009). Министерство на финансите, Финансово изпълнение на програма САПАРД. <http://www.minfin.bg/bg/page/89>
- НСИ (2008). Национален статистически институт, С.
- ОИСР (2000). Преглед на аграрната политика, България. Организация за икономическо сътрудничество и развитие, Париж и София.
- ПСПРБ (2007). Виетнам, Страната и хората, Посолство на Социалистическа Република Виетнам в София, С.
- Bachev, H. (2007). National Policies Related to Farming Structures and Sustainability in Bulgaria, in Sustainability of the Farming Systems: Global Issues, Modelling Approaches and Policy Implications, A. Cristoiu, T. Ratering, S. Gomez y Paloma (Editors), EU JRC IPTS, Seville, 177-196.
- Barker, R., C. Ringler, N. Tien, and M. Rosegrant (2004). Macro policies and investment priorities for irrigated agriculture in Vietnam, Comprehensive Assessment Research Report 6. Colombo, Sri Lanka: Comprehensive Assessment Secretariat.

- Barker, R. (1994). Agricultural policy analysis for transition to a marketoriented economy in Viet Nam. Selected issues, FAO, FAO economic and social development paper No. 123, Rome.
- Benjamin, D. and L. First (2002). Agriculture and Income Distribution in Rural Vietnam under Economic Reforms: A Tale of Two Regions, William Davidson Working Paper No519. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=373603
- Che, T., T. Kompas and N. Vouden (2002). Liberalization, Incentives and Vietnamese Agricultural Growth, Asia Pacific School of Economics and Government, The Australian National University.
- Dieu, P. (2006). Agricultural Sector of Vietnam, Policies and Performance, International Congress on Human Development, Madrid.
- European Commission (2009). Economic and Financial Affairs. http://ec.europa.eu/economy_finance/thematic_articles/article14927_en.htm
- European Union (2005). Bulgaria and Romania Accession Treaty, Official Gazette, Vol. 48.
- FAO (2007). Food and Agricultural Organization of UN, Statistics, Rome.
- FFTCAPR (2008). Food and Fertilizer Technology Center for Asian and Pacific Region.
- Goletti Francesco (1998). Trade Distortions and Incentives in Agricultural Trade: the Case of Rice, Sugar, Fertilizer, and Livestock-Meat-Feed Sub-sectors in Vietnam, Background Paper for World Bank Vietnam Rural Development Strategy, IFPRI, Washington D.C.
- GSO (2009). General Statistics Office, Hanoi.
- Man, P. (2005). Farm Organizations in Agriculture in Vietnam.
- Marsh, S. and G.MacAulay (2006). Land Reform and the development of commercial agriculture in Vietnam: policy and issues, ACIAR, Sydney.
- Marsh, S., G.MacAulay, and P.Hung, Eds. (2007). Agricultural Development and Land Policy in Vietnam, ACIAR Monograph No 126, Sydney.
- MARD (2005). Program and Plan for Industrialization and Modernization of Agriculture and Rural Development 2006-2010, Ministry of Agriculture and Rural Development, Hanoi.

- Nghiem, N. (2006). Agricultural Cooperatives in Vietnam, Innovations and Opportunities country report, FFTC-NACF International Seminar, Seoul 11-15 September, 2006.
- Nguyen, H. and U.Grote (2004). Agricultural Policies in Vietnam: Producer Support Estimates, 1986-2002, CDR Discussion Paper No.93, IPRCI, Washington DC.
- Que, T. (2005). Land and Agricultural Land Management in Vietnam.
- WB (2008). World Bank, Statistics, Washington DC.
- WB/FAO (2000). The challenge of Rural Development in the EU Accession Countries, Accession Workshop, Sofia, <http://www-wds.worldbank.org/external/default/>
- Worldatlas: www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/vn.htm
- World Bank (2000). Agricultural Support Policies in Transition Economies, Technical paper № 470, Washington DC.
- World Bank (2000). Food and Agriculture in Bulgaria: the Challenge of Preparing for EU Accession, Technical Report № 481, <http://www-wds.worldbank.org/external/default/>
- Wolz, A. and P.Duong (2008). The Transformation of Agricultural Producer Cooperatives – The Case of Vietnam, working paper, IAMO, Halle.